

GAB AKADEMİ

GENÇ AKADEMİSYENLER BİRLİĞİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
YOUNG ACADEMICS UNION JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Hakemli Bilimsel Dergi
Journal of Social Sciences

Cilt/Vol: 2 Sayı/Num: 1
Haziran/June 2022
ISSN 2792-0194

GAB AKADEMİ

Genç Akademisyenler Birliği Adına İmtiyaz Sahibi

Arş. Gör. Yunus Kocabıyık

Editörler

Dr. Mustafa Murat Batman
Arş. Gör. Yunus Kocabıyık

Editör Yardımcısı

Volkan Kutluca

Alan Editörleri

İlahiyat

Arş. Gör. Ümit Döngel
Dr. Muhammed Yamaç
Arş. Gör. Gülten Çam

Eğitim Bilimleri-Psikoloji

Zeynep Çetin
Şeyma Nur Bal

Hukuk

Arş. Gör. Ali Koç

Tarih-Cođrafya

Dr. Necmettin AYAN

İktisat

Arş. Gör. Sevim Nur Şahbalı

İşletme

Öğr. Gör. Ömer Faruk Acar

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Dr. Ömer Faruk Karaman

Dil Editörleri

İngilizce Dil Editörü:

Arş. Gör. Zehra Oruk Akman

Arapça Dil Editörü:

Youcef SAMAH

Almanca Dil Editörü

Öğr. Gör. Ayşe Adıyaman

Kitap – Vaka Deđerlendirmesi

Meltem Nazlı

Redaktörler

Nurşen Çağlak
Hatice Tuncer Uçar

İnternet Sayfası Sorumlusu

Ahsen Tuba Satılmış

Tasarım ve Dizin

Öğr. Gör. Emine Türkaslan
Havva Boran
Gülsüm Merve Arazlı
İsmail Öztürk

İndekstenme Sorumluları

Feride Esra Muslu

Sekreteryası

Fatma Nur Ateş
Aykut Karataş

Bilim Kurulu / Science Board

Prof. Dr. Eyüp BAŞ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Şefika Şule ERÇETİN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk COŞKUN	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof.Dr. Almic FATİC	University of Sarajevo
Prof.Dr. Arshi KHAN	Aligarh Muslim University
Prof.Dr. Azra ZAIMOVIC	University of Sarajevo
Prof.Dr. Benelmouffok Shahnez SOUMAYA	E.Abdülkadir İslami İ. Üniversitesi
Prof.Dr.Elman QULIEV	Azerbaycan Pedogoji Üniversitesi
Prof.Dr. Juliboy ELTAZAROV	Silk Road International University
Prof.Dr.Rodziah Binti ATAN	Putra University
Prof. Dr. Jusup PİRİMBAEV	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Ejder Okumuş	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Damira Japarova	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Prof. Dr. Asım YAPICI	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Doç. Dr. Zakir ÇOTAYEV	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KOCAOĞLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi
Doç. Dr. Mederbek OROLBAYEV	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih KOCA	Ankara Üniversitesi
Doç. Dr. Ertuğrul GÜREŞÇİ	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Vahdettin ŞİMŞEK	Kırıkkale Üniversitesi
Dr.Şuay Nilhan AÇIKALIN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Selim BIÇEN	Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Samed SAKMAN	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İsa GÜCEYÜZ	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hikmet SALAHADDİN	Selçuk Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan SÖZEN	Bayburt Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Zamira ÖSKÖNBAYEVA	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Seyil NAJİMUDİNOVA	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üy. Raziya ABDİYEVA	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi
Dr. Mustafa Murat BATMAN	Amasya Üniversitesi
Dr. Muhammed YAMAÇ	Oslo Büyükelçiliği

Yayın Kurulu / Editorial Board

Dr. Mustafa Murat Batman	Amasya Üniversitesi
Dr. Hasan Sözen	Bayburt Üniversitesi
Dr. Alper Ener	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. İsa Güceyüz	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Dr. Vahdettin Şimşek	Kırıkkale Üniversitesi
Dr. Şuay Nilhan Açıkalın	Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Öğr. Gör. Samet Tengiz	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Öğr. Gör. Zeyid Korkmaz	Uşak Üniversitesi
Arş. Gör. Yunus Kocabıyık	Kırıkkale Üniversitesi
Arş. Gör. Ali Koç	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Arş. Gör. Musa Eşit	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Arş. Gör. Necmettin Ayan	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Hakem Kurulu / Referee Board

GAB AKADEMİ Genç Akademisyenler Birliği Sosyal Bilimler Dergisi, en az iki hakemin görev aldığı çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanmaktadır. Hakem isimleri gizli tutulmakta ve yayınlanmamaktadır. *GAB AKADEMİ Young Academics Union Journal of Social Sciences uses double-blindreview fulfilled by at least two reviewers. Referee names are kept strictly confidential.*

İçindekiler

Contents

- 9 **EDİTÖRDEN / EDITORIAL**
ARAŞTIRMA MAKALELERİ/RESEARCH ARTICLES
- 11-23 **Kamu Çalışanlarında Yıkıcı Liderlik Davranışının Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi: Ankara Örneği**
The Effect Of Disruptive Leadership Behavior In Civil Servants On Organizational Cynicism: The Case Of Ankara
Dr. Öğr. Gör. Alper Bahadır DALMIŞ
Öğr. Gör. Mustafa KOÇAK
- 24-42 **Muhammed İkbâl'in İslami Finans/Ekonomi Düşünce Tarihine ve Gelişimine Katkıları**
Contributions Of Allama Muhammad Iqbal To The History And Development Of Islamic Economic Thought
Öğr. Gör. Fikri KAPLAN
Dr. Waqar BADSHAH
Öğr. Gör. Mustafa KOÇAK
Arş. Gör. Abdullah ÇELİK
- 43-59 **Güvenlik Yönetişimi Yaklaşımının Devlet Güvenliği Açısından İncelenmesi**
Security Governance Approach In Terms Of Government Security
Arş. Gör. Abdullah ÇELİK

- 61-71 **Astroloji'nin İslam Kelamı Açısından Değerlendirilmesi**
The Evaluation of Astrology In Terms Of Islamic Kalam
Sümeyye KAYRETLİ
- 72-92 **Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Türkçe Öğretimi Politikaları ve Uygulamadaki Yansımaları (2011-2021)**
Turkey's Reflection on Turkish Educational Policies and Practice for Syrian Refugees
Nurşen ÇAĞLAK
- 93-122 **Çocukluk Çağı Travmalarının Bireyin Bağlanma Stilleri ve Dini Yönelimine Etkisi**
The Effect of Childhood Traumas on Attachment Styles and Religious Orientation of the Individual
Esmâ Betül ACAR
- 123-145 **Türk İstiklal Harbi'nde İnönü Muharebeleri**
The Battles of İnönü in The Turkish War of Independence
Burak ÖNER
- 146-160 **İlk Dönem Hafızlığının Günümüzdeki Hafızlık Eğitimi ile Karşılaştırılması**
Comparison of Hifz Education in The First Period of Islam with Today's Hifz Education
Hülya BAŞTÜRK

EDİTÖRDEN / EDITORIAL

Kıymetli okurlarımız, GAB AKADEMİ - Genç Akademisyenler Birliği Sosyal Bilimler Dergisi - olarak 2022 yılının Haziran ayında ikinci sayımızla karşınızdayız. Yayımlanan ilk sayımızda siz değerli okurlarımızla buluşmanın heyecanını ve mutluluğunu yaşamıştık. Şimdi ise ilk tecrübemizden hareketle daha nitelikli bir yayım politikası geliştirmeye çalışıyoruz.

Bu sayımızda sosyal bilimlerin farklı alanlarından oluşan 8 araştırma makalesiyle karşınızdayız. Yoğun bir şekilde ve fedakârca yürütölen çalışmaların karşılığı hiç şüphesiz siz değerli okurlarımızın takdir ve beğenileri olacaktır. Dergimiz, yayın hayatına gelecekte de ilk günkü heyecan ve azimle devam etmeyi hedeflemektedir. Bu doğrultuda sizlere arz edilen bu sayımızla ilgili değerlendirmeleriniz ve gelecek sayılardaki katkılarınız bizler için yolumuzu aydınlatan çok değerli bir ışık olacaktır. Bu vesileyle ilk sayımızın paydaşları olan tüm yazarlarımıza, değerlendirme süresince eleştiri ve önerileriyle katkı sağlayan tüm hakemlerimize ve yayın kurulumuza katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

Editörler

Dr. Mustafa Murat BATMAN
Arş. Gör. Yunus KOCABIYIK

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 2 Sayı/Num: 1
Haziran/June 2022
ISSN 2792-0194

Kamu Çalışanlarında Yıkıcı Liderlik Davranışının Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi: Ankara Örneği

The Effect Of Disruptive Leadership Behavior In Civil Servants On
Organizational Cynicism: The Case Of Ankara

Dr. Öğr. Gör. Alper Bahadır DALMIŞ

Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Ankara Havaçılık Meslek Yüksek Okulu

Turkish Aeronautical Association University, Ankara Aeronautical Vocational School Of Higher Education

Ankara / Türkiye

alperdalmis@hotmail.com orcid.org/ 0000-0002-9069-3917

Öğr. Gör. Mustafa KOÇAK

Türk Hava Kurumu Üniversitesi, Ankara Havaçılık Meslek Yüksek Okulu

Turkish Aeronautical Association University, Ankara Aeronautical Vocational School Of Higher Education

Ankara / Türkiye

mkocak@thk.edu.tr orcid.org/ 0000-0002-4093-9202

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 03.06.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 12.06.2022

Published / Yayın Tarihi: 28.06.2022

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/ Cilt: 2 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 11-23

Kamu Çalışanlarında Yıkıcı Liderlik Davranışının Örgütsel Sinizm Üzerindeki Etkisi: Ankara Örneği

Özet

Kamu kurumları işlevleri açısından ülkelerin ekonomisine hem katkı sağlamakta hem de giderleri açısından yük oluşturabilmektedir. Kamu kurumlarının verimliliği ülke ekonomisi açısından önem taşımaktadır. Kişiler arası iletişimin günümüz örgütlerinin verimliliği üzerindeki etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. Bu bağlamda bu çalışmada kamu çalışanlarında yıkıcı liderlik davranışının örgütsel sinizm üzerindeki etkisini araştırmak amaçlanmıştır. Araştırmanın evrenini Ankara'da bulunan bir kamu kurumunda çalışan 148 çalışan oluşturmaktadır. Yönetici olmayan çalışanlardan oluşan evrenden 142 çalışan çalışmaya katılmış, 3 anket verisinin eksikliği nedeniyle çalışma dışı bırakılmıştır. Çalışmanın örneklem büyüklüğü 139 olarak belirlenmiştir. 139 çalışanın anket verileri kullanılarak yıkıcı liderlik davranışının örgütsel sinizm üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla "Yıkıcı Liderlik Ölçeği" ve "Örgütsel Sinizm Ölçeği" kullanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda yıkıcı liderlik ve örgütsel sinizm arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı ilişki tespit edilmiştir ($r=0,619$) ($p=0,000$). Ayrıca yıkıcı liderliğin örgütsel sinizmi pozitif yönde anlamlı olarak etkilediği belirlenmiştir ($\beta=0,619$, $F=164,689$, $p<.001$). Belirlenen sonuçlar çalışmanın hipotezlerini doğrulamıştır. Örgütlerin verimliliği açısından kişiler arası ilişkiler önem taşımaktadır. Bu nedenle yıkıcı liderlik ve örgütsel sinizm eğilimlerini önlemeye yönelik girişimlerde bulunulması önerilmektedir. Ayrıca çalışmanın kısıtlılıkları nedeniyle gelecekte yapılacak çalışmalarda yaş, cinsiyet ve çalışma süresi gibi demografik faktörlerin eklenmesiyle daha kapsamlı sonuçların elde edilmesi mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yıkıcı Liderlik, Örgütsel Sinizm, Kamu Çalışanları

The Effect Of Disruptive Leadership Behavior In Civil Servants On Organizational Cynicism: The Case Of Ankara

Abstract

In terms of their functions, public institutions both contribute to the economy of countries and create a burden in terms of their expenses. The efficiency of public institutions is important for the country's economy. The impact of interpersonal communication on the productivity of today's organizations is too great to be ignored. In this context, in this study, it is aimed to investigate the effect of destructive leadership behavior on organizational cynicism in public employees. The population of the research consists of 148 employees working in a public institution in Ankara. 142 employees from the population consisting of non-managerial employees participated in the study,

and 3 were excluded due to the lack of survey data. The sample size of the study was determined as 139. “Destructive Leadership Scale” and “Organizational Cynicism Scale” were used to measure the effect of disruptive leadership behavior on organizational cynicism by using the survey data of 139 employees. In line with the findings, a positive and statistically significant relationship was found between destructive leadership and organizational cynicism ($r=0.619$) ($p=0.000$). In addition, it was determined that destructive leadership had a significant positive effect on organizational cynicism ($\beta=0.619$, $F=164,689$, $p<.001$). The determined results confirmed the hypotheses of the study. Interpersonal relationships are important for the efficiency of organizations. For this reason, it is recommended to take initiatives to prevent destructive leadership and organizational cynicism tendencies. In addition, due to the limitations of the study, it will be possible to obtain more comprehensive results by adding demographic factors such as age, gender and working time in future studies.

Keywords: Disruptive Leadership, Organizational Cynicism, Civil Servants

Giriş

Örgütlerde rolleri açısından liderler hem örgütün dışarda temsil edilmesi hem de örgüt bünyesindeki çalışanların eylemlerinin yönlendirilmesi açısından büyük önem taşımaktadırlar (Jiang v.d., 2017). Bu doğrultuda güncel literatürde liderlik üzerine yapılan çalışmaların çokluğu ve akademik açıdan ilgi odağı olması şaşırtıcı değildir (Terzi ve Derin, 2016). Liderlik, bir görevin yürütülmesi için grupların faaliyetlerini yönlendirme süreci şeklinde tanımlanmaktadır (Chemers, 1997). Liderlik tarih boyunca güç ve etki ile anılmıştır ve bu durumun zararlarının da bulunabileceği ifade edilmektedir (Wang vd., 2020).

Liderliğin kötü etki bıraktığı durumlarda çalışanlar ve örgütlerde olumsuz çıktıların oluşması kaçınılmazdır. Nitekim literatürde negatif sonuçlar doğuran liderlik davranışlarının çalışanlar üzerinde olumsuz etkisi olabileceği belirtilmektedir (Shaw vd. 2011). Alan yazınında astların davranışlarını kötü etkileyen liderlik biçimlerini kapsamak üzere “yıkıcı liderlik” kavramı ortaya atılmıştır (Larsson vd. 2012). Yıkıcı liderlik kavramı motivasyonu, refahı ve iş memnuniyetini azaltan, böylelikle beşeri sermayenin verimli kullanılmasını engelleyen ve örgütte olumsuz bir etki yaratan tekrarlı sistematik liderlik davranışı olarak tanımlanmaktadır (Brandebo vd., 2016). Yıkıcı liderlik kapsamında astları örgütün hedeflerinden uzaklaştıran uyumsuz davranışlar bütünü olarak ifade etmek de mümkündür. Yani yıkıcı liderler kasıtlı bir şekilde kullandıkları etkisiz yöntemlerle çalışanların örgütsel hedeflerden uzaklaşmasına neden olmaktadır (Einarsen vd., 2007).

Yıkıcı liderlik davranışlarının çalışanlar üzerinde bıraktığı en önemli negatif etkilerden birinin örgütsel sinizm olduğunu belirtmek mümkündür. Kanter ve Mirvis (1989)

yaptıkları çalışmada çalışanların %43'ünün liderlerin etik dışı davranışların ve genel belirsizliklerin sonucunda hayal kırıklığı, güvensizlik ve şüphelik duygularını deneyimlediği ifade edilmektedir. Nitekim hayal kırıklığı ve belirsizlik duyguları örgütsel sinizm ile doğrudan ilişkilidir. Literatürde örgütsel sinizmin yıkıcı liderliğin negatif etkisi altında olan bir durum olduğu ve hem iş dünyasında hem de endüstride günümüzün rekabetçi koşullarına ayak uydurabilmek açısından büyük hasara yol açtığı ifade edilmektedir (Işık, 2014). Örgütsel sinizm, kişinin çalıştığı kuruma karşı olumsuz tutumlarının üç boyutuna odaklanarak tanımlanmaktadır. Bu boyutlardan ilki çalışanların örgütün dürüst olmadığını düşünmesidir. İkincisi, çalışanların örgütün onları olumsuz etkilediğini düşünmesidir. Üçüncüsü ise ilk iki boyutla ilişkili olarak çalışanların örgüte yönelik aşağılayıcı ve eleştirel davranışlara eğilimli olmasıdır (Dean vd., 1998).

Yıkıcı liderlik ve örgütsel sinizmin örgütlerin verimliliği ve başarısı açısından büyük risk taşıdığına belirtmek mümkündür. Bu nedenle bu çalışmada yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisini incelemek amaçlanmaktadır. Çalışmada öncelikle kavramsal çerçeve kapsamında yıkıcı liderlik ve örgütsel sinizm kavramları literatür temelinde ele alınmıştır. Ardından anketlerden elde edilen veriler analiz edilmiş ve bulgular sunulmuştur. Elde edilen bulguların tartışılmasıyla birlikte çalışmanın hipotezi test edilmiştir. Sonuç kısmında ise bulgular ve yorumlardan ortaya çıkan fikirler tartışılmış, mevcut alan yazını ile ilişkilendirilmiş ve geleceğe dönük öneriler sunulmuştur.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1 Yıkıcı Liderlik

Yıkıcı liderlik davranışı üzerine yapılan çalışmaların çokluğuyla birlikte bu kavrama yönelik yapılmış birçok tanım da bulunmaktadır. Bütün tanımlarda ortak olmak üzere yıkıcı liderlik davranışı bir liderin, amirin ya da yöneticinin örgütün amacını, görevlerini, kaynaklarını ve verimliliğini baltalayarak ve/veya astların motivasyonunu, refahını veya iş memnuniyetini sabote ederek örgütün meşru çıkarlarını ihlal etmesi şeklinde ifade edilebilmektedir. Yıkıcı liderlik davranışı kapsamında iş yerinde zorbalık, sözlü taciz, istismarcı davranışlar ya da denetim yöntemleri ve kötü muamele gibi birçok negatif durumla karşılaşılabilir.

Bir örgütün başarısı, liderlerin davranışlarının etki düzeyi ile hem negatif hem de pozitif açıdan ilişkilidir. Bir liderin etki düzeyinin yüksek olduğu ve olumsuz liderlik davranışları sergilediği durumlarda yalnızca örgüte değil, astları üzerinde de ciddi olumsuz etkilere neden olabilir (Tepper, 2000). Keashly ve diğerleri (1994) yıkıcı liderlik davranışlarını artıran iki temel kriter belirlemiştir. Bu kriterlerden birincisi kontrol, denge ve caydırıcılık gibi etkenlerin bulunmadığı iş ortamlarıdır. İkincisi ise liderlerin açık bir şekilde sömürücü olan kibir ve bencillik gibi davranış kalıpları geliştirmesine izin veren bir iş yeri kültürüdür. Örgütlerde liderler konumları gereği daha az de-

netime tabi tutulmaktadırlar. Ayrıca liderler etkisi gelecekte ortaya çıkabileceklerden ziyade etkisini hızlı gösterebilecek sorunlara daha güçlü tepki verme eğilimindedirler.

Yıkıcı liderlik davranışı yalnızca liderlerden kaynaklanmayabilmekte, aynı zamanda astların da bu davranışlara neden olabildiği ifade edilmektedir. Yıkıcı liderlik davranışlarının bencillik derecesiyle doğru orantılı olarak tepki almaktan korkan astlar, yıkıcı davranışları hafifleten ya da daha da kötüleştiren geri bildirim biçimlerini tercih etmek zorunda kalmaktadırlar. Sorunlar için başkalarını suçlamak, bazı liderlerin gerekli liderlik yeteneklerinden yoksun olduklarında sıkça benimsedikleri bir tutumdur. Bu durumda sorunlarla başa çıkabilecek kadar zeki olan astlara karşı şüpheli, güvensiz ve paranoyak hale gelebilmektedirler. Bu paranoya kontrolden çıktıkça daha tartışmacı, kavgacı, düşmanca, ketum, inatçı ve güvensizlik davranışları giderek daha yıkıcı hale gelmektedir. Bu nedenle Burke, Matthiesen ve Pallesen (2006), bu yıkıcı davranışları kandırılmış, paranoyak, sosyopatik ve narsist olarak sınıflandırmıştır. Kandırılmış liderler kendilerini, işlerindeki kısıtlılıkları ve geçmişteki olayların ayrıntılarını inkâr ederler. Kandırılmış liderler zamanında karar verememeleri ve işleri en basit şekliyle yapamamaları sonucunda yıkıcı davranışlar sergilemeye başlamaktadırlar. Paranoyak liderler diğerlerinden şüphelenen, tehdit olarak gördüğü şeylere karşı hazır olmaya çalışan ve ifadelere gizli anlamlar yükleyerek tehdit algılayan davranışlar sergilemektedirler. Paranoyak liderler başkalarına karşı her açıdan güvensizlikle gerekçelendirdikleri yıkıcı davranışlar sergileyebilmektedirler (Sperry, 2003: 193). Sosyopatik liderler diğer bireylerin haklarını devamlı olarak göz ardı eder ve ihlal ederler. Başkalarını incitmeye ya da onlara kötü davranmaya karşı pişmanlık duymadan kayıtsız kalarak yıkıcı davranışlar sergilerler (Perry, 2015). Narsist liderler değişime karşı direnç göstermektedirler. Kendi yollarının en iyisi olduğunu düşünürler ve kısıtlılıklarını fark etme konusunda yetersizdirler. Narsist liderler diğerlerinden ya da deneyimlerden öğrenmeye karşı direnç gösterir, sorumluluk almak istemez ve böylelikle yıkıcı davranışlar sergilerler (Stein, 2013).

Yetenekli liderler kişilikleri, güçlü ve zayıf yönleri, değerleri ve inançları açısından büyük farklılık gösterebilirler dahi hepsinde ortak bir yön olarak işlerin doğru bir şekilde yürütülmesini sağlayabilme kapasitelerini belirtmek mümkündür. Yıkıcı liderlik davranışları sergileyen liderler ise özel olduklarına, hayatta daha fazla şey elde etme hakları olduğuna, gerçekte olduklarından daha zeki olduklarına ve güç ve hakimiyet konusunda herkesten daha iyi olduklarına inanmaktadırlar. Böylesi davranışlara maruz kalan çalışanların da doğal olarak verimlilikleri azalabilmekte ve işe karşı negatif davranış ve duygular geliştirebilmektedirler (Sezici, 2016).

Yıkıcı liderlik davranışlarının, liderlerin örgüt hiyerarşisindeki seviyesine de bağlı olduğu belirtilmektedir. Alt kademe liderlerin üst kademedekilere göre yıkıcı davranışlar sergileme açısından daha az seçeneği bulunmaktadır. Liderler hiyerarşik seviye-

lerine göre alt, orta ve üst seviye olarak düşünüldüğünde alt seviye liderlerin ekiplere yönelik negatif etkilerinin davranışlarıyla sınırlı olduğunu ifade etmek mümkündür. Literatürde kötü yönetimsel davranışların tanımlanmış bir taksonomisi bulunmaktadır (Hogan, 2009). Bu davranışlar zorbalık, taciz, sömürü, yalan söyleme, ihanet, manipülasyon gibi davranışlar olarak belirtilirken kısaca astların temel insan haklarına saldırı içerdiğini ifade etmek mümkün olacaktır. Ekibin performansını baltalayan bu tür pasif ve agresif davranışlar astların yabancılaşma yaşamasına neden olmaktadır. Örgüt hiyerarşisinde orta ya da üst düzey liderler, bu davranışlarda bulunabilmekle birlikte ayrıca kötü muamelede bulunmak, kötü stratejiler belirlemek ve kötü kararlar almak gibi grup performansını ciddi ölçüde negatif etkileyebilecek davranışlarda bulunabilmektedirler. Kötü stratejik kararların yarattığı hasar nispeten sınırlıdır (örn: orta seviye bir liderin rutin olarak bütçe açığı verilmesine neden olması). Hiyerarşik yapıda en tepede bulunan liderlerin yıkıcı davranışlarda bulunma seçenekleri ne yazık ki çok daha fazladır (Kaiser vd., 2008). Üst düzey liderlerde görülen yıkıcı liderlik davranışları hem zorbalık, sömürü, taciz gibi davranışları içerebilmekte hem de orta düzey yöneticilerde olduğu gibi kötü karar verme yetkisi nedeniyle ortaya çıkabilmektedir. Üst düzey yöneticileri diğerlerinden ayıran en önemli yıkıcı davranış biçimleri ise karar verme aşamasında gerçekleşmektedir. Çünkü üst düzey yöneticilerin aldıkları kararlar örgütler açısından hayati önem taşıyabilmektedir.

İnsanların kötü davranışlarının en büyük nedeni benmerkezci olmalarıdır. Bu tür insanlar kendi gündemleriyle meşgul olurken eylemlerinin diğerlerini nasıl etkileyebileceğini düşünmekten aciz olabilmekte ya da bu konuda isteksiz olabilmektedirler. Bu tür benmerkezci davranışların temelinde güvensizlik ve kibir yatmaktadır (Conger ve Kanungo, 1994). Endişeli ve güvensiz olan ve yalnızca kendi varlıklarının devamlılığıyla ilgilenen insanların neredeyse sürekli bir panik halinde yaşadıkları ve algıladıkları gerçek ve hayali tehditlere duygusal tepkiler verdikleri ifade edilmektedir. Bu tür karaktere sahip liderler bir astları hata yaptığında orantısız bir öfke ile tepki gösterebilmektedirler. Ayrıca kötü kararlar aldıklarını ortaya çıkaran verilerle karşılaştıklarında şiddetli bir şekilde karşı çıkarak kendi hatalarını dış etkenlere yüklerler (Reed ve Bullis, 2009). Kibirli liderler kendilerine çok fazla güvenmekte ve özellikle astları olmak üzere diğer insanları kendi amaçlarına hizmet eden nesnelere olarak görmektedirler. Kibirli liderler, astlarının varoluşsal açıdan değersiz olduklarına inanmaları sonucunda astlarını sömürme ve kötüye kullanma hakkına sahip olduklarını düşünmektedirler (Lipman-Blumen, 2010).

1.2 Örgütsel Sinizm

Sinizm kavramı Antik Yunan'da bir yaşam tarzı ve düşünce biçimi olarak ortaya çıkmıştır (Mete, 2013). Sinizm, genel olarak diğer bireylerin doğrulanamayacağını ya da güvenilemeyeceğini iddia eden bir tutum olarak tanımlanabilir (Anderson ve Bateman, 1997). Sinizm öfke, sorunları küçümseme ve utanç gibi olumsuz duyguları ve duygusal

bileşenleri tetiklemektedir. Örgütsel sinizm ise liderlerin etik olmayan davranışları ve bu doğrultuda çalışanların örgütlere yönelik sinizmini artırması sonucu oluşan bir durumdur (Bommer vd., 2005). Dean vd. (1998) yaptıkları çalışmada örgütsel sinizmi bir kişinin iş yerindeki bütünlük ve tutarlılık eksikliğine yönelik inancı olarak tanımlamışlardır. Aynı çalışmada örgütsel sinizmin üç boyut içerdiği ifade edilmektedir. Bu boyutlar örgüt hakkında eleştirel davranışlar sergileme eğilimi, örgüt hakkında olumsuz duygular besleme ve örgütün dürüstlükten yoksun olduğuna dair bir inancın varlığı olarak sıralanabilir. Örgütsel sinizme eşlik eden duygular genellikle umutsuzluk, hayal kırıklığı, iş yerinde güvensizlik ve iş yerini küçümseme olarak ifade edilebilir. Örgütsel sinizm bireylerin deneyimleri sonucunda zaman içinde değişebilmektedir (Davis ve Gardner, 2004).

Örgütsel sinizmi kapsayan temel çerçeve literatürde üç alt kategoride belirtilmektedir. Bunlar bilişsel, duygusal ve davranışsal olarak sıralanmaktadır (Neves, 2012). Bilişsel düzeyde çalışanlar dürüstlüğün eksik olduğunu düşünmeleri sonucunda örgütlerin adil davranmadığına inanabilmekte ve içinde buldukları koşullara dair umutsuzluğa kapılabilmektedirler (Jiang vd., 2017). Bu doğrultuda çalışanlar duygusal düzeyde örgüte karşı hayal kırıklığı, kırgınlık ve kaygı hissedebilmektedirler. Davranışsal düzeyde ise bilişsel ve duygusal etki altında kalarak örgütlerine karşı aşağılayıcı davranışlarda bulunabilmektedirler (Andersson, 1996).

Bireyler genellikle kazançlarını artırma eğilimindedirler ve eşitsizliklere karşı duyarlıdır. Ayrıca kişilerarası ilişkilerde davranışsal tercihlerin bireyler arasındaki güven düzeyi tarafından şekillendirildiği ifade edilmektedir. Bu doğrultuda bireyler kazançlarını artırmaya yönelik hedefleri ve eşitlik konusunda örgütlerine ve liderlerine güvensizlik hissettiğinde örgütsel sinizmin ortaya çıkma ihtimali artmaktadır (James, 2005). Liderlik davranışları örgütler tarafından sağlanan desteğin önemli bir göstergesidir (Kiyani vd., 2021). Bu doğrultuda astların örgüte karşı tutumları liderlik davranışlarına göre şekillenebilmektedir. Nitekim Wanous vd. (2000) örgütsel sinizme yol açan temel faktörlerden birinin kötü liderlik davranışları olduğunu ifade etmektedir.

1.3 Araştırmanın Hipotezleri

Yıkıcı liderlik davranışları sonucunda çalışanlarda örgütsel sinizmin ortaya çıkabileceğine yönelik literatür destekli bilgiler sonucunda bu çalışmada test edilecek hipotezler belirlenmiştir.

H1: Kamu kurumu çalışanlarında yıkıcı liderlik davranışı ile örgütsel sinizm arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır.

H2: Kamu kurumu çalışanlarında yıkıcı liderlik davranışı örgütsel sinizmi pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Amacı

Yıkıcı liderlik davranışlarının örgütsel sinizmin bir öncülü olabileceği literatürde belirtilmektedir. Bu iki kavramın örgütsel verimlilik açısından büyük sorunlar ortaya çıkarabileceği açıktır. Kamu kurumları ülkelerin ekonomisinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle kamu kurumlarında verimlilik ülke ekonomisi açısından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada kamu kurumlarında yıkıcı liderlik davranışlarının örgütsel sinizm üzerindeki etkisini araştırmak amaçlanmıştır.

2.2 Veri Toplama Araçları

Çalışma verilerinin toplanmasında “Yıkıcı Liderlik Ölçeği” ve “Örgütsel Sinizm Ölçeği” kullanılmıştır.

Yıkıcı Liderlik Ölçeği: Shaw vd. (2011) tarafından çalışanlar üzerindeki yıkıcı liderlik algısının düzeyini ölçmek için geliştirilmiş bu ölçek orijinalinde 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe ‘ye uyarlaması Uymaz (2013) tarafından yapılmış ve Cronbach’s Alpha güvenilirlik değeri 0,96 olarak bulunmuştur. Yıkıcı liderlik ölçeği toplam altı alt boyuttan oluşmaktadır. Beşli Likert tipte (1= Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Tamamen Katılıyorum) tasarlanan bu ölçekte alt boyutlar: “Liderlik için yetkin olmamak”, “Aşırı otoriterlik”, “Etik dışı davranış”, “Teknolojiye ve değişime direnmek”, “Astlara karşı duyarsızlık” ve “Adam kayırma” olarak sıralanmaktadır.

Örgütsel Sinizm Ölçeği: Brandes vd. (1997) tarafından çalışanların örgütsel sinizm düzeylerini ölçmek amacıyla geliştirilmiş bu ölçek toplam 13 sorudan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe ‘ye uyarlaması Karacaoğlu ve İnce (2012) tarafından yapılmış ve Cronbach’s Alfa güvenilirlik değeri 0,91 olarak bulunmuştur. Beşli Likert tipte tasarlanmış olan örgütsel sinizm ölçeğinde “duygusal sinizm”, “bilişsel sinizm” ve “davranışsal sinizm” olmak üzere üç alt boyut bulunmaktadır.

2.3 Veri Analizi

Çalışma verilerinin analizinde SPSS 20.0 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla faktör yükleri, ortalama değerleri, standart sapma değerleri ve Cronbach’s Alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. İki değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Pearson korelasyon analizi yürütülmüştür. Yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla ise regresyon analizi yürütülmüştür.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Tanımlayıcı Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Yıkıcı liderlik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi incelemek için öncelikle ölçeklerin faktör analizleri ve Cronbach’s Alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Elde

edilen sonuçlar ölçeklerin yüksek düzeyde iç güvenilirlik katsayısına sahip olduğunu göstermiştir. Değişkenlere ait güvenilirlik analizi sonuçları, ortalama, standart sapma ve faktör yükü değerleri Tablo.1’de sunulmuştur.

Tablo.1 Değişkenlere Ait Faktör Yükleri, Güvenilirlik Katsayıları, Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	Ort ± SS	Cronbach’s Alfa	Faktör Yükü	Açıklanan Varyans (%)
Yıkıcı liderlik	2,69 ± 1,34	0,92	0,95	%83,35
Örgütsel sinizm	2,75 ± 1,08	0,89	0,91	%79,04

3.2 Korelasyon ve Regresyon Analizleri

Çalışmada değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon testi yapılmıştır. Korelasyon analizinde (N=138; p=0,000) görüldüğü üzere yıkıcı liderlik ve örgütsel sinizm arasında orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır (r=0,619) (p=0,000). Değişkenlere ait korelasyon analizi bulguları Tablo.2 ‘de sunulmuştur.

Tablo.2 Korelasyon Analizi Bulguları

Değişken	Ort ± SS	1	2
Yıkıcı Liderlik	2,69 ± 1,34	1	0,619**
Örgütsel Sinizm	2,75 ± 1,08	0,619**	1

N=138; **p<0,000

Korelasyon analizinde elde edilen bulgular, yıkıcı liderlik ve örgütsel sinizm arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu durumda Hipotez-1 (H1) doğrulanmıştır. Çalışmanın devamında ikinci hipotezi test etmek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Bu doğrultuda örgütsel sinizm bağımlı değişken ve yıkıcı liderlik bağımsız değişken olarak regresyon analizine tabi tutulmuştur. Regresyon analizine yönelik sonuçlar Tablo.3’te sunulmuştur.

Tablo.3 Regresyon Analizi Bulguları

Örgütsel Sinizm	R2	F	β
Yıkıcı Liderlik	0,391**	164,689	0,619**

**p<0,01

Bağımsız değişken olarak yıkıcı liderlik ve bağımlı değişken olarak örgütsel sinizmin ele alındığı regresyon analizinde yıkıcı liderliğin örgütsel sinizmin %39’unu açıkladığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm üzerinde

pozitif yönde anlamlı bir etkisi olduğunu belirtmek mümkündür ($\beta=0,619$, $F=164,689$, $p<.001$). Böylelikle çalışmanın ikinci hipotezi (H2) doğrulanmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada yıkıcı liderlik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişkiyi araştırmak ve yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisini belirlemek amaçlanmıştır. Çalışanlar, liderler ve örgütler arasındaki ilişkilerde birçok değişkenin etkisinin olması muhtemeldir. Bu nedenle örgütlerde bireyleri anlayabilmek ve problemlere yönelik bütünsel çözümler üretebilmek önem taşımaktadır. Kamu kurumları işlevleri bakımından ülkelerin ekonomisi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle kamu kurumlarındaki çalışanlara yönelik çalışmaların gerekliliği açıktır. Bu doğrultuda bu çalışmada örneklem olarak kamu kurumunda çalışan bireyler seçilmiştir.

Yıkıcı liderlik ($2,69 \pm 1,34$) ve örgütsel sinizm ($2,75 \pm 1,08$) puanları orta düzeyde olarak belirlenmiştir. İki değişken arasındaki ilişki pozitif yönde ve anlamlı olarak belirlenmiştir ($r=0,619$, $p=0,000$). Bu doğrultuda araştırmanın ilk hipotezi olan "H1: Kamu kurumu çalışanlarında yıkıcı liderlik davranışı ile örgütsel sinizm arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır." hipotez doğrulanmıştır. Yapılan regresyon analizi sonucunda ise yıkıcı liderliğin örgütsel sinizmi %39,1 oranında etkilediği ($R^2=0,391$; $p<0,01$) belirlenerek araştırmanın ikinci hipotezi olan "H2: Kamu kurumu çalışanlarında yıkıcı liderlik davranışı örgütsel sinizmi pozitif yönde anlamlı olarak etkilemektedir." hipotez doğrulanmıştır.

Bu çalışmada elde edilen bulgular örgütsel sinizm ile toksik liderliğin ele alındığı Dobbs (2014) tarafından yürütülen çalışma sonuçları ile uyumludur. Ayrıca örgütsel sinizmi otoriter liderlik (Jiang vd., 2017) ve Makyavelci liderlik (Gkoresiz vd., 2015) ile ilişkilendiren çalışmaların bulguları ile de uyumlu sonuçlara ulaşılmıştır. Kötü liderlik uygulamaları farklı ölçeklerle ölçülmesine rağmen bu çalışmada elde edilen bulguların literatürün geneliyle tutarlılık gösterdiğini ifade etmek mümkündür.

Çalışmada elde edilen bulguların yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm ile ilişkili olduğunu göstermesi nedeniyle yöneticilerin otoriter davranışlardan, yetersiz ve adaletsiz muamelelerden kaçınmaları, özerklik ve gelişim fırsatı sağlayan bir iş ortamı yaratmaları kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda yöneticiler ve örgütlerde temkinli davranıldığı sürece örgütsel sinizmin önlenebileceğini varsaymak mümkündür.

Bu çalışma sınırlı bir örneklem ile yürütülmüştür. Ayrıca çalışmada yaş, cinsiyet ve çalışma süresi gibi demografik faktörler değerlendirilmemiştir. Doğrudan çalışanlarla yapılan anketlerle ölçekler uygulanmış ve sonuçlar test edilmiştir. Bu nedenle gelecekteki çalışmalarda yıkıcı liderlik ve örgütsel sinizm arasındaki ilişki incelenirken farklı demografik faktörler de dahil edilerek daha kapsayıcı sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır. Bunun yanında farklı kültürler ve farklı iş alanlarında da yıkıcı liderliğin örgütsel sinizm üzerindeki etkisini inceleyen çalışmaların yapılması faydalı olacaktır.

Kaynakça

- Andersson, L. M. (1996). Employee cynicism: An examination using a contract violation framework. *Human relations*, 49(11), 1395-1418.
- Andersson, L. M., & Bateman, T. S. (1997). Cynicism in the workplace: Some causes and effects. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 18(5), 449-469.
- Bommer, W. H., Rich, G. A., & Rubin, R. S. (2005). Changing attitudes about change: Longitudinal effects of transformational leader behavior on employee cynicism about organizational change. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 26(7), 733-753.
- Brandebo, M. F., Nilsson, S., & Larsson, G. (2016). Leadership: is bad stronger than good?. *Leadership & Organization Development Journal*, 37(6), 690-710.
- Brandes, P, Dharwadkar, R. and Dean, J. W., (1999), Does Organizational Cynicism Matter? Employee and Supervisor Perspectives on Work Outcomes. *Eastern Academy of Management Proceedings*, 150-153. Outstanding Empirical Paper Award.
- Burke, C. S., Stagl, K. C., Salas, E., Pierce, L., & Kendall, D. (2006). Understanding team adaptation: a conceptual analysis and model. *Journal of Applied Psychology*, 91(6), 1189.
- Chemers, M. (1997), *An Integrative Theory of Leadership*, Lawrence Erlbaum Publishers, Mahwah, NJ.
- Conger, J. A., & Kanungo, R. N. (1994). Charismatic leadership in organizations: Perceived behavioral attributes and their measurement. *Journal of organizational behavior*, 15(5), 439-452.
- Davis, W. D., & Gardner, W. L. (2004). Perceptions of politics and organizational cynicism: An attributional and leader-member exchange perspective. *The leadership quarterly*, 15(4), 439-465.
- Dean Jr, J. W., Brandes, P., & Dharwadkar, R. (1998). Organizational cynicism. *Academy of Management review*, 23(2), 341-352.
- Einarsen, S., Aasland, M. S., & Skogstad, A. (2007). Destructive leadership behaviour: A definition and conceptual model. *The leadership quarterly*, 18(3), 207-216.
- Hogan, R. (2009). *Hogan development survey manual*. Tulsa, OK: Hogan Assessment Systems.
- IŞIK, Ö. G. (2014). Organizational cynicism a study among advertising agencies. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (22), 130-151.

- James, M. S. (2005). *Antecedents and consequences of cynicism in organizations: An examination of the potential positive and negative effects on school systems*. The Florida State University.
- Jiang, H., Chen, Y., Sun, P., & Yang, J. (2017). The relationship between authoritarian leadership and employees' deviant workplace behaviors: The mediating effects of psychological contract violation and organizational cynicism. *Frontiers in psychology*, 8, 732.
- Kaiser, R. B., Hogan, R., & Craig, S. B. (2008). Leadership and the fate of organizations. *American Psychologist*, 63(2), 96.
- Kanter, D. L., & Mirvis, P. H. (1989). *The cynical Americans: Living and working in an age of discontent and disillusion*. Jossey-Bass.
- Karacaoğlu, K., & İnce, F. (2012). Brandes, Dharwadkar ve Dean'in (1999) örgütsel sinizm ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması: Kayseri organize sanayi bölgesi örneği.
- Keashly, L., Trott, V., & MacLean, L. M. (1994). Abusive behavior in the workplace: A preliminary investigation. *Violence and victims*, 9(4), 341-357.
- Kiyani, A. S., Atasever, M., & Rizvi, T. H. (2021). Impact of exploitative leadership on workplace incivility: role of psychological distress-evidence from banking sector. *NICE Research Journal*, 131-149.
- Larsson, G., Brandebo, M. F., & Nilsson, S. (2012). Destruido-L: Development of a short scale designed to measure destructive leadership behaviours in a military context. *Leadership & Organization Development Journal*, 33(4), 383-400.
- Lipman-Blumen, J. (2010). Toxic leadership: A conceptual framework. In *Handbook of top management teams* (pp. 214-220). Palgrave Macmillan, London.
- Mete, Y. A. (2013). Relationship between organizational cynicism and ethical leadership behaviour: A study at higher education. *Procedia-Social and behavioral sciences*, 89, 476-483.
- Neves, P. (2012). Organizational cynicism: Spillover effects on supervisor-subordinate relationships and performance. *The Leadership Quarterly*, 23(5), 965-976.
- Perry, C. (2015). The dark traits of sociopathic leaders: Could they be a threat to universities? *Australian Universities Review*, 57(1), 17-25.
- Reed, G. E., & Bullis, R. C. (2009). The impact of destructive leadership on senior military officers and civilian employees. *Armed Forces & Society*, 36(1), 5-18.
- Sezici, E. (2016). İzleyicilerin Yıkıcı Liderlik Algısı ve Sonuçları. *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(47).

- Shaw, J. B., Erickson, A., & Harvey, M. (2011). A method for measuring destructive leadership and identifying types of destructive leaders in organizations. *The Leadership Quarterly*, 22(4), 575-590.
- Sperry, L. (2003). Handbook of diagnosis and treatment of dsm-iv-tr personality disorders. New York: Brunner-Routledge.
- Stein, M. (2013). When does narcissistic leadership become problematic? Dick Fuld at Lehman Brothers. *Journal of Management Inquiry*, 22(3), 282-293.
- Tepper, B. J. (2000). Consequences of abusive supervision. *Academy of management journal*, 43(2), 178-190.
- Terzi, A. R., & Derin, R. (2016). Relation between Democratic Leadership and Organizational Cynicism. *Journal of Education and Learning*, 5(3), 193-204.
- Uymaz, A. (2013). Yıkıcı Liderlik Ölçeği Geliştirme Çalışması. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 24(75), 37-57.
- Wang, Z., Cui, T., & Cai, S. (2021). How and when team reflexivity influences employee innovative behavior. *Journal of Managerial Psychology*, 37(1). <https://doi.org/10.1108/JMP-11-2020-0590>
- Wanous, J. P., Reichers, A. E., & Austin, J. T. (2000). Cynicism about organizational change: Measurement, antecedents, and correlates. *Group & Organization Management*, 25(2), 132-153.

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 2 Sayı/Num: 1
Haziran/June 2022
ISSN 2792-0194

Muhammed İktbal'in İslami Finans/Ekonomi Düşünce Tarihine ve Gelişimine Katkıları

Contributions Of Allama Muhammad Iqbal To The History And
Development Of Islamic Economic Thought

Öğr. Gör. Fikri KAPLAN

Türk Hava Kurumu Üniversitesi İşletme Fakültesi
University of Turkish Aeronautical Association Faculty of Business Administration
Ankara / Türkiye

fkaplan@thk.edu.tr orcid.org/0000-0002-4284-3466

Dr. Waqar BADSHAH

İbni Haldun Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Faculty of Humanities & Social Sciences Ibn Haldun University
İstanbul / Türkiye

Waqar.badshah@ihu.edu.tr orcid.org/0000-0001-5009-8745

Öğr. Gör. Mustafa KOÇAK

Türk Hava Kurumu Üniversitesi İşletme Fakültesi
University of Turkish Aeronautical Association Faculty of Business Administration
Ankara / Türkiye

mkocak@thk.edu.tr orcid.org/0000-0002-4093-9202

Arş. Gör. Abdullah ÇELİK

Polis Akademisi Başkanlığı, Trafik Enstitüsü
Turkish National Police Academy, Traffic Institute
Ankara / Türkiye

clkabdullah@gmail.com orcid.org/0000-0002-3912-3724

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 17.05.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 14.06.2022

Published / Yayın Tarihi: 28.06.2022

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/ Cilt: 2 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 24-42

Muhammed İktisat'ın İslami Finans/Ekonomi Düşünce Tarihine ve Gelişimine Katkıları

Özet

İktisat'ın İslami İktisat Düşüncesi tarihine ve gelişimine katkılarını araştırmak için bir girişimde bulunulmuştur. Allame İktisat olarak da bilinen Muhammed İktisat, Pakistan Hareketi'nden ilham aldığı kabul edilen Britanya Hindistan'ında bir filozof, şair ve politikacıydı. Urdu edebiyatının en önemli figürlerinden biri olarak kabul edilir ve öncelikle politika, ekonomi, tarih, felsefe ve din üzerine bilimsel çalışmalar yazmaya odaklanmıştır. İktisat, Pakistanlı, Hintli ve diğer uluslararası edebiyatçılar tarafından tanınmış klasik bir şair olarak beğenilmektedir. En çok şair olarak bilinmesine rağmen, modern bir Müslüman filozof olarak da takdir edilmiştir. Urduca ve Farsça şiirlerinin yanı sıra, Urduca ve İngilizce birçok dersi ve mektupları yıllar boyunca kültürel, sosyal, ekonomik, dini ve politik tartışmalarda çok etkili olmuştur. İktisat, İktisat üzerine ilk kitabın olan İlmü'l İktisat'ı (İktisat Bilgisi) 1903'te yazmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktisat, İktisat, İslam Ekonomisi ve Finans, Felsefe, Siyasal Ekonomi

Contributions of Allama Muhammad Iqbal to the History and Development of Islamic Economic Thought

Abstract

Attempt has been made to investigate the contributions of Iqbal to the history and development of Islamic Economic Thought. Muhammad Iqbal, also known as Allama Iqbal, was a philosopher, poet and politician in British India who is widely regarded to have inspired by the Pakistan Movement. He is considered one of the most important figures in Urdu literature and concentrated primarily on writing scholarly works on politics, economics, history, philosophy, and religion.

Iqbal is admired as a prominent classical poet by Pakistani, Indian and other international scholars of literature. Although most well known as a poet, he has also been acclaimed as a modern Muslim philosopher. Along with his Urdu and Persian poetry, his various Urdu and English lectures and letters have been very influential in cultural, social, Economic, religious, and political disputes over the years. Iqbal wrote his first book on Economics in 1903, Iilmul Iktisat (The Knowledge of Economics).

Keywords: Iqbal, Economics, Islamic Economics and Finance, Philosophy, Political Economy

Çocukluğu ve Eğitimi

Muhammed İkbal (9 Kasım 1877- 21 Nisan 1938), Britanya Hindistan'ı Pencap Eyaleti'ne (şimdi Pakistan'da) bağlı Siyalkut kentinde doğdu. İkbal'in ataları, İslam'a geçen Keşmirli Brehmenlerden olan Keşmir Panditleri idi. 19. yüzyılda, Sihler Keşmir'in kontrolünü ele geçirdiğinde, büyük babasının ailesi Pakistan, Pencap'a göç etti (Imran Sharif ,2011).

İkbal'in babası Şeyh Nûr Muhammed bir terziydi, resmi olarak eğitilmiş değildi fakat dindar bir adamdı. İkbal'in annesi İmam Bibi, fakirlere yardım eden ve komşuların sorunlarını çözen kibar ve alçak gönüllü bir kadındı (Sharma Jai Narain (2008).

İkbal dört yaşındayken Kur'an'ı öğrenmek için camiye gönderildi. Daha sonra Siyalkut'taki Medrese'nin yöneticisi olan Seyid Mîr Hasan onun öğretmeni oldu. İkbal, 1895 yılında, öğretmeni Hasan'ın Arapça profesörü olduğu Scotch Mission College Edebiyat Fakültesinden mezun oldu. Aynı yıl İkbal, Gujaratili bir hekim Han Bahadır Ata Muhammed Han'ın kızı Kerim Bibi ile görücü usulüyle evlendi. Onların Miraç Begüm adında bir kızı ve Aftab İkbal adından bir oğlu oldu. İkbal'in ikinci evliliği Cavid İkbal'in annesi Sardar Begüm ile oldu. Ardından Aralık 1914'te Muhtar Begüm ile üçüncü evliliğini yaptı (Sharma Jai Narain (2008).

Aynı zamanda ilk evliliği boyunca İkbal, Lahor Hükümet Kolejinde felsefe, İngiliz edebiyatı ve Arapça dersleri de almaya başladı. Buradan yüksek lisans derecesiyle mezun oldu (Sharma Jai Narain (2008) ve(Imran Sharif ,2011).

Yetiştirdiği Çevre Hocaları ve Öğrencileri

İkbal, üniversitede felsefe öğretmeni olan Thomas Arnorld ile yakındı. İkbal, Arnold'un öğretilerinden etkilendi ve bu yüzden yüksek öğrenimi için Avrupa'ya gitti. İkbal, 1907'de Cambridge'deki Trinity College'dan burs almaya hak kazandı ve 1908'de Lincoln's Inn'den avukat olarak baroya çağrıldı.

Avrupa'daki eğitimi sırasında İkbal Farsça şiir yazmaya başladı. Buna öncelik verdi çünkü düşüncelerini ifade etmenin kolay bir yolunu bulduğuna inanıyordu. Hayatı boyunca sürekli Farsça yazdı (Hasan Riffat ,1979).

İkbal, 1907'de Heidelberg Almanya'ya gitti. Almanca öğretmeni Emma Wegenast, ona Goethe'nin "Faust" unu, Heine ve Nietzsche'yi öğretti. İkbal'in ona karşı hisleri vardı ancak bir ilişki gelişmedi.

1907'de Münih'teki Ludwig Maximilian Üniversitesi Felsefe Fakültesine kabul edilerek doktora eğitimine devam etti. Friedrich Hommel'in rehberliğinde çalışan İkbal, The Development of Metaphysics in Persia (İran'da Metafiziğin Gelişimi) başlıklı doktora tezini, 1908'de yayınladı.

İktbal, Hindistan'a döndüğünde Lahor Hükümet Kolejinde yardımcı doçentlik yapmaya başladı, ancak mali nedenlerden dolayı bir yıl içinde bu görevini avukatlık yapmak için bıraktı. İktbal avukatlığa devam ederken manevi ve dini konulara odaklanmaya, şiir ve edebi eserler yayınlamaya başladı. Müslüman entelektüellerin, yazarların ve şairlerin yanı sıra politikacıların da bir kongresi olan Anjuman-e-Himayat-e-İslam'da aktif rol aldı. 1919'da örgütün genel sekreteri oldu. İktbal'in çalışmalarındaki düşünceleri, öncelikle Batı Avrupa ve Orta Doğu'daki seyahatlerinden ve geçirdiği zamandan edindiği deneyimler etrafında toplanan insan toplumunun manevi yönü ve gelişimine odaklanır. Friedrich Nietzsche, Henri Bergson ve Goethe gibi Batılı filozoflardan derinden etkilenmiştir (Hasan, Riffat 1979).

Kişilik Özellikleri

İktbal, İngiltere'de Hukuk ve Felsefe okurken All-India Muslim League'in Londra şubesine katıldı. Mistik bir deneyim yaşadığı zaman Londra'daydı. Bu kehanetlerin bulunduğu gazel, kompozisyon yılı ve ayı açıkça bahsedilen tek gazeldir. Mart 1907'de yazılmıştır. Bundan önce ve sonraki hiçbir gazele bu kadar önem verilmemiştir. Gazelin bazı beyitleri şöyledir:

Sonunda, Hicaz'ın sessiz dili heyecanlı kulağa müjdeyi açıkladı

Çöl sakinlerine verilen antlaşma yenileneceğini

kuvvetlice:

Çölden çıkıp Roma İmparatorluğunu deviren aslan,

Meleklerden tarafından bana söylenildiği gibi kalkmak üzere (uykudan)

Siz Batı'nın sakinleri, Tanrı'nın dünyasının (sizin) bir dükkân olmadığını bilmelisiniz.

Hayal ettiğiniz saf altın, standart değerini kaybetmek üzeredir.

Medeniyetiniz kendi hançerleriyle intihar edecektir

Kırılgan bir dal üzerine kurulmuş bir yuva dayanıklı olamaz.

Zayıf karıncaların kervanı, gül yaprağını bir kayığa alacak ve tüm güçlü dalgalara rağmen nehri geçecektir.

Gecenin zifiri karanlığında eskimiş karavanımı çıkaracağım.

İç çekişim kıvılcımlar saçacak ve nefesim alevler çıkaracak.

İktbal için bu, ilahi olarak ilham edilmiş bir iç görüydü. Bunu, öğrencilere hitap etmek için Cambridge'e davet edildiği Aralık 1931'de dinleyicilerine açıkladı. İktbal, 1931'de II. Yuvarlak Masa Konferansına katılmak için Londra'daydı. Cambridge'de, 1906'da ilan ettiği şeye atıfta bulundu:

Şu anda Cambridge’de okuyan genç erkeklere birkaç tavsiyede bulunmak istiyorum. Ateizme ve materyalizme karşı dikkatli olmanızı tavsiye ederim. Avrupa’nın yaptığı en büyük hata, Kilise ile Devletin ayrılmasıydı. Bu, kültürlerini ahlaki ruhtan mahrum bıraktı ve onu ateist materyalizme yönlendirdi. Yirmi beş yıl önce bu uygarlığın kusurlarını görmüştüm ve bu nedenle bazı tahminlerde bulundum. Tam olarak anlamadığım halde ağzımdan çıkıvermişlerdi. Bu 1907’de oldu. Altı veya yedi yıl sonra, tahminlerim kelimesi kelimesine gerçek olmuştu. 1914 Avrupa savaşı, Kilise ve Devletin ayrılması konusunda Avrupa uluslarının yaptığı daha önceden belirtilen hataların bir sonucuydu (Yahya MD ,2013).

İkbal’in 1907’de manevi bir mesaj aldığını düşündüğü vurgulanmalıdır, ki bu da onun için bile net değildi. Tam olarak ne olduğu daha sonra aklına geldi. Yukarıda alınılan beyitler, İkbal’in kendisi hakkında da cesur bir karar aldığını göstermektedir. Çağdaş koşulları göz önünde bulundurarak, Müslüman ümmetine önderlik etmeye ve onu köleliğin karanlık zindanından, Kurtuluşun parıldayan enginlerine çıkarmaya karar vermişti. Bu tema daha sonra “Abdülkadir Ke Nam”, “Şam-o-Şa’ir”, “Cevab-ı Şikva”, “Khizr-i Rah”, “Tulu-e İslam” gibi şiirlerde tekrar edilmiştir. Cesaretini hiçbir zaman kaybetmedi. Doğal olarak ilk ve en önemli endişesi Hintli Müslümanlardı. İslami diriliş gününün başlamak üzere olduğundan ve Güney Asya alt kıtasındaki Müslümanların bunda önemli bir rol oynayacaklarından emindi.

Allah’ın büyük planına ve yardımına güvenen İkbal, yeni bir dünya yarattı ve varlığımıza yeni bir hayat kattı. Sir Seyid Ahmed’in, Shibli, Ameer Ali, Hasrat Mohani ve diğer büyük Hintli Müslüman düşünür ve politikacıların öğretilerini özümseyen, Hindu ve İngiliz seslerini dinleyen ve heyecanlandıran Hint sahnesini yaklaşık 60 yıldır yakından izleyen iki uluslu teorisine dayanarak, halkını ve liderlerini, özellikle Quaid-i-Azam Muhammed Ali Cinnah’ı tanıyordu ve nihayetinde ikna etti:

İkimizde bu topraklarda sürgünüz. Sevgili evimizin görüşüne

Her ikisi de özlem duyuyor

“Bu sevgili ev, bir flüt çalar gibi harp yaptığı, ancak doğumuna tanık olmadığı Pakistan’dır.”

İkbal’in şiirindeki pek çok mısra da benzer bir dürtüyle hareket eder. Rastgele bir örnek, Zebûr-i Acem’den 1927’de yayınlanan bir gazel, köklü inancını göstermektedir:

Devrin Rehberi Hicaz çölünün bir köşesinden görünmek üzere.

Karavan bu çok ücradaki vadiden ayrılmak üzere.

Kölelerin yüzlerinde kralın ihtişamını gözlemledim.

Mahmud'un ihtişamı Ayaz'ın tozunda görülür.

Hayat hem Kâbe'de hem de putperestlikte asırlardır ağlıyor.

Böylece sırrı bilen bir kişi ortaya çıkabilir.

İçtenlikle kendini adanmış insanların göğüslerinden fıskıran ağıtlar.

Dünyanın bilincinde yeni bir ilke başlatacağız.

Bu arpa elimden al. Ben bittim.

Ağıtlarım kana dönüştü ve bu kan arpa tellerinden akacak.

Yukarıda alıntı yapılan beş beyit kehanet niteliğindedir. İlk beyitte Allame İktbal, Devrin Rehberi'nin ortaya çıkışının henüz köşeyi döndüğünü ve Kervan'ın "bu" vadi-den başlayıp çıkmak üzere olduğunu belirtir. İktbal, beklenen rehberin Hicaz'ın merkezinden çıkması gerektiğini söylemez. Çok uzak bir vadiden görüneceğini söyler. Şair için Hicaz çölü, zaman zaman Müslüman ümmetinin sembolü olarak hizmet eder. Bu, Hint alt kıtasındaki Müslümanların, kendilerini zafer hedefine yönlendirecek bir insana sahip olmak üzere oldukları ve zaferin İslam'ın yeniden dirilişini başlatmak üzere olduğu anlamına gelir.

İkinci beyitte ise elindeki şafak haberini veriyor. Köleler muhteşem efendilere dönüşüyor. Üçüncü beyitte Kahinlerin yüzyıllar sonra insan dünyasına geldiği noktayı vurguluyor. Kendisi de o Kahinlerden biriydi. Dördüncü beyitte, tüm insanlığın vicdanını etkileyecek, dünya için oldukça yeni olan bazı ideoloji veya ilkelere atıfta bulunur. Ve alt kıtadaki Müslümanların mücadele etmek üzere oldukları kendi kaderini tayin hakkı olmasaydı başka ne olabilirdi? Pakistan'ın ortaya çıkışından sonra bu hak güçlü bir referans haline geldi. Yeni bir ilkenin ortaya çıkışı olarak hizmet etti ve Filipinler, Tayland ve Kuzey Amerika gibi dünyanın diğer bölgelerindeki azınlıktaki Müslümanları cesaretlendirmeye devam ediyor.

Beşinci beyitte İktbal, özgürlüğün gelişinden önce öleceğini belirtir. En içten duygularını özetleyen beyitlerinin, alt kıta Müslümanlarını özgürlük hedefine teşvik etmede iyi bir yer tutacağından emindi.

İktbal, Osmanlı halifeliğinin sadık bir destekçisi olarak kaldı ve bir zamanlar Hindistan'ın Müslüman liderlerini halifeliği korumaları için İngilizlere yalvarmayı bırakmaya, ancak Halifeliğin korunması için kendi bağlılıklarını, fedakarlıklarını ve kanlarını taahhüt etmeye çağırarak kısa bir beyit yazmıştı. Şiirin şu mısraları şöyledir:

Başkalarını çok denedin,

Kendini yargılamanın zamanı geldi.

Tarih bilmez misin?

Hilafet davası için yalvardığınızı?

Kendi kanımızla ödeyerek ne almayacağız

Bu görkemli güç bir Müslüman için lanettir

Ne yazık ki Halifeliğin kaldırılması Hindistan'daki Müslümanların kalbini kırmıştı ve buna karşılık İkbâl şu beyitleri yazdı:

“Düşüncesiz Türk, Halifeliğin cübbesini söktü

Böyle kurnaz güçler Müslüman bir ahmağı nasıl kandırdı? “

Ayrıca Mevlâna Rumi'nin türbesine Muhammed İkbâl'in onursal bir mezarı inşa edildi. Kitabe, 'Bu onursal dinlenme yeri, Pakistan'ın milli şairi Muhammed İkbâl'e ruhani ustası Mevlâna Rumi tarafından verildi olarak çevrilir.

İlmi Özellikleri ve Mensubiyeti

Mevlâna Rumi'nin şiiri ve felsefesi İkbâl'in zihninde en derin etkiye sahipti. Çocukluğundan beri dine derinden bağlı olan İkbâl, İslam'ı, İslam medeniyetinin kültürünü ve tarihini ve onun siyasi geleceğini incelemeye yoğun bir şekilde odaklanmaya başladı. Bu yolda Rumi'yi “onun rehberi” olarak kabul etti. İkbâl, Rumi'ye şiirlerinin çoğunda rehber olarak yer verirdi. İkbâl'in eserleri, okuyucularına İslam medeniyetinin geçmiş ihtişamını hatırlatmaya ve sosyo-politik özgürlük ve yücelik için bir kaynak olarak İslam'a odaklanan saf, manevi bir mesaj vermeye odaklanır. İkbâl, Müslüman ülkeler içindeki ve arasındaki siyasi bölünmeleri kınadı ve sık sık küresel Müslüman topluluğuna veya Ümmete atıfta bulundu ve konuştu.

Allame İkbâl'in şiirleri, eserlerinin 20. yüzyılın başlarında ünlü olduğu birçok Avrupa diline çevrildi. İkbâl'in Asrar-i Khudi ve Javed Nama (Cavidname) sırasıyla R. A. Nicholson ve J. Arberry tarafından İngilizce 'ye çevrildi (Anil Bhatti, 2008).

Aldığı Görevler ve İlmi Kariyeri

İkbâl, zamanını hukuk ve şiir arasında paylaştırırken Muslim League'de işlerini devam ettirmiştir. Hindistan'ın I. Dünya Savaşı'na ve Hilafet hareketine katılımını desteklemedi ve Mevlâna Muhammed Ali ve Muhammed Ali Cinnah gibi siyasi Müslüman liderlerle yakın temas halinde kaldı. Hindular tarafından yönetildiğini düşündüğü ana akım Hint Ulusal Kongresi'nin eleştirilirdi ve 1920'lerde Muhammed Şafi liderliğindeki İngiliz yanlısı grup ile Cinnah liderliğindeki merkezci grup arasındaki gruplaşmacı bölünmelere yoğunlaştığında Birlik onu hayal kırıklığına uğrattı.

Bu düşünceler, All India Muslim League'in Allahabad Oturumunda (Aralık 1930), Cumhurbaşkanlığı Konuşmasında İkbâl'in Hindistan'da bir Müslüman Devlet fikrini öne sürdüğünde netleşti:

Pencap, Kuzey-Batı Sınır Eyaletleri, Sind ve Belucistan'ı tek bir Devlet olarak görmek istiyorum. İngiliz İmparatorluğu içinde veya İngiliz İmparatorluğu olmadan Öz yönetim. Birleştirilmiş Kuzey-Batı Hindistan Müslüman Devletinin oluşumu, Müslümanların, en azından Kuzey-Batı Hindistan'ın nihai kaderi gibi görünüyor.

Ekilen tohum, fikir gelişmeye ve kök salmaya başladı. Çok geçmeden Batı ve Doğudaki Müslümanların çok olduğu bölgelerde Müslüman devlet veya devletlerin şekli, İkbâl'in 21 Haziran 1937'de Quaid-i Azam'a yazdığı mektubun aşağıdaki satırlarından da anlaşılacağı üzere, eski kişinin ölümünden sadece on ay önce taahhüt edildi (Anil Bhatti, 2008).

Huzurlu bir Hindistan'ı güvence altına alabileceğimiz ve Müslümanları gayrimüslimlerin egemenliğinden kurtarabileceğimiz tek yol, yukarıda önerdiğim çizgide reform yapan, ayrı bir Müslüman İller federasyonudur. Neden Kuzey-Batı Hindistan ve Bengal Müslümanları, Hindistan'daki ve Hindistan dışındaki diğer uluslar gibi kendi kaderini tayin hakkına sahip milletler olarak düşünülmesin.

Allame İkbâl'in Allahabad konuşmasından sonra Müslüman Devlet fikri üzerinde çok düşündüğünü varsayan eleştirmenler var. Hiçbir şey gerçeklerden daha uzak değildir. Fikir her zaman onun zihninde canlı kaldı. Doğal olarak olgunlaşması ve dolayısıyla zaman alması gerekiyordu. Alt kıta Müslümanlarının kendilerine bağımsız bir vatan elde edeceklerinden emindi. 1 Mart 1932'de Allame İkbâl, All-India Muslim Conference'ın yıllık oturumunda Lahor'da Başkanlık konuşmasını yaptı. Bu konuşmasında da Hindistan'daki milliyetçiliğe ilişkin görüşünü vurguladı ve alt kıtada hüküm süren koşullar altında Müslümanların içinde bulunduğu kötü durum hakkında yorum yaptı. Eylül 1931'de Londra'daki İkinci Yuvarlak Masa Konferansı'na katılarak, köklü Hindu ve Sih önyargısının ve rahatsız edici tutumunun son derece farkındaydı. İngiliz Hükümetinin zihnini gözlemlemişti. Bu nedenle endişelerini yineledi ve Hintli Müslümanlar için koruma önlemleri önerdi:

Politikamızın temelleri söz konusu olduğunda, sunacak yeni bir şeyim yok. Bunlarla ilgili görüşlerimi, All-India Muslim League konuşmamda zaten ifade etmiştim. Bu konuşmada, diğer şeylerin yanı sıra, ilk olarak, Yuvarlak Masa Konferansının son aşamalarında, heyetimizin oldukça tereddütlü davranışından ortaya çıkan duruma ilişkin doğru bir görüşe ulaşmanıza yardımcı olmayı öneriyorum. İkincisi, kendi inançlarıma göre, Başbakanın son Londra Konferansı'ndaki açıklaması yine tüm durumun dikkatli bir şekilde incelenmesini gerektirdiğinden, yeni bir politika oluşturmanın ne kadar arzu edildiğini göstermeye çalışacağım.

Mevlâna Muhammed Ali'nin Ocak 1931'de öldüğü ve Quaid-i Azam'ın Londra'da kaldığı için, Hintli Müslümanlara uygun bir yol sağlama sorumluluğu tek başına ona düştüğü unutulmamalıdır. Quaid-i Azam 1935'te alt kıtaya dönene kadar milletin tiz koruyucusu rolünü üstlenmek zorunda kaldı.

Birlik ve Müslüman Konferansı, bir güven oylamasından sonra bile görevden istifa etmeyen küçük liderlerin oyunu haline gelmişti! Ve tabii ki taşrada örgütlenmeleri ve kitleler üzerinde hiçbir etkileri yoktu.

Üçüncü Yuvarlak Masa Konferansı esnasında, İkbâl London National League tarafından davet edildi ve diğerlerinin yanı sıra yabancı diplomatlar, Avam Kamarası üyeleri, Lordlar Kamarası Üyeleri ve R.T.C. delegasyonunun Müslüman üyelerinide içeren bir kitleye hitap etti. Bu toplantıda Hintli Müslümanların durumunu ayrıntılı incelendi. İkbâl, neden önce komünal çözümü, ardından anayasal reformları istediğini açıkladı. Özerklik, Müslüman çoğunluktaki vilayetlere haklarını, kültürel geleneklerini ve dinlerini koruma yetkisi verdiği için il özerkliğine duyulan ihtiyacı vurguladı. Merkezi hükümet altında Müslümanlar, ezici Hindu çoğunluğun elinde kültürel ve dini varlıklarını kaybetmeye mahkumdu. 1930'da Allahabad'da söylediklerine atıfta bulunmuş ve çok geçmeden insanların ikna edici bir nedene dayanarak onun bakış açısına gelmeleri gerektiğine olan inancını yinelemiştir.

Allama İkbâl, Dr. Ambedkar ile yaptığı diyalogda, Hindistan eyaletlerini, merkezi Hindistan Hükümeti kontrolü altında olmayan ve Britanya Hükümeti'nin doğrudan kontrolü altındaki özerk birimler olarak görme arzusunu dile getirdi. Hindistan'da özerk Müslüman illeri öngördü. Bir Hint Birliği altında, birçok açıdan, özellikle varoluşsal olarak ayrı mevcudiyetleriyle acı çeken Müslümanlar için korkmuştu.

Allama İkbâl'in Aralık 1933'te düzenlenen Yuvarlak Masa Konferansı'ndaki Müslüman delegelerin tutumunu açıklayan beyanı, Jawahar Lal Nehru'nun açıklamasına bir cevaptı. Nehru, Müslüman heyetinin tavrının "gericiliğe" dayandığını söylemişti. İkbâl cevabını şöyle bitirdi:

Sonuç olarak, Jawahar Lal'e doğrudan bir soru sormalıyım. Topluluğun çoğunluğu ne 80 milyonluk bir azınlığın korunması için gerekli asgari önlemleri kabul etmez, ne de üçüncü bir tarafın hükmünü kabul etmezse, Hindistan'ın sorunu nasıl çözülür; ancak siz sadece kendi çıkarına çalışan bir tür milliyetçilikten bahsetmeye devam mı edeceksiniz? Bu pozisyon sadece iki alternatifi kabul edebilir. Ya Hintli topluluğun çoğunluğu, Doğu'da İngiliz emperyalizminin bir ajanının kalıcı konumunu kendisi için kabul etmek zorunda kalacak, ya da seçmen sorununu ve mevcut şekliyle toplumsal sorunu ortadan kaldırmak için ülkenin dini, tarihi ve kültürel yakınlık temelinde yeniden dağıtılması gerekecektir.

Allama İkbâl'in kaygıları 1935 Yasası uyarınca Hindu çoğunluk eyaletinde kurulan Hindu Kongresi bakanlıkları tarafından doğruluğu kanıtlanmıştır. Bu vilayetlerdeki Müslümanlara alçakça muamele edildi. Bu içler acısı fenomen, Allama İkbâl'in Hindistan'ın bir arada kalması durumunda Hintli Müslümanların geleceğiyle ilgili endişelerini artırdı. 1936 ve 1937'de Quaid-i Azam'a yazdığı mektuplarda Kuzeybatı ve

Doğu Müslüman çoğunluk bölgelerinden oluşan bağımsız bir Müslüman Devletten bahsetti. Şimdi Allahabad Adresinde söz edilen sadece Kuzey-Batı bölgeleri değildi.

Pakistan'ın içinde ve dışında, Allame İkbâl'in asla Hindistan dışında egemen bir Müslüman ülke kastetmediğini söyleyenler var. Daha ziyade Hint Birliği içinde bir Müslüman Devleti istiyordu. Devlet içinde devlet. Bu kesinlikle yanlış. Onun kastettiği Müslüman yurttaşları ve gayrimüslimler tarafından çok açık bir şekilde anlaşıldı. Nehru ve diğerleri neden Müslüman milliyetçiliği fikrinin hiçbir temeli olmadığını göstermeye çalıştılar. Nehru şunları söyledi:

Bu Müslüman ulus fikri, yalnızca birkaç hayal gücünün ürünüdür ve ancak ona basın tarafından verilen tanıtımdan dolayı çok az kişi bunu duyabilirdi. Ve birçok insan buna inansa bile, gerçekliğin dokunuşuyla yine de kaybolurdu.

İkbâl'in Eserleri

İlk kitabı İlmü'l İktisat (İktisat Bilgisi) 1903 yılında Urduca yazılmıştır. 1915'te ilk şiir kitabı olan Esrâr-ı Hodî'yi (Esrar ve Rumûz/ Benliğin Sırları) yazdı. Ardından devamı niteliğinde 1917'de Rumûz-i Bî-hodî (Bencilliğin Sırrı) yazdı. 1923'te Payam-i Masriq (Şarktan Haber), 1927'de Zebûr-i Acem (Acem İlahileri), 1932'de Cavidname, 1936'da Pes Çi Bâyed Kerd Ey Akvâm-ı Şark (Bundan Sonra Ne Yapmalı Ey Şark Kavimleri) ve 1938'de Armağân-ı Hicaz'ı (Hicaz Armağanı) yazmıştır. Bütün bu kitaplar Farsçaydı. Ölümünden sonra yayımlanan son eserinin büyük bir kısmı Farsçadır ancak sadece küçük bir kısmı Urduca şiirleri ve gazelleri içerir.

1924 yılında Urduca yazılmış ilk şiir kitabı Bâng-ı Derâ'ı (Kervanın Çağrısı), 1935'te yazılan Bâl-ı Cibril (Cebrail'in Kanadı) ve 1936'da yazılan Zarb-ı Kelîm (Musa Vuruşu) takip etmiştir.

Bâng-ı Derâ'ı (Kervanın Çağrısı) İkbâl'in şiir kariyerinin ilk üç dönemine ait seçilmiş şiirleri içerir. Bâl-ı Cibril (Cebrail'in Kanadı) İkbâl'in Urduca şiirinin zirvesidir. Gazeller, şiirler, dörtlükler, nükteleden oluşur ve ümmetin yüreğine samimiyet ve sağlam inanç gerekli tasavvur ve aklı gösterir ve takipçilerini gerçek müminlere dönüştürür. Zarb-ı Kelîm (Musa Vuruşu) şairin kendisi tarafından ' günümüz dönemine karşı bir savaş ilanı ' olarak tanımlanmıştır. Kitabın ana konuları İslam ve Müslümanlar, eğitim ve yetiştirme, kadın, edebiyat ve güzel sanatlar, Doğu ve Batının politikasıdır. İkbâl, Esrâr-ı Hodî (Esrar ve Rumûz/ Benliğin Sırları) adlı eserinde ' benlik ' felsefesini açıklamıştır. Çeşitli yollarla tüm evrenin, ' benliğin ' isteklerine itaat ettiğini kanıtlar. İkbâl, kendi kendine zarar vermeyi kınar. Onun için hayatın amacı kendini gerçekleştirme ve kendini tanımadır. 'Öz'ün' nihayetinde mükemmellik noktasına ulaşmasından önce geçmesi gereken aşamaları çizerek Öz'ün bilenin dünya üzerinde Allah'ın vekili olmasını sağlar / Khalifat ullah fil ard. Rumûz-i Bî-hodî (Bencilliğin Sırrı) kitabında İkbâl, İslami yaşam tarzının bir ulusun yaşanabilirliği için en iyi davranış kodu olduğunu gösterir. Bir insan

bireysel özelliklerini olduğu gibi korumalıdır fakat bu bir kere başarılı olduğunda, ulusun ihtiyaçları için kendi kişisel hürslerini feda da edebilmelidir. İnsan, toplum dışında kendini gerçekleştiremez. Payam-i Masriq (Şarktan Haber), ünlü Alman şair Goethe'nin West östlicher Divan (Doğu-Batı Divanı) adlı kitabına bir cevap olarak yazılmıştır. Goethe, Batı'nın görünüşte fazlasıyla materyalist hale geldiğine yakındı ve Doğu'nun manevi değerleri canlandıracak bir umut mesajı vereceğini bekledi. Yüz yıl geçti ve ardından İktbal duygu, heves ve dinamizm geliştirme ihtiyacının altını çizerek Batıya ahlak, din ve medeniyetin önemini hatırlattı. Maneviyatın doğasını öğrenmedikçe yaşamın, asla daha yüksek boyutları arzulanamayacağını açıkladı.

Bandagi Nama (Kölelik) aslında köleliğe ve boyun eğdirmeye karşı güçlü bir kampanyadır. Bu kitabında köleleştirilmiş toplumların güzel sanatlarının arkasındaki ruhu açıklar. İktbalin, Zebûr-i Acem kitabındaki Farça gazeli, Bâl-ı Cibril' deki Urduca gazeli gibi en iyisidir. Diğer kitaplarda olduğu gibi burada da İktbal geçmişi hatırlamakta, şu anı iyi yapmakta ve geleceğe hazırlanmakta ısrar ediyor. Onun dersi, kişinin dinamik, harekete geçme zevki ve sevgi ve yaşam dolu olması gerektiğiyle ilgilidir. Gazele coşku ve canlılık bakımından eşit olabilecek bir şiir biçimi olmadığını dolaylı olarak ispatlamaktadır. İktbal, Cavidname'de Ibn-i Arabi, Marri ve Dante'den esinlenir. İktbal kendini, çeşitli gökler ve küreler aracılığıyla usta Rumi'nin rehberliğinde Zinda Rud (hayat dolu bir dere) olarak tasvir eder ve İlahiyata yaklaşma ve ilahi izahla bağ kurma onuruna sahiptir. Hayatın çeşitli sorunları tartışılır ve onlara cevaplar verilir. Son derece canlandırıcı bir çalışmadır. Onun eli, sırasıyla İngilizlerin yararına onlara ihanet ederek, Bengalli Nawab Siraj-ud-Daula ve Mysore Sultanı Tipu'nun yenilgisine ve ölümüne vesile olan Bengalli Mir Cafer ve Deccan'dan Mir Sadık gibi ulusunun hainlerinin üzerine şiddetle düşer. Böylece, ülkelerini köleliğin prangalarına teslim ettiler. Sonunda oğlu Cavid'e hitap ederek genel olarak gençlere seslenir ve 'yeni nesile' rehberlik eder.

Pes Çi Bâyed Kerd Ey Akvâm-ı Şark, masnavi Musafir'i içerir. İktbal'in usta Rumi'si, bu müjdeyi «Doğu uykudan uyanır» «Khwab-i ghaflat'' olarak söyler. İhtiyari yoksulluk ve özgür insan hakkında ilham verici ayrıntılı yorumlar, ardından İslami kanunların gizemlerinin tefsiri ve tasavvufi algılar anlatılır. Müslüman milletlerinin yanı sıra Hintliler arasındaki anlaşmazlıktan yakındır. Masnavi Musafir Afganistan'a bir yolculuğun hikayesidir. Masnavi'de Frontier (Pahtunlar) halkına 'İslam'ın sırrını' öğrenmeleri ve kendi içlerinde «benliği inşa etmeleri» tavsiye edilir.

Armagân-ı Hicaz (Hicaz Armağanı) iki kısımdan oluşur. İlk kısmı Farsça dörtlükler içerir; ikinci kısmı ise Urduca bazı şiirler ve nükteler içerir. Farsça dörtlükler şairin hayal gücünde Hicaz'dan geçiyormuş gibi bir izlenim taşır. Fikirlerin derinliği ve tutku yoğunluğu, bu kısa şiirlerin göze çarpan özellikleridir. Kitabın Urduca bölümü, modern çağın entelektüel hareketlerine ve sosyal ve politik devrimlerine yönelik bazı kategorik eleştiriler içermektedir.

İkbâl'in İngilizce Eserleri

İkbâl İngilizce iki kitap yazdı. Birincisi, Pers düşüncesinin sürekliliğinin tartışıldığı ve tasavvufun ayrıntılı olarak ele alındığı 'İran'da Metafizik'in Gelişmesidir'. İkbâl'e göre gerçek İslami tasavvuf uyuyan bir ruhu daha yüksek bir yaşam fikrine uyandırır.

İkinci kitap olan 'İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Yapılandırılması' İkbâl'in Madras, Hyderabad and Aligarh'ta verdiği altı dersin derlemesidir. Bunlar öncelikle 1930 yılında Lahor ve ardından 1934'te Oxford University Press tarafından yayımlandı. Ana konulardan bazıları şunlardır; "Bilgi ve Dinsel Tecrübe", "Tanrı Kavramı ve Duanın Anlamı", "İnsan Egosu", "Kader ve Özgür İrade", "Müslüman Kültürünün Ruhunu", "İslam'da Hareket İlkesi (İçtihat)." Bu konular, İslam'ın ve modern çağın ışığında düşündürücü bir tutumla özlü bir şekilde tartışılmaktadır. Bu dersler Seyid Nazir Niazi tarafından Urduca 'ya çevrilmiştir.

Mektuplar

Bu kitaplara ek olarak, Urduca ve İngilizce yüzlerce mektup yazmıştır. Urduca mektuplar on farklı kitapta yayımlanmıştır. Hindistan, Avrupa ve İslam dünyasının sosyal, dini, kültürel ve politik sorunlarının çeşitli yönleriyle bağlantılı olan gündem konuları ile ilgili açıklamalar yaptı. Birkaç yıl boyunca Lahor Hükümet Kolejinde ve Pencap Üniversitesi Doğu Koleji'nde Felsefe ve Doğubilim Öğrenimi Profesörü olarak görev yaptı. Konuşmalarının ve söylemlerinin çoğu derlenmiş ve kitap biçiminde yayınlanmıştır. Hayatının son dört yılı hariç, Lahor Yüksek Mahkeme Barosunda çalıştı. Tüm hayatı boyunca herkes tarafından ulaşılabilir ve evindeki çeşitli ve akşam oturumları genel bir özellikti.

Ağır siyasi ve sosyal taahhütlerine rağmen, felsefeye şarki söyleten şiir için zamanı vardı. A.K Brohi diyor ki:

Dr. İkbâl, şüphesiz İslam'ın ünlü bir şair ve filozofudur ve yazılarında asla eksilmeyen bir ilham, haz ve estetik harikası kaynağı olabilir. İslam'ın Kutsal Yazılarını anlayışımıza büyük bir katkıda bulunmuş ve Peygamber Efendimiz (sav) 'in dünya geneline sunduğu olağanüstü hayat örneğinin ve mükemmelliğin doruk noktasının değerlendirmesini yapmıştır ve bu dünyevi yaşamlarımızın en iyi nasıl yaşanabileceğini gösterir.

İkbâl'in Yaşadığı Dönem ve Şartların Düşünceleri Üzerine Etkileri

İngiltere'de Hukuk ve Felsefe okuduğu yıllarda İkbâl, All India Muslim League'in Londra şubesine üye oldu. Daha sonra, en ünlü konuşmalarından birinde, Kuzeybatı Hindistan'da bir Müslüman devleti kurulması için uğraştı. Bu, birliğin Aralık 1930 oturumunda yaptığı başkanlık konuşmasında gerçekleşti. Kaid-i Azam (Büyük Önder) Muhammed Ali Cinnah ile çok yakındılar.

İkbal, Doğu Şairi anlamına gelen Shair-e-Mushriq olarak bilinir. Kendisine ayrıca Muffakir-e-Pakistan 'Pakistan'ın Yaratıcısı' ve Hakeem-ül-Ummat 'Ümmetin Bilgesi' de denmektedir. Pakistan onu resmen 'milli şairi' olarak tanıdı. İran ve Afganistan'da Iqbal-e Lahori yani Lahor İkbali olarak ünlüdür ve en çok Farsça çalışmalarıyla takdir edilmektedir.

Kim Allama İkbal'i, onun beklenen "Devrin Rehberi" olan Quaid-i Azam'ın kendisinden daha iyi anlayabilirdi? Quaid-i Azam, Allama İkbal'in kendisine hitaben yazdığı mektuplarda, Nisan 1938'deki ölümden önce Hintli Müslümanlar için bir Devlet konusunda onunla anlaştığını itiraf etti. Quaid şunları söyledi:

'Görüşleri benimkiyle büyük ölçüde uyumluydu ve Hindistan'ın karşı karşıya olduğu anayasal sorunların dikkatlice incelenmesi ve üzerine çalışılması sonucunda nihayet beni aynı sonuçlara götürdü ve 23 Mart 1940'ta kabul edilen ve halk arasında "Pakistan Kararı" olarak bilinen Tüm Hindistan Müslüman Birliği'nin Lahor Kararı'nda yer alan Müslüman Hindistan'ın birleşik iradesinde zamanla bu fikirlerin bilinirliği arttı.'

Dahası, Quaid-i Azam Muhammed Ali Cinnah'ı Hindistan Müslümanlarının değerli hedeflerine ulaşmalarında liderlik etmesi için çağırın da Allame İkbal'di. Quaid'i, Sir Ağa Han, Mevlâna Hasrat Mohani, Nawab Muhammed İsmail Han, Mevlâna Şevket Ali, Bhopal'dan Nawab Hamid Ullah Han, Sir Ali İmam, Maulvi Tameez ud-Din Han, Mevlâna Abul Kalam, Allama al-Mashriqi ve diğer daha deneyimli Müslüman liderlere tercih etti. Ancak Allame İkbal'in kendi nedenleri vardı. Müslüman Ümmetinin Hint kolunu özgürlük hedefine götürmek kaderi olan Quaid-i Azam Muhammed Ali Cinnah'da örtülü rehber olan "Khizr-i Rah" ı bulmuştu. Allame İkbal şunları söyledi:

Meşgul bir adam olduğumu biliyorum fakat bugün Hindistan'da topluluğun, Kuzeybatı Hindistan'a ve belki de tüm Hindistan'a gelen fırtınanın içinden güvenli rehberlik arama hakkına sahip olduğu tek Müslüman olduğunuz için umarım sana bu kadar sık yazmamı aldırmasın.

Benzer duygular, ölümünden yaklaşık üç ay önce onun tarafından ifade edildi. Seyid Nazir Niazi, Iqbal Ke Huzur (İkbal'in İleri Görüşlülüğü) adlı kitabında, Hintli Müslümanların geleceğinin tartışıldığını ve arkadaşlarının söylediklerinden bir karamsarlık halinin görüldüğünü belirtti. Bu kitapta Allame İkbal şunları söyledi:

Tek bir çıkış yolu var. Müslümanlar, Cinnah'ın ellerini güçlendirmelidir. Onlar Muslim League katılmalıdırlar. Şu anda çözülmekte olan Hint sorunu hem Hindulara hem de İngilizlere karşı birleşik cephemiz tarafından karşılık verebilir. Bu olmadan taleplerimiz kabul edilmeyecek. İnsanlar taleplerimizin komünalizmi akıllara getirdiğini söyler. Bu düpedüz bir propagandadır. Bu talepler, ulusal varlığımızın savunulmasıyla ilgilidir.

Birleşik cephe, Muslim League'in önderliğinde kurulabilir. Ve Muslim League ancak Cinnah sayesinde başarılı olabilir. Şimdi Cinnah dışında hiçbiri Müslümanları yönetmeye muktedir değildir.

Matlub ul-Hasan Seyid, 23 Mart 1940'ta Lahor Kararının kabul edilmesinin ardından Quaid-i Azam'ın kendisine şöyle dediğini ifade etti:

İktisat artık aramızda değil, ama yaşıyor olsaydı, bizden tam olarak yapmamızı istediği şeyi yaptığımızı bilerek mutlu olurdu.

Ancak mesele burada bitmiyor. Allame İktisat, 29 Mart 1937'de Quaid-i Azam'a yazdığı mektupta şöyle demişti:

Ülkedeki diğer ilerici partilerle iş birliği yapmaya hazır olsak da Asya'daki ahlaki ve politik bir güç olarak İslam'ın tüm geleceğinin büyük ölçüde Hintli Müslümanlardan oluşan eksiksiz bir örgütlenmeye dayandığı gerçeğini göz ardı etmemeliyiz.

Allame İktisat'e göre, ahlaki ve siyasi bir güç olarak İslam'ın geleceği, sadece Hindistan'da değil, Asya'nın tamamında, Quaid-i Azam liderliğindeki Hindistan Müslümanlarının örgütlenmesine bağlıydı.

İktisat'ın 1926'da öngördüğü 'Dönemin Rehberi', Muhammed Ali Cinnah'ın şahsında bulundu. 'Kılavuz', Hindistan Müslümanlarını Müslüman Birliği bayrağı altında topladı ve Hindu egemenliğinde birleşik bir Hindistan için hem Hindu hem de İngiliz planlarına kararlı bir direnç gösterdi. Müslümanlar, Quaid-i Azam'ın yetenekli rehberliği altındaki birleşik çabaları sayesinde, Hindistan'ı Pakistan ve Bharat'a bölmeyi ve bağımsız vatanlarını elde etmeyi başardılar. Yukarıda görüldüğü gibi, Allame İktisat'ın görüşüne göre, Pakistan'ı bağımsızlaştıran Hintli Müslümanların örgütü, Asya'daki diğer Müslüman toplumları da savunmak zorunda kalacaktı. İslam'ın yeniden dirilişinin kervanı, ümmetin merkezinden uzakta, bu Vadi 'den başlayıp ortaya çıkmalıdır. Bakalım Pakistan bu aziz sorumluluğunu nasıl ve ne zaman üstlenmeye hazırlanıyor. Bu Allame İktisat'ın öngörüsüdür. Peygamber Efendimiz dedi ki:

Nur ile gördüğü için müminin öngörüsüne dikkat edin.

İktisadi Geleneği

Allame Muhammed İktisat'ın konuşmaları, kitapları, şiirleri ve milletin efendisine yazdığı mektuplar üzerine yapılan araştırmaya göre, bu eser onun İktisat Felsefesi temasına göre hazırlanmıştır.

İktisat, Allame İktisat tarafından 1903 yılında, Urduca dilinde yazılmış ilk ekonomi kitabıdır. Yaklaşık 1903 yıllarında, Adam Smith, J. S. Mill, Ricardo ve Alfred Marshall tarafından yazılan kitaplar Avrupa'nın her yerinde okutuluyordu. O zamanki İngiliz Alt Kıtasında pek çok öğretmenin ekonomi hakkında herhangi bir fikri yoktu. Üç Üniversite dışında, ekonomi bir konu olarak tanıtılmamıştı. Pakistan'ın yetenekli şair-filozofu ve düşünürü, yukarıdaki konuyu yalnızca ayrıntılarıyla incelemekle kalmadı, aynı zamanda Urduca bilen halka da tanıttı. Sonuç olarak, yukarıdaki yayın onu o zamanki İngiliz Alt Kıtasının ilk Müslüman Ekonomisti haline getirdi. Böylece çalışmaları, Ekonomi üzerinde yazacak gelecek nesil yazarlar için bir işaret ışığı işlevi gördü.

Allama İkbal, o günlerde yani 1927-28'den 1930-31'e Pencap Yasama Konseyi'nde Bütçe üzerine üç konuşma yaptı. Ayrıca 28 Şubat 1928'de Pencap Yasama Meclisi'nde gelir vergisi tahakkuk ilkesinin arazi gelirinun değerlendirilmesine uygulanmasına ilişkin karar hakkında bir konuşma yaptı. İki tarihi başkanlık konuşmasını Allahabad (29 Aralık 1930) ve Lahor (21 Mart 1932) büyük bir öneme sahiptirler ve ekonomik düşüncesi için stratejinin ana hatlarını sunarlar.

İktisadi Meselelere Genel Yaklaşımı

Pakistan, 14 Ağustos 1947'de bir İslam Devleti olarak ortaya çıktı. İslami ideoloji onun kuruluşunun temeliydi. Ancak, Pakistan hareketinin ekonomik oluşum noktalarının İslami ideolojiye lojistik olarak alınması gerekir.

Müslümanlar, iç ve dış kuralların sömürücü manevraları ve ayrımcı tutumları ile bu kötü duruma sürüklendiğinden, İkbal'in Allahabad konuşmasında önerdiği tek çıkış yolu, alt kıtanın Müslüman çoğunluğunun ana alt kıtadan ayrılması gerektiğiydi. Müslümanlar ve Hindular iki ayrı millet olduğunu ve birlikte yaşayamayacaklarını belirtti. Söyleviden bir kısım aşağıda alıntılanmıştır:

“Pencap, Kuzey-Batı Sınır Eyaleti, Sind ve Belucistan'ın tek bir eyalette birleştiğini görmek istiyorum. İngiliz İmparatorluğu içinde veya İngiliz İmparatorluğu olmadan Öz yönetim, birleştirilmiş bir Kuzeybatı Hindistanlı Müslüman devletinin oluşumu, bana Müslüman'ın, en azından Kuzeybatı Hindistan'ın nihai kaderi gibi görünüyor.

İkbal'in bu sözleri, menfaat gruplarında bir çalkantı yarattı, ancak Müslüman millet, bu makul teklifi büyük bir siyasi mesele yapan Quaid-i-Azam Mohammad Ali Cinnah'ın şahsında güçlü bir lider buldu ve 17 yıl sonra Pakistan'ın amansız mücadelesi kazanıldı. İkbal de boş durmadı. Bu fikri aktif bir şekilde takip etti ve 1938'de ölene kadar Müslümanların ekonomik davası için savaşmaya devam etti. Ölümünden birkaç ay önce Quaid-i-Azam ile dönemin İngiliz Hükümeti arasında müzakereler sürerken, konuyla ilgili görüşlerini ifade etti ve tek çözümün Müslümanlar için ayrı vatan kurulmasında yattığını söyledi. 28 Mayıs 1937'de şöyle yazdı:

“Ekmek sorunu giderek daha keskin hale geliyor”. Müslümanlar son 200 yıldır onun giderek alçaldığını hissetmeye başlamıştı. Normalde, yoksulluğunun Hindu borçlanması veya kapitalizmden kaynaklandığına inanır. Eşit derecede yabancı egemenliğinden kaynaklandığı algısı henüz tam anlamıyla kendisine gelmemiştir. Ama gelmek zorundadır.”

Bu farkındalık Müslüman kitlelere, Hindu burjuvazisine ve İngiliz Emperyalizmine karşı ikiz savaşı başlatan ve sonunda Müslümanların sorunlarıyla istedikleri şekilde mücadele etmekte özgür oldukları Pakistan'ı yaratmayı başaran Quaid-i-Azam aracılığıyla geldi.

Hint-Pakistan alt kıtasındaki Müslümanlar için ayrı bir vatan kurulması için bir eylem çağrısı yapan Allame İkbâl'di ve Pakistan'ın başarısı için uzun, çetin ve tarihi mücadeleyi başlatan da bu çağrı oldu. Onun mısraları, konuşmaları ve mektupları, mantıklı olarak iki ayrı vatan fikrine yol açan iki uluslu teoriyi ilk kez bulanın kendisi olduğuna tanıklık ediyor.

Burada, Allame İkbâl'in Müslümanlar için henüz açıkça ayrı ve bağımsız bir devlet önermediği gözlemlenebilir. Başlangıçta iki uluslu teoriyi ifade etti ve daha sonra, uzun, ısrarlı ve şanlı bağımsızlık mücadelesinin tek kesin hedefi olarak Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgelerde egemen Müslüman devletler önerdi. Mayıs 1936 ile Kasım 1937 arasında Quaid-i-Azam ile olan yazışmasında bunu kesin olarak ifade edilmiştir.

Aşağıda, Quaid-i-Azam ile Mayıs 1936 ile Kasım 1937 arasında yaptığı yazışmalardan önemli alıntılar verilmiştir.

“Müslüman bir Devletin karakteri, bir süre önce Hindistan Bankacılık Soruşturma Komitesi'ndeki bir liderde Times of India'nın işaret ettiği şeyden değerlendirilebilir».

Yazışmada, “Eski Hindistan'da”, “Devlet çerçeveli yasalar faiz oranlarını düzenler, ancak Müslüman dönemlerinde İslam'ın borç verilen paraya faizin uygulanmasını açıkça yasaklamasına rağmen, Hindistan Müslüman Devletleri bu tür oranlara hiçbir kısıtlama getirmedi” deniyor. Bu nedenle, Hindistan'ın ve İslam'ın çıkarları için birleştirilmiş bir Müslüman devletin kurulmasını talep ediyorum. Hindistan için bu, iç güç dengesinden kaynaklanan güvenlik ve barış anlamına gelir; İslam için, ARAP emperyalizminin kendisine vermek zorunda kaldığı damgadan kurtulma, yasalarını, eğitimini, kültürünü tedavüle sokma ve onları kendi orijinal ruhu ve modern zamanların ruhu ile yakın temasa getirme fırsatı anlamına gelir”.

İkbâl, büyüleyici şiirinde dile getirdiği felsefi Khudi doktrini aracılığıyla bir birey ve Müslüman ulusal kimliği için bir çerçeve sağlamıştır.

Allame İkbâl, zengin Batılı ulusların dünyanın fakir ve az gelişmiş Doğu Ülkelerine uyguladığı sömürünün bilincindeydi. Bugün uluslararası forumlarda hararetle tartışılan ve müzakere edilen yeni bir uluslararası ekonomik düzeni öngörmüş görünüyor.

İkbâl, yeni kolonileri ve pazarları ele geçirme politikasının, Batı ülkeleri arasındaki keskinleşen düşmanlığın temeli olduğunu düşünüyordu. Adalet duygusu, gelişmiş ulusların daha az gelişmiş olanlara boyun eğdirmesine izin veren sömürge sistemi tarafından sorgulandı. Batı Medeniyetinin sömürücü doğasının kınanması, bu dönemdeki şiirlerinde sık sık görülür. 1936'da şunları yazdı:

“Bir millet diğerine meralar,

Biri diğerinin topladığı tahılı eker,

Felsefe, ekmeğin zayıfların elinden çalınacağını ve ruhunun bedeninden kiralana-
cağını öğretir, birinin diğerini gaspı etmesi yeni uygarlığın yasadır. Ve bu, ticaret
perdesinin arkasına gizleniyor”.

Lahor’da yaptığı konuşmalardan birinden aşağıdaki alıntılarda ifade edildiği gibi, Müslü-
manların ekonomik kurtuluşunun cesur bir savunucusu olarak güçlü bir şekilde durdu:

“Milliyetçiliğe Hindistan’da gelişmesine izin verildiği için değil, Avrupa’da anlaşıl-
dığı şekliyle karşıyım. Müslümanlara daha az maddi kazanç getirmesi muhtemeldir.
Buna karşıyım çünkü onda modern insanlık için en büyük tehlike olarak gördüğüm
ateist materyalizmin tohumlarını görüyorum.

“Asya halkı, Batı’nın geliştirdiği ve Doğu uluslarına dayattığı edinimci ekonomiye
karşı ayaklanmak zorundadır. Asya, disiplinsiz bireyciliğiyle modern Batı kapitaliz-
mini kavrayamaz.

Şiirinden iyi bilinen bir dizenin çevirisi, Batı’nın sömürücü tavrına yönelik duygu-
larıyla ilgili zihninin içindekileri gösterir:

Hey, Batı’nın Sakinleri! Tanrı’nın toprağı bir dükkân değildir;

Hakiki olduğunu düşündüğünüz altın artık önemsizleşecek.

Allame İkbâl, sosyal adaletin sağlanması için sosyo-ekonomik değişikliklerin ge-
rekli olduğuna inanıyordu. Aynı zamanda, bu değişikliklerin uygulanmasının, İsl-
am’ın belirleyici bir role sahip olması gereken insanın ahlaki mükemmelliğine bağlı
olduğunu tanımladı. ‘

Ticaret dedikleri şey bir zar oyunudur; Biri için kar, milyonlarcası için ölüm,

Bilimleri, felsefeleri, bursları, hükümetleri insanın niteliğini dikkat çeker ama in-
sanın kanını içer.

Ekonomide tartışılan hayati sorun, kaynakların sınırlı olması ve olası kullanım
yollarının sınırsız olmasıdır. Masraftan kaçınma ekonomisi genellikle mali açıklarla
mücadele etmek, göze çarpan harcamaları azaltmak ve basit bir yaşam sürmek için
tavsiye edilir. Gelişmekte olan ülkelerin tümü, muazzam sınırsız kaynaklar ve sürekli
artan ihtiyaç ve hırslar eğrisi karşısında az gelişmişlik krizlerine kapılmış durumda-
dır. Bu paradoksa kapılan, onlar için önemli bir strateji olan kemer sıkma politikasını
kaynakların ekonomik yapıya girmesine izin vermesi için yol gösteren esnek olmayan
bir kural olarak benimsemektir. Allame İkbâl bu meselenin büyük bir savunucusuydu
ve bunu defalarca tavsiye etti. Aşağıdaki ifadeyi inceleyin:

“(Benim) Babam Avrupa kıyafetlerine pek düşkün değildi, bana her zaman milli
elbisemizi giymemi tavsiye etti. Benzer şekilde, kıyafet için pahalı malzemeleri onay-
lamadı ve gereksiz yere para harcarsam beni azarladı”.

Tavsiyesi açık ve netti: Müslümanlar endüstriye girmeli ve “benim gözümde” Zanaatkarlık, “bir marangozun elleridir, testerenin sürekli kullanımı nedeniyle nasır tutmuş ve kaba; bir kalemin ağırlığından fazlasını taşımayan bir alimin yumuşak ve narin ellerinden çok daha çekici ve kullanışlıdır.

Kaynakça

- Akhtar, Malik Hasan (2000) *İlmul İqtisad*. In Siddique Javed *A Critical Study of “İlmul İqtisad”*: Selected Papers, pp. 1 17-145. Urdu Academy
- Ahmad, Rafique (2001) *Democratic Welfare State as Visualised by the Quaid-i— Azam*. *The Pakistan Development Review* 40:4, I 137— 1146.
- Anil Bhatti. “Iqbal and Goethe” (PDF). *Yearbook of the Goethe Society of India*. Archived from the original on 30 October 2008. Retrieved 7 January 2021.
- Annemarie, Schimmel (1963), *Gabriel’s Wing: a study of the religious ideas of Sir Muhammad Iqbal*, Leiden, Netherlands: E. J. Brill
- Baqir, Muhammad (1977) *Sheikh Muhammad Iqbal: A McLeod Punjab Ara Reader at University Oriental College, Lahore*. In Ebadat Brelvi (ed.) *Ja Nama-i-Iqbal*. Lahore: University Orient.
- Farooqi, Muhammad Hamza (1976) *İlmul İqtisad*. *Iqbal Review*, January.
- Fayzee, Atiya (1969) *Iqbal*. Karachi: Iqbal Academy
- Hasan, Altaf (1991) *Iqbal aur Islamic Moaashira*. Lahore: Bazm-e-Iqbal.
- Hasan, Riffat (1979) *An Iqbal Primer— An Introduction to Iqbal’s Philosophy*. Lahore: Aziz Publisher.
- Malik, Fateh Muhammad (n.d.) *Iqbal aur Moaashi Insaaf Key Talash*. (Article.) Mujahid, Sharif al (1986) *Allama Iqbal. Poet—Philosopher of the East*. Karachi: Quaid-i-Azam Academy.
- Tahir, Pervez (2002) *Introducing Iqbal the Economist*. *The Pakistan Development Review* 40:4.
- Tariq, A. R. (1973) *Speeches and Statements of Iqbal*. Lahore: Sheikh Ghulam Ali and Sons.
- Sharif, Imran (2011). “Allama Iqbal’s 73rd death anniversary observed with reverence”. *Pakistan Today*.
- Sharma, Jai Narain (2008). *Encyclopædia of eminent thinkers, volume 17*. Concept Publishing Company. p.14. ISBN 978-81-7022-684-0

- Vahid, Syed Abdul (1974) *Glimpses of Iqbal*. Karachi: Iqbal Academy of Pakistan.
- Javaid Manzil last residence of Allama Iqbal looking for visitors By: M Abid Ayub. Ilmkidunya.com. Retrieved 5th Feb 2021
- “Allama Muhammad Iqbal Philosopher, poet, and Political leader”. Aml.Org.pk. Retrieved 5th Feb 2021
- Jalal, Ayesha (2000). *Self and Sovereignty: Individual and Community in South Asian Islam Since 1850*. Routledge. p. 565. ISBN 978-0415220781.
- Kuliyat Iqbal (1990) Iqbal Academy Publications, Lahore, Pakistan.
- This document contains both interventions from Prof. Dharampal-Frick and Mrs. Al Sanyoura Baasiri- Gita Dharampal-Frick – (South Asia Institute, University of Heidelberg) (PDF). [Orient Institut.Org](http://OrientInstitut.Org). pp. 5–12. Retrieved 15 August 2021.
- “Luxury edition of works by poet Muhammad Iqbal”. University of Heidelberg. 25 March 2011. Retrieved 26 April 2021.
- Yahya, MD (2013). “Traditions of Patriotism in Urdu Poetry: A Critical Study with Special Reference to the Poet of the East Allama Iqbal and His Poetry” (PDF). *Journal of Contemporary Research*. 1 (2). ISSN 2319-5789.

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 2 Sayı/Num: 1
Haziran/June 2022
ISSN 2792-0194

Güvenlik Yönetişimi Yaklaşımının Devlet Güvenliği Açısından İncelenmesi

Security Governance Approach In Terms Of Government Security

Arş. Gör. Abdullah ÇELİK

Polis Akademisi Başkanlığı, Trafik Enstitüsü

Turkish National Police Academy, Traffic Institute

Ankara / Türkiye

clkabdullah@gmail.com orcid.org/0000-0002-3912-3724

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 22.04.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 10.05.2022

Published / Yayın Tarihi: 28.06.2022

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/ Cilt: 2 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 43-59

Güvenlik Yönetişimi Yaklaşımının Devlet Güvenliği Açısından İncelenmesi

Özet

Devlet güvenliği kavramı ve devletin güvenliğinin sağlanması tarih boyunca devletlerin ve devleti yönetenlerin en önemli sorunlarından biri olmuştur. Küreselleşme süreciyle beraber çeşitliliği artan tehdit ve tehlikelere karşı devletlerin kendi güvenliklerini korumaya dönük etkin önlemler aldıkları ve bunları uygulamaya koydukları görülmektedir. Devlet güvenliğinin sağlanmasında silah kullanma tekelini elinde bulunduran devlet, bu yetkisini kısmî şekilde devrederek güvenlik alanını, özel sektör ile uluslararası kuruluşlara açık duruma getirmiştir. Devletler, öncelikle silahlı kuvvetlerinin gereksinimi olan eğitim, lojistik hizmetler, planlama ve altyapı hizmetlerini özelleştirmeye giderek temin etmeyi tercih eder duruma gelmişlerdir. Askeri üs ve askeri lojmanların yönetimi, araçların bakım ve onarımı, üniformaların hazırlanması ve depo hizmetleri, kantin işletilmek gibi işlerin özel sektöre bırakıldığı görülmektedir. Birçok devletin askeri alana ayırdıkları bütçelerin ve asker sayısının azaltılması, orduların modernizasyona gitmesiyle beraber uzman personele gereksinim duyulması, askeri darbelerin sık yaşandığı gelişmekte olan devletlerde ise öncelikli olarak hükümete karşı hareketlerin engellenmesi amacıyla özel askeri şirketler güvenlik yönetişimine dâhil olur hale gelmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Devlet Güvenliği, Güvenlik Yönetimi, Yönetişim, Güvenlik Yönetişimi.

Security Governance Approach In Terms Of Government Security

Abstract

The concept of state security and ensuring the security of the state has been one of the most important problems of states and state managers throughout history. It is seen that states take effective measures to protect their own security and put them into practice against threats and dangers, the diversity of which increases with the globalization process. The state, which has the monopoly of using weapons in the provision of state security, has partially transferred this authority and made the field of security open to the private sector and international organizations. States have come to a point where they prefer to privatize the training, logistics, planning and infrastructure services required by their armed forces. It is seen that the management of military bases and military lodgings, the maintenance and repair of vehicles, the preparation of uniforms and warehouse services, and the operation of canteens are left to the private sector. Private military companies have become involved in security governance in order to reduce the budgets and the number of soldiers allocated by many states for the military, the need for specialized personnel with the modernization of armies, and in developing states where military coups are common, primarily to prevent actions against the government.

Keywords: Security, State Security, Security Management, Governance, Security Governance.

Giriş

Yerleşik düzene geçildiğinden bu yana insan ve toplum ilişkilerinde emniyet, huzur, düzen ve asayiş gereksinimi doğmuştur. İnsanlar birlikte yaşamaya başladıklarından itibaren, toplumsal kuralların işlemlerini sağlamak için bazı kişilere görev ve yetkiler vermiş ve iş ve işlemlerin yürütülebilmesi adına kurumlar oluşturmuşlardır.¹

İlkçağlardan bu yana, kişiler yeme, içme ve barınma ihtiyaçlarını tamamladıktan sonra “güvenli” bir ortam ve yer bulma gereksinimi duymuşlardır. Kişinin bütün gereksinimleri arasında “güven içinde olma gereksinimi” ya da “güvenlik gereksinimi” önem taşıyan bir yere sahiptir. Tarihi bakımdan her zaman önemli olan kişisel güvenlik; özellikle insanların topluluklar halinde yaşamasıyla beraber “toplumsal güvenlik” anlayışıyla birlikte kabul edilir hâle gelmiştir. Toplumsal güvenlik, bireylerin veya topluluk halinde yaşayabilir olmalarının sosyal yaşamın vazgeçilmez gereksinimlerinden olmuştur.²

Küreselleşme ile beraber kentlerin ve devletlerin güvenliğine karşı tehdit ve tehlikelerde önemli artışlar olmuştur. Bu tehditler yalnızca bir şehri değil, devletin tamamını hatta herhangi bir ülkede olan tehdidin varlığı farklı devletleri tehdit eder duruma gelmiştir. Bu küreselleşme süreciyle beraber güvenlik tehditlerinde de bir küreselleşme süreci meydana gelmiştir.

Güvenlik sorunlarının da küresel bir durum arz etmesiyle beraber devletlerin tek başlarına üstesinden gelemeyecekleri yeni sorunlarla mücadele edilmesi için milletlerarası işbirliğine gereksinim duyulmaktadır. Bunun yanı sıra her geçen daha geniş bir alan yayılan güvenlik gündemiyle baş edebilmek amacıyla daha ayrıntılı bir yaklaşım ve geniş zeminli bir iş birliğine ihtiyaç bulunmaktadır.

1. Güvenlik Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi

Güvenlik birey, toplum ve devletler için tarihi süreç boyunca her devirde en önemli değer ve ihtiyaç olarak ortaya çıkan unsurlardan biri olmuştur. Üstelik devletlerin temel amaçlarından birinin, vatandaşlarını ayrımcılık, hukuksuzluk, zorbalık ve çeşitli haksızlık gibi “içsel”; diğer ırkları, dinleri ya da kimlikleri sahip bulunanlara saldırılar “dışsal” tehditlerden korunmak olduğu söylenebilir. Milletlerarası güç çekişmelerinin, savaş ve barış kavramlarının ve hatta milletlerarası hukuk norm ve kurallarıyla ekonomik bakış açılarının değişiklik gösteren oranlarda güvenlikle ilişkisi bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında insanlık tarihini bir bakıma bütünüyle bir güvenlik tarihi olarak düşünmek mümkündür.³

1 Celal Dinçer, “Kolluk Kuvvetlerinin Zor Kullanma Yetkisi”, *Türk İdare Dergisi*, 462, (2009), Ankara, 37-69.

2 Ahmet Hamdi Aydın, *Toplumsal Güvenlik ve Yerel Siyaset*, (İstanbul, Okutan yayıncılık, 2008), 307.

3 Bilal Karabulut, Güvenlik, “Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek”, (Ankara: Barış Kitabevi, 2015), 41.

Güvenliğin sosyal yaşamda büyük önem taşımasıyla devlet organlarının güvenlik hizmetini bir kamusal hizmet olarak arz etmesi ya da devletin güvenlik ihtiyacına cevap vermesi ile ilgili çeşitli kuram ve yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak bu konuda temel olarak iki farklı kuramsal yaklaşım ve üç temel politik düşünce söz konusudur.⁴ Bu düşünceden biri olan muhafazakâr düşünceye göre, bireylerin gruplar halinde ya da başka bir ifadeyle topluluklar halinde bir arada yaşama gereksinimi devletin kurulmasıyla sonuçlanmış ve devlet halkın güvenlik ihtiyacını karşılama görevini üstlenmiştir. Bu bakış açısına göre bu gereksinimin cevaplanması için güvenlik kuvvetleri oluşturulmuştur. Bir başka düşünceye göre ise güvenlik hizmeti sunan kurumların ortaya çıkması, toplumsal yapının sosyo-ekonomik ve politik bakımdan gelişmesiyle ilgilidir. Örnek vermek gerekirse sanayi ve endüstrinin gelişmesi ile suç ve suçlu olgularının değişime uğraması, değişik bir mücadele biçimine gerek duyulması ve sermaye yapısının buna karşı korunması gereksinimini ortaya çıkmasına paralel olarak işi güvenlik olan profesyonel unsurlar meydana çıkmıştır. Bu görüş kapsamında güvenlik kuvvetleri otoriteyi ve dolayısıyla devleti yönetme gücünü elinde tutanları, nüfuz sahiplerini ve sermayedarları ya da bütünüyle sistemi korumak için ortaya çıkmıştır. Radikal yaklaşım olarak kabul edilen bu yaklaşıma göre, kapitalist ekonomik ve siyasal sistemin hâkim olmasına paralel olarak devlet sistemini; devlete ya da sisteme hâkim olan ekonomik ve siyasi güç odaklarının mevcut varlıklarını ve yapılarını koruma altına almak için güvenlik kuvvetleri oluşturulma yoluna gidilmiştir. Tabii ki temel görevi halkın güvenliğini sağlamak, suç ve suçlulukla mücadele etmek olan devletin bu durumu kaygı vericidir. Nitekim bu iki yaklaşımın ortasında olan ve genel niteliklerinden dolayı liberal kabul edilmekte olan bir yaklaşım daha bulunmaktadır. Dikkatle bakıldığında, her birinde belli ölçüde doğru ve hatalı yanlar bulunabilir ve hangi görüş doğru veya ihtiyaçlara tam cevap veriyor olursa olsun esasında güvenlik gereksinimi ve bu gereksinime cevap veren kurumlar toplum için daima en üst seviyede önem taşımışlardır.⁵

Güvenliğe ihtiyaç duyulmasını zenginlik ve yoksulluk endişesine dayanmakta olan üstünlük kurma gayretine bağlayarak açıklayanlar da vardır. Nitekim Ortaçağ'da şehirler, tamamıyla bir güvenlik sorunu bağlamında ve bu şehirde yaşamakta olanların kendilerini güven içinde hissetmelerini sağlamak için büyük surlarla çevrilmiştir. Çinlilere Çin Seddi'ni inşa etmeye mecbur kılan, Diyarbakır'ı boydan boya çevreleyen o surların inşa edilme sebebi de kesin olarak güvenlik ve savunma ihtiyacıdır. İstanbul'da Suriçi denilen o alanın oluşması da yalnızca güvenlik ihtiyacından kaynaklanmıştır.

Güvenli bir ortamda yaşama gereksinimi tıpkı insanlık tarihinin başında olduğu gibi çağımızda da devam ederken, güvenliği sağlayabilme adına teknolojik olarak en üst teknolojiyle donatılmış silah ve her türlü teçhizata büyük kaynakların ayrılmasına neden olmaktadır. Soğuk Savaş adı verilen dönem içinde nükleer silah geliştirmek

4 Tom Bowden, "Beyond the Limits or the Law" (Harmondsworth: Penguin Press, 1978), 43.

5 Ahmet Hamdi Aydın, "Polis Meslek Hukuku", (Ankara: Doğu Matbaacılık, 1996), 5-6.

için ayrılan büyük bütçeler, Yıldız Savaşları Projesi, kıtalararası balistik füze yapılması gibi üst seviyedeki projelerin arka planında güvenlik gereksinimi ile düşman güçlerine karşı üstünlüğü ele geçirme isteği bulunmaktadır. Çağımızda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin güvenlikle ilgili daha çok sorun yaşadıkları iddia edilmektedir. Çünkü bu ülkeler, güvenlik düzeyi düşük bir çemberin içinde yaşamaya mecbur oldukları gibi kendi güvenliklerini sağlayabilmek adına ihtiyaçları olan silah ve diğer malzemeleri kendileri üretmedikleri için dışarıya bağımlılıkları söz konusudur. Bu ülkelerin bir yandan da yoksulluk içinde olmaları ise problemin bir başka yönüdür. Sürekli olarak bir meşruiyet problemi yaşamakta olan, halkla karşı karşıya olmalarına rağmen iktidarlarını sürdürmeye çalışan Üçüncü Dünya idarecilerinin birçoğu mevcut konumlarını silahlanma yarışı içinde ve bunu önemli paralarla sağlama yoluna gitmektedirler. Güvenlik konusu, bütün toplumlarda en önemli sorun olmayı sürdürdükçe bu alanlarda büyük yatırımlara gidilmesinden dolayı fakirliğin artması ve toplumsal stratejilerin ihmalî kaçınılmaz hale gelecektir.⁶ Bu durum da güvenliği sağlamaya çalışırken aynı zamanda başka güvenlik tehditlerine yol açmak anlamına gelmektedir.

2. Yönetişim Yaklaşımı

Yönetişim terimi, İngilizce “governance” teriminin Türkçedeki karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında sözcüğün 18. asır Aydınlanma Çağı’nda ve hatta Eski Yunan’da kullanılmakta olan dillerin sözcüklerine dayandırılmasının mümkün olabileceğini belirten yazarlar da vardır.⁷ Governance terimi, 1989 Dünya Gelişme Raporu’nda kullanılmak suretiyle Afrika’da bulunan ülkelerin “governance crisis” (yönetişim krizi) içinde buldukları belirtilmiştir. Rapor kapsamında yönetişim kalkınma stratejileri ve bilhassa gelişmemiş ülkelerin kalkınma problemlerinin yönetilmesini ifade etmektedir.⁸ Rhodes’a göre yönetişim, 1990’lı yıllarla beraber yönetim teriminin karşısında farklı bir yönetim süreci olarak görünmeye başlamıştır. Yönetişim, toplumun idare edilmesinde ve devletle olan ilişkilerinin sürdürülmesinde egemen olan yeni yönetim şeklinin belirtmektedir.⁹

Yönetim kavramının tanımı geleneksel bir bakış açısıyla yapılırken, yönetişim kavramı 21. yüzyıl için gereken prensipleri kapsayarak, yönetimi değişik biçimde belirtmektedir.¹⁰

6 Davut Dursun, “Güvenlik İhtiyacı ve Yoksulluk”, erişim 15.03.2022, *Yeni Şafak*, 10 Mayıs 2005, <https://www.yenisafak.com/arsiv/2005/haziran/28/ddursun.html>

7 Birgül Ayman Güler, “Yönetişim: Tüm İktidar ve Sermaye” *Praksis*, 9 (Kış- Bahar 2003): 93-116. 8 Age, s. 108.

9 R.A.W. Rhodes, “The New Governance: Governing Without Government”, *Political Studies*, 44, sy. 4, (1996): s.652-667.

10 Arzu Yalçın, *İyi Yönetişim İlkeleri ve Kamu Yönetimine Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010), 8.

Bu konuda çalışmalarıyla tanınan Jessop, yönetişimin yönetim ile benzer olan ve ondan farklı yönleri olan yönetme biçimi ve rehberlik etme tarzı olduğunu ifade etmektedir.¹¹

Yönetişim düşüncesinin ortaya çıkmasıyla yeni anlamlar yüklenen yönetim kavramı, karşılıklı olarak yönetim anlamına dönüşmüştür. Aslında yönetişim devlet, özel sektör ile sivil toplum örgütleri aracılığıyla yurttaşların beraberce karara varma mekanizmalarına dâhil olmalarını belirterek yönetimi daha değişik bir boyuta götürmeyi hedeflemektedir. Kamusal yönetim anlayışı içinde egemen olan merkezîyetçi idare düşüncesi, katılım, denetlenmesi mümkün olmak ve berraklık bakımından problemlere yol açmaktadır. Vatandaşın karar alma iradesine katılma talebi, özel sektör faaliyetlerinin de hizmet arzları kapsamında yer almaya başlamasıyla bir araya gelince karar alma süreci içine kamuyla beraber başka unsurları da yanında getirmiştir.

Yönetişim kavramı, 1990'lardan sonra birçok alanda kullanılır hale gelen bir kelime olmuştur. Küresel yönetişim, mahalli yönetişim, verimli yönetişim gibi çok sayıda ve çeşitli kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Yönetişim denildiği zaman kamusal hizmetlerin arz edilmesinde kamusal yapının yanında özel sektör ile sivil toplum unsurlarının da bulunması, devletin sosyal ve iktisadi alana müdahale etmesinin en alt seviyeye inerek bu alanlarda sadece eş güdümü temin etmek ve düzenleyici olma görevini üstlenmesi anlaşılmaktadır. Bununla birlikte devletin rekabet ortamının koşullarına dikkat ederek girişimci devlet modeli özelliklerine uygun olarak yapılandırılıp etkili olmak, verimli olmak gibi ögelere göre idare edilen bir yapıya dönüşmesi, yerel-lik prensibinin uygulanır duruma gelmesi ve vatandaşın yönetim ortamına daha aktif biçimde katılması anlaşılmaktadır. Bu bakış açısıyla beraber devletin ne yaptığından çok bunu nasıl ve hangi yöntemlerle yapmış olduğu öne çıkmaya başlamıştır.¹²

Yönetişim, yönetim düşüncesinin dönüştüğü tarihi şartlar ve bu bağlam içinde meydana gelen teorilerin birbiriyle ilişkileri bağlamı içinde ortaya çıkan bir olgudur. Yönetişim kavramının ortaya çıkması sürecinde Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü gibi kuruluşlar büyük ölçüde etkili olmuştur. Bunun yanında Avrupa Birliği kurumları tarafından kullanılan resmi söylemler içinde de yönetişim kavramı kullanılmaktadır. Yönetişimin gelişme sürecinde kurumların etkisinin ortaya konulmasına paralel olarak yönetişimin gereksinimler istikametinde tabandan yükselen bir idari anlayış mı yoksa üst kademedeki kurumlara uygulanmaları doğrultusunda önerilen bir yönetim anlayışı mı olduğunun saptanması sonucuna varılacaktır.

11 Bob Jessop, "The Rise of Governance and the Risk of Failure", *The Case of Economic Development. International Social Sciences Journal*, 155, (1998), 1-29.

12 Vincent Kouwenhoven, "The Rise of The Public Private Partnership: A Model of The Management of Public", *Private Cooperation*, (London: Kooiman, 1993), 123.

Dünya Bankası, yönetim modelinin ortaya çıkması süreci içinde aktif rol üstlenen kurumların en önemlisidir. Dünya Bankası'nın katkısı, hem yönetim kavramının tanımlanması bakımından hem de yönetimin içerdiği öğelere değinmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Yönetim olgusu, ilk olarak Dünya Bankası tarafından 1989 yılında yayınlanan "Sub-Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth" adlı raporla gündeme girmiştir.¹³

Yönetişimi tanımlama çalışmaları ile yönetimle ilgili teferruatlı değerlendirmelerde bulunan "Yönetişim: Dünya Bankası Deneyimi" adlı rapor, Dünya Bankası tarafından 1994'te yayınlanmıştır.¹⁴ Bu bakımdan yönetimin finans sektöründe büyük etkisi bulunan bir kurumun farklı konularla ilgili sorunlara çözüm ve kamuya dair yapılanma önerisi olduğunu söylemek mümkündür. Yönetişim, özel sektörden türemiş olan minimal devlet düşüncesinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Yönetişim kavramı IMF tarafından, kamu sektörü ile özel sektörün kurduğu ortaklık kapsamında vatandaşlara daha iyi hizmet sunan, katılımcı, şeffaf, daha duyarlı bir yapılanmayla beraber idari ve ekonomik problemlere çözüm getirilmesi için meydana getirilmiş bir yapılanma olduğu belirtilmektedir. IMF, katılımcılığı hükümetlerin başarılı olmasının anahtarı olarak kabul etmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı da yönetim kavramını, "bir ülkenin her türlü işinde kullandığı ekonomik, siyasal ve yönetsel otorite" olarak tanımlama yoluna gitmiştir.¹⁵

Türkiye'nin de üyesi bulunduğu Avrupa Konseyi yerel yönetim kademelerinde katılım mekanizmaları ve iş birliğinde gelişim sağlamak için Avrupa Konseyi Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi'nde büyük ölçüde çalışmalar yapılmıştır. Yerel yönetimlerle beraber milletlerarası alanda da yönetim uygulamalarının yerleşik hale gelmesi için önem taşıyan çalışmalar aşağıda listelenmiştir:¹⁶

- 22.12.1981 tarihli Avrupa Yerel Topluluklar veya Yönetimler Arasında Sınır ötesi işbirliği Çerçeve Sözleşmesi,
- 01.09.1988 tarihli Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik koşulu,
- 19.03.1992 tarihli Avrupa Kentsel şartı ve 2008'deki Gözden Geçirilmiş Kentsel şart,

13 Esra Üzel, *Küresel Çevresel Yönetişim (İyi Yönetim)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006), 46.

14 World Bank, "Governance: The World Bank's Experience", (Washington, DC: World Bank, 1994), 13.

15 Hamit Palabıyık, "Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar", *Amme İdaresi Dergisi*, 37, sy 1, (Ankara, 2004), 64.

16 Zerrin Toprak, *E-Yönetişim ve E- Demokrasi*, 03 Eylül 2016, kisi.deu.edu.tr/userweb/zerrin.toprak/yonetisim.doc. (erişim: 29.03.2018)

- 19.03.1992 tarihli Gençlerin Yerel ve Bölgesel Yaşama Katılımlarına İlişkin Avrupa şartı,
- 01.05.1997 tarihli Yabancıların Yerel Düzeyde Kamusal Hayata Katılımlarına İlişkin Sözleşme,
- 01.02.1998 tarihli Ulusal Azınlıkların Korunması Çerçeve Sözleşmesi,
- 01.03.1998 tarihli Avrupa Bölgesel ve Azınlık Dilleri şartı,
- 01.03.2004 tarihli Avrupa Peyzaj Sözleşmesi.

Türkiye, yönetim ve iyi yönetim kavramları ile ilk kez Birleşmiş Milletler'in İstanbul'da yapılan HABITAT toplantılarında tanışmıştır.¹⁷ Bu toplantıda insanların yerleşme seçeneklerinin hakkaniyete uygun, sürdürülmesi mümkün ve yaşanılabilir olmasının sağlanması için ortak bir yönetim biçimine ihtiyaç duyulduğu ifade edilmiştir.¹⁸ Bu, birden çok aktörden meydana gelen yönetim ise devletle birlikte sivil toplum ve özel sektörün de yönetim mekanizmasına dâhil olarak karar alma siteminde bulunmaları anlamına gelmektedir.

Yönetim kavramıyla ilgili son olarak, kavramın meydana çıkması ve yaygınlaşması sürecine bakıldığında yönetimin, tabanın isteğiyle ortaya çıkan bir yönetim anlayışı olmadığı, üst kademedен önerilmiş ve kaynağı dışarıda olan bir yönetim anlayışı olduğunu ortay koymaktadır. Buna rağmen yönetimin tepeden teklif edilmiş olması, tabanın yönetim ilke ve prensiplerini talep etmedikleri ya da buna gereksinim duyulmadığı anlamı taşımamaktadır.

3. Devlet Güvenliği ve Yönetişim

Devlet güvenliği kavramı; devletin halkı, ülkesi ve kurumları ile olan bölünmezliğini teminat altına alması ve anayasada ifade edilen devletin özelliklerini tehditte bulunacak dâhili ve harici unsurlardan kendisini muhafaza etmesi anlamında kullanılan bir terimdir. Devlet güvenliği kavramı geleneksel anlamıyla ele alındığında da, korunması gerekli olan değerler olarak kabul edilen siyasi bağımsızlık ile toprak bütünlüğü olgularını kapsamaktadır.¹⁹ Fakat daha spesifik bir anlam taşımayan, bundan dolayı da kendisine atfedilen değerlerle birlikte bir anlam yüklenen devlet güvenliği, farklı boyutlarda tanımlanması mümkün bir terimdir. Örnek verecek olursak devlet güvenliği kavramı yalnızca askeri boyuta indirgenmek suretiyle olağanüstü zamanlarda alınacak tedbirleri de içerecek şekilde dar anlamda ele alınabilmektedir. Bu tarafıyla devlet güvenliğinin, kısa ve özlü bir söyleyişle, bir ülkenin iç ve dış tehdit veya tehlikelerden korunması şeklinde tanımlanması mümkündür.

17 Birgül Ayman Güler, "Yönetişim: Tüm İktidar ve Sermaye" Praksis, 9 (Kış- Bahar 2003): 93-116.

18 Age, 107.

19 David A. Baldwin, "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23, sy.1, (1997), 13.

Soyut bir kavram olan devlet, kendi güvenliği diye tanımlanan bu soyut varlığı korumak için mücadele etmez; devletin savunduğu temel güvenlik kapsamı olarak onun varlık nedeni olan halkını ve halkın kullanımına açtığı kurum ve kuruluşlarını, anayasada kendi tanımını ortaya koyan değerlerini ve kanunlarını muhafaza ederek varlığını devam ettirir. Bu varlık, en başta ülke içinde yaşamakta olan halkın güvenlik ve huzurunun, sonra da kendine yakın öteki dost ülkelerin ve o ülkelerde yaşayanların güvenlik ve huzurunun güvencesidir.

3.1. Güvenlik Yönetişimi

Küreselleşme süreciyle beraber sınıraşan suçlar, uluslararası terörizm, nükleer silahların yaygınlaşması, bulaşıcı hastalıklar gibi yeni tehditlerin artmasıyla beraber bir olgu olarak güvenlik, yeni baştan değerlendirilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte güvenlik olgusunun devletin güvenliği veya askeri güvenlik kavramlarından uzaklaşarak daha geniş bir zeminde ele alınmasını teklif edenlerin yanında, tam aksine bu tarz bir gayretin işe yararlığa zarar vereceğini iddia edenler de bulunmaktadır.²⁰ Fakat çağımızda güvenlik tehditlerinin eski dönemlere göre farklılık gösterdiğini bilmek gerekmektedir. Örnek vermek gerekirse Oslo merkezli Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsünün (International Peace Research Institute, Oslo - PRIO) yaptığı oldukça ayrıntılı bir araştırmaya göre 2000-2002 yıllarında iç savaşlarda ölen insanların sayısı, bütün savaşlarda yaşamının yitirenlerin %93'üne ulaşmıştır. Bu oranın 1950'lerde %8; 1960'larda %29 ve 1970'lerde %43 seviyelerinde bulunduğu dikkate alınrsa gelinen noktada tehdit değişimi net olarak görmek mümkündür.²¹ Bununla birlikte 2004'te yayımlanan bir araştırma ele alındığında ülkeler arasında ortaya çıkan savaşların bütün savaşlara oranı; Soğuk Savaş'tan sonraki dönemde %17'den %4'e inerken, yerel nitelik taşıyan çatışmaların oranının %96'lara yükseldiği görülmektedir.²²

Çağımızda mücadele yollarının, çatışma sebeplerinin ve kaynakların değişmeye başlamasıyla birlikte "yeni savaş"lardan bahsedilmeye başlanmıştır. Bunun yanında çağımızda güvenlik kavramı da askeri, iktisadi, sosyal, kişisel ve çevresel birçok boyutu dikkate alınarak bir bütün olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu yönüyle beraber değerlendirilen güvenlik problemi, ulus devletlerin kapasitelerini sıkıntıya sokmuş ve bu devletlerle beraber milletlerarası örgütler, hükümet-dışı kuruluşlar ve hatta özel sektör aktörleri gibi öteki devletler dışında yapılanmış milletlerarası aktörler de güvenlik stratejilerinde yer bulmaya başlamışlardır. Ayrıca saptanması gerekli olan "yönetişim" kavramı ise bir sosyal politik sistem içindeki ilgili tüm aktörlerin ortak gayretleri ile sağlanan sonuçların meydana getirdiği düzen ve yapıyı ifade etmektedir.

20 Oktay F. Tanrısever, "Güvenlik", *Devlet ve Ötesi*, Ed. Atilla Eralp, (İstanbul: İletişim Yayınları 2005), 107-123

21 Bethany Lacina ve Nils Petter Gleditsch, "Monitoring Trends in Global Combat: A New Dataset of Battle Deaths", *European Journal of Population*, 21, sy. 2-3, (2005) 145-166.

22 *Armed Conflict Dataset*, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Version 2.1, 11 Mart 2004, <http://www.prio.no/cwp/ArmedConflict/> (Erişim: 30.03.2018).

Hükümet kaynaklı olmayan tehditlerin ve uluslararası alanda devlet dışı unsurlarda son dönemlerde görülen yükselme, çağımız güvenlik ortamına etki etmiştir. İnsan ticareti, uyuşturucu kaçakçılığı ve kara para aklama gibi organize suç örgütleri tarafından işlenen suçların yaygın duruma gelmesi; uluslararası terörizm, HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıklar, silahlanma, nükleer silahların yaygınlaşması gibi hükümetlerin çözmekte zorlandığı tehditler, güvenlikle ilgili politika ve stratejilerin oluşturulma sürecinde yeni arayışlara gidilmesini zorunlu hâle getirmiştir. Fakat kısıtlı kaynak yapısı, yetersiz uzman sayısı ve büyük olarak nitelendirilen devletlerin ilgi alanlarının farklı olması, buna paralel olarak güvenlik alanıyla ilgili olarak politika ve strateji oluşturma süreci içinde bir bölünmeye sebep olmuştur. Bu çerçevede devlet dışı unsurlar, güvenliği sağlayan unsurlar, milletlerarası alanda faaliyetlerini artırmışlardır.

Bu gelişmeler güvenlik politika ve stratejilerinin yapılanmasında yönetim anlayışının meydana gelmesini sağlamıştır. Uluslararası İlişkiler çerçevesinde “güvenlik yönetişimi”, uluslararası alanda istikrar ve barışın devam etmesi için siyasal, ekonomik ve yönetsel otoritenin ortak kullanılmasını ifade etmektedir.²³ Devletler, güvenliğin sağlanmasında temel unsur olmalarına rağmen devlet-dışı unsurlar, günden güne devletlerle birlikte güvenlik sahasında yardımcı rol almakta ve bu iki unsur arasında yeni eş güdüm sistemi ortaya çıkmaktadır. Durum o noktaya gelmiştir ki ulusal hükümetlerle beraber artık uluslararası örgütler, hükümet-dışı kuruluşlar ve özel askeri şirketler gibi devlet dışı unsurlar da çatışmaların idaresi ve engellenmesi gibi konularla ilgilenme noktasına gelmişlerdir.²⁴ “Güvenlik yönetişimi” olgusu bir bakıma devlet ve güvenliği sağlayan devlet dışı unsurlar arasında beraber çalışmayı oluşturan ağı ifade etmektedir.

Kuvvet kullanma yetkisinin sadece devletlerde olması, devletin yurt içinde ve uluslararası alanda güvenlik tedarikçisi niteliğiyle kurumsal bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Bu yetkinin sadece devletlerde olması, bir yandan da öteki aktörler nedeniyle ortaya çıkacak tehdit ve tehlikelerin şiddetini, güç kullanmayı yasaklamak veya kısıtlamak suretiyle azaltmıştır. Weber’in tanımıyla modern devletin şiddet tekeli elinde bulundurma niteliği, neoliberal sürecin etkisiyle ortadan kaldırılmıştır. Devletin tanımında yer alan temel unsurlardan olan “iç güvenlik”, özel şirketlere devredilmesi mümkün bir meta durumuna gelmiştir. Güvenlik alanı, özel sektör ile uluslararası kuruluşlara açık duruma getirilmiştir. Bu değişimde vatandaşın müşteri olarak algılanmaya başlanmasında ve bu hizmetlerin bedelinin faydalananlarca ödenmesinin temelinde “kullanan öder” üzerine inşa edilmiş olan yönetim anlayışının da önemli düzeyde katkıları bulunmaktadır.

Yönetişim, güvenlik sektörünü öncelikle, güvenlik sektörü yapısının oluşturulması bakımından etkilemiştir. Sektörel olarak güvenlik; devlet, sivil toplum ve özel sek-

23 Burak Tangör, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi*, (Ankara: Seçkin Yayınları, 2008), 35.

24 Elke Krahmnn, “From State to Non-State Actors: The Emergence of Security Governance”, Elke Krahmnn (der.), *New Threats and New Actors in International Security*, (New York: Macmillan, 2005), 13.

töre ait unsurların bütünlük oluşturduğu yapı olarak düşünülürken bir yandan da bu unsurların güvenlik fonksiyonunun ifa edilmesi sürecinde ortak çalışmanın gerekliliği düşüncesine dayanmaktadır.²⁵ Reformların oluşması sürecinde yönetim prensipleri temel sayılmıştır. Güvenlik sektörü yönetim anlayışı, demokratik yönetim yaklaşımının güvenlik sektörü içinde uygulanması esasına yaslanmaktadır.²⁶

3.1.1. Güvenlik Yönetişimi Anlayışında Özel Güvenlik Sektörü

Çağımızda iyice yaygın hale gelmiş olan özel güvenlik sektörünün gelişme süreci “kullanan öder” ekseninde gerçekleşen uygulamanın bir örneği niteliğindedir.²⁷ Kazancı muhafaza altında bulundurmak, özel güvenlik sektörünün temel motivasyon kaynaklarından biri hâline gelmiştir.²⁸ Devlet, güvenlikle ilgili sorumluluğunu yerine getirirken vatandaşlık odaklı yaklaşımdan uzak durmakta ve güvenliği piyasanın aktörlerine bırakarak müşteri ilişkisinin baskın olduğu bir özel güvenlik oluşumunu özendirilmektedir.²⁹ Bu yenilik, kamusal hizmet etiğinin yerine piyasa anlayışına uygun olarak müşteriye ücret karşılığında hizmet sunmayı kapsamaktadır. Yönetişim bu yönüyle sermayeye dayalı yapının güçlenmesi, vatandaşlık yerine müşteri anlayışının öne çıkarılması olarak açıklanabilir. Bu süreç içinde normal olarak güvenlik yapısında ve denetlenmesinde piyasa ekonomisinin gerekleri öne çıkmaktadır. Polis işlevlerinden birçoğunu özel güvenlik görevlileriyle paylaşması vatandaş fikrinin yerini müşteriye bırakması sürecine katkıda bulunmaktadır. Özel güvenlik şirketlerinin faaliyet alanlarında dünya genelinde günden güne genişleme görülmektedir.

3.1.2. Askeri Faaliyetlerde Özelleştirme ve Dış Kaynaklardan Faydalanma

Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle birlikte birçok devlet askeri alana ayırdıkları bütçelerinde kısıtlamaya gitmiş ve asker sayısının azaltmayı tercih etmişlerdir. Büyük devletlerin çoğu, silahlı güçlerini küçültme ve askeri harcamaları azaltmaya giderken ekonomik bakımdan gelişmemiş ülkeler masrafi daha düşük olan paralı asker istihdam etme yoluna müracaat etmişlerdir. 1990'larda ortaya çıkan bu talebi karşılamak için uluslararası nitelikte birçok özel askeri şirketin kurulduğu görülmüştür. Zaman içinde iyice profesyonelleşen bu şirketler, kendilerini belirli bir alanla sınırlandırma-

25 Nicole Ball, Bouta, T.ve Goor, L.V.D. Enhancing Democratic Governance of the Security Sector: An Institutional Assessment Framework, Clingendael Institute for the Netherlands Ministry of Foreign Affairs, (Netherlands 2003), 32.

26 Nicole Ball, Democratic Governance in The Security Sector, UNDP Workshop on Learning from Experience for Afghanistan, (USA 2002), 4.

27 Foti Benlisoy, “İsmet Akça'yla Söyleşi: Neoliberal Militarizme Karşı Siyasetin Toplumsallaşması”, *Mesele Kitap Dergisi*, sy.20, (2008) s. 40.

28 Charles Edwars, Changing policing theories for 21st century societies, (England: Federation Press, 2005), 314-315.

29 Steven Spitzer, “The Rationalization of Crime Control In Capitalist Society”, *Crime, Law and Social Change*, 3, sy. 2, (1979), 187-206.

dan müşterilerine askeri yöntem ve teknikler ile teçhizat eğitimi verebildikleri gibi askeri alanda kullanılan teçhizat da sağlayabilmektedirler. Paralı askerlik hizmeti ile özel askeri şirketlerin sundukları hizmetleri farklı nitelikler taşımaktadır. Paralı askerler, kendi ülkeleri dışında bir ülke ordusunda ücret mukabili hizmet ederlerken; şirketler hizmetlerini sözleşme karşılığında kiraya vermektedirler. Paralı askerlerin kolektif nitelik kazanmış durumlarını “savaş müteahhitliği” olarak isimlendirmek mümkündür.³⁰

Devletler, silahlı kuvvetlerinin gereksinimi olan eğitim, lojistik hizmetler, planlama ve altyapı hizmetlerini özelleştirmeye giderek temin etmeyi tercih eder duruma

gelmişlerdir. Askeri üs ve askeri lojmanların yönetimi, araçların bakım ve onarımı, üniformaların hazırlanması ve depo hizmetleri, kantin işletilmek gibi işlerin özel sektöre bırakıldığı görülmektedir. Askerî şirketlerden hizmet alındığı tüm zamanların en yoğun kullanıldığı dönem, Irak Savaşı süreci olmuştur. Irak'ta 60'dan daha çok şirketin, 20.000'den fazla çalışanıyla bölgede hizmet sunduğu iddiaları da ABD'nin Irak'a girmesinden sonra oldukça yoğun bir şekilde tartışma konusu olmuştur. Irak Savaşı sırasında ve devam eden süreçte bölgede yer alan Koalisyon Kuvvetlerini meydana getiren ülkelerin sıralaması yapıldığında en önemli katkıyı, ABD'den sonra askerî şirketlerin yapmış olması, dikkat çekici bir noktadır. 2007'de Amerika Birleşik Devletleri idaresi Irak'ta aşağı yukarı 180.000 özel güvenlik personeline görev vermiştir ki bu sayı, bölgede görev yapmakta olan Amerikan birliklerindeki asker sayısından 20 bin kişi daha fazladır.³¹

Askeri fonksiyonlarının özel askeri şirketlere ihale edilmek yoluyla ve bu şirketler tarafından ifa edilmesi, askeri darbelerin sık yaşandığı gelişmekte olan ülkeler tarafından da tercih edilmiştir. Bu tarz devletlerde özel askeri şirketler, öncelikli olarak hükümete karşı hareketlerin engellenmesi, rejimin istikrarlı hale getirilmesi ve düzenin temin edilmesi gibi konularda görevlendirilmişlerdir.³²

Savaş, soykırım veya etnik temizliklerden kaynaklı olarak sayıları günden güne çoğalan sığınmacılar, milletlerarası toplumu; çatışmaya girmeye, silahlı güç kullanmak da dâhil olmak üzere müdahalede bulunmaya mecbur bırakmıştır. BM, bu bağlamda kendisine etik bir sorumluluk yüklemektedir. BM çerçevesi içinde yerine getirilen barışı korumaya dönük çalışmalar yeni bir olgu olmamakla birlikte 1990'lı yıllardan sonra bu tür çalışmaların yoğunluğu ve sayısında önemli artışlar görülmüştür. BM, barışı sağlama operasyonlarına duyulan talepler, üye devletler tarafından bu operasyonlara verilen finansal arzı ve personel sayısını önemli ölçüde aşmaktadır. Durumun böyle

30 Haldun Yalçınkaya, *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, (Ankara: İmge kitabevi yayınları, 2008), 340.

31 Peter Warren Singer, *Corporate Warriors*, (New York: Ithaca Cornell University Press, 2003), 250-251.

32 Dave Whyte, “Lethal Regulation: State-Corporate Crime and the United Kingdom Government's New Mercenaries”, *Journal of Law and Society*, 30, sy. 4, (2003), 575-600.

olması ise özel askeri şirketlerin sunduğu hizmetlere olan talepte önemli ölçüde artışa sebep olmuştur.

Çağımızda yardımla ilgili operasyonlarında görev alan kuruluşların muhafazasını temin etmek için özel askeri şirketlerle çeşitli anlaşmalara gidilmiştir. Bu şirketler, mülteci kamplarının inşa edilmesinde ya da korunmasında, BM barış gücü askerleri için lojistik desteğin hızlandırılması ve düzenlenmesinde görev almışlardır. Bunun yanında belirli bir çatışmaya sadece bir ulusa ait orduların gönderilmemesi çatışan tarafların aralarındaki çıkar çatışmalarının şiddetinin düşmesini sağlamaktadır. Mesela 1987 ile 1990 yılları arasında Sri Lanka'da görev yapan Hindistan'a ait Barışı Koruma Gücü'nün bu ülkede yanlı tutum sergilediği için suçlandığı görülmüştür. Böyle durumlarla karşılaşmamak için de özel askeri şirketlerin daha çok tercih edildiği görülmüştür.³³

Orduların modernizasyona gitmesiyle beraber uzman personele olan gereksinimde artış olmuştur. Orduya dâhil edilen ileri teknolojiyle üretilmiş silah sistemlerinin kullanılabilmesi ve yeni savaş teknik ve yöntemlerinin sistematik elektronik ağ içerisinde dolaylı bu alanlarda bilgileri olan mühendis, teknisyen, enformasyon teknolojisi ve lojistik uzmanlarına gereksinim duyulmaktadır. Milletlerarası çoğu özel askeri şirketler, bilgi yönelimli kuruluşlar oldukları için de piyasaya girmeleri kolay olmaktadır.³⁴

Geçmiş dönemlerde devletlerin ve milli orduların yerine getirmiş oldukları hizmet ve görevlerin birçoğunun günden güne özel askeri şirketlerce karşılanır olması sonucunda güvenlik alanında birbirinden değişik özellikler taşıyan aktörlerin bir arada etkinlik gösterdiklerine de rastlanmaktadır. Özelleştirmeye gitme, dış kaynaklardan faydalanma, sözleşme imzalama ve kiralama gibi çeşitli yöntemlerle kamusal otorite ile özel sektörün menfaatlerinin buluştuğu veya uyum sağladığı yeni ortam içinde güvenlik yönetişimi yaklaşımı kabul görür hale gelmiştir.

SONUÇ

Tarihi bakımdan devamlı bir değişme süreci yaşandığı için tüm yapılar gibi toplumların ve buna bağlı olarak da devletin yeniden şekillendiği görülmektedir. Sanaileleşmiş toplum yapısından bilgi toplumuna, modern düşünce anlayışından post modern düşünce yapısına, ulus devlet anlayışından küresel nitelik taşıyan bir dünyaya geçiş süreci bilimsel ve teknik gelişmelerle beraber yönetim yaklaşımlarında da bazı yenilikler oluşturmuştur.

33 Kjell Bjork ve Richard Jones, "Overcoming Dilemmas Created by the 21st Century Mercenaries: Conceptualising the Use of Private Security Companies in Iraq", *Third World Quarterly*, 26, sy.4-5, (2005), 777-796.

34 Thomas K. Adams, , "The New Mercenaries and the Privatization of Conflict", *Parameters*, 29, sy. 2, (1999), 103-116

BM’de yönetişim ile ilgili ciddi adımlar atılmasını önermekte ve kendi yapısı içerisinde yönetişim ile ilgili adımlar atmaktadır. BM’nin oluşturduğu yapılarda hükümetler, uluslararası kurumlar, hükümet dışı örgütler ve çokuluslu şirketlerin yer almasıyla, yönetişimin, BM tarafından uygulandığı anlamını çıkarabiliyoruz. Yönetişimin özellikle uluslararası güvenlik için elzem olduğu gerçeğiyle ilgili olarak ülkelerin birbirine karşı çıkabilecek savaş riskini azaltmak üzere, ekonomi ilişkilerin geliştirilmesi ve faaliyetlerinin artırılması için kurulmuş olan kurumların varlığı yönetişim kavramına örnek olarak verilebilir.

Küreselleşme ve neoliberalizmin etkisiyle günümüzde de kamusal yarar için birçok kamu unsuru ve özel unsur beraber sorumlu sayılmaktadır. Bu süreç kapsamında devlet de güvenlik alanındaki mevcut tekellerini bırakma temayülü göstermişlerdir. Bununla beraber güvenlik kavramının kapsamında görülen genişlemeyle birlikte meydana gelen yeni güvenlik sahalarında devletlerin kısıtlı uzmanlara ve kaynaklara sahip olmasından dolayı bu sahalarda da devlet-dışı denilen unsurların etkisinde artış olmuştur. Buna paralel olarak güvenlik yönetişimi kapsamında devlet dışı aktörler birçok alanda bütün askeri hizmetleri vermeye başlamışlardır.

Güvenlik yönetişimi algısının etkinleşmesiyle beraber daha önceden milli nitelikte olan silah şirketlerinde özelleştirmeye gidilmiş veya askeri hizmetlerle ilgili dış kaynaklardan faydalanma yoluyla özel şirketlere devir yapılmıştır. Bu şirketler özellikle askeri teçhizat ve lojistik destek, askeri eğitim gibi askeri hizmetlerin yanı sıra uluslararası müdahalelerde harekât desteği vermişlerdir.

Devletler, uluslararası teşkilatlar, hükümetlerin dışında bulunan kuruluşlar ile çokuluslu şirketlerin uluslararası operasyonları kapsamında kendi stratejik menfaatlerini korumak amacıyla güvenlik hizmetlerini ifa etmek için “kuvvet” isteğinde bulunmalarıyla beraber özel askeri şirketlerin sayısında da hızlı bir artış olmuş ve böylece küresel seviyede bir özel askeri sektör oluşmuştur. Günümüz özel askeri şirketleri, devletler üst düzey eğitim almış muharıplerin yanı sıra son teknoloji ürünleri olana teçhizatı arz edebilmenin yanında eğitim, stratejik planlama, istihbarat gibi askeri alanda birçok hizmeti sunabilmektedirler.

Yönetişim konusunu geliştirme ve genişletme amacıyla birçok ülke ve uluslararası kuruluş çalışmalar yapmaya devam etmektedir. Güvenlik alanı ile ilgili tek başına devlet kurumlarının tüm güvenlik alanlarına hâkim olmalarının mümkün olamayacağı ve bu konuyla ilgili devlet kurumlarının tek başlarına yeterli düzeyde istenilen sonuca varamayacağını kabul etmek gerekir. Başta devletler olmak üzere, ilgili uluslararası kuruluşlar yönetişim kavramı ile hareket ederek devlet kurumlarında güvenlik gibi önemli bir konuda meydana gelebilecek zafiyetin veya yetersizliğin önlenmesini amaçlamaktadırlar.

Yönetişim kavramı, güvenlik boyutunda incelendiğinde önemli sonuçları olduğunu ve birçok gelişmiş ülkede güvenlik, yönetim ile uygulanmaya çalışılmaktadır. Devletlerin yönetim ile ilgili olarak çalışmalarından birisi olarak siber güvenliği örnek verebiliriz. Çünkü siber güvenlik, günümüzde yaşamımızın her noktasına temas eden ve güvenliğinin yetkililerce hem devlet hem de toplumdaki bireylerin güvenliğinin sağlanması için karşımıza çıkan güncel bir alandır. Siber güvenlik bu çalışmanın doğrudan bir konusu olmasa da çok hızlı gelişen ve değişen dünyada tehditler ve bu tehditlerle başa çıkma yöntemleri de değişmektedir ve devlet kurumları bu durumla tek başına mücadele edemeyecek hale gelmiştir, bu sebeple yönetime ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye’de ve başka ülkelerde devletin güvenlik stratejilerinin oluşturulmasında yönetimin rolünü ortaya koyabilmek adına, siber güvenlik stratejilerinin belirlenmesinde yönetim ile ilgili devlet ve özel sektörün ortak çalışmaları var olmasına karşın birtakım farklılıklar söz konusudur. Mesela Hollanda’da Güvenlik ve adalet bakanlığının görevlendirmesi ile “ulusal siber güvenlik kurulu” siber alanda güvenliğin sağlanması için üç alt çalışma grubundan biri olan Kamu-Özel sektör bilgi işlem teknolojileri çözüm ve yönetim kurulu ile çalışarak hem devlet kurumları hem de özel sektörde uzman kuruluşlarla ortak stratejiler çıkarmaktadırlar. Japonya’da Bilgi Teknolojileri Stratejileri Genel Merkezinin başkanı Japonya başbakanı iken, üyeleri tüm bakanlar ve özel sektör temsilcilerinden oluşmaktadır. Güney Kore’de devlet başkanına bağlı olan “Başkanlık Bilgi Toplumu Konseyi’ne” eş başkan olarak başbakan ve özel sektör temsilcisi başkanlık ederler. Yönetişim ile ilgili bu örnekler devletin güvenlik stratejilerini oluşturmada siber güvenlikte olduğu gibi diğer alt güvenlik kollarında da uygulanmaktadır.

Türkiye’de konu ile ilgili güvenlik stratejilerinin oluşturulmasında devlet kurumlarının özel sektör ile stratejik ortaklık ve bilgi paylaşımı yapılmaktadır. Fakat karar alma sürecinde özel sektöre yeterince yetki verilmemiş, bu yetki gücü devlet kurumlarına bırakılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere yönetimin güvenlik boyutunda anlaşılması için verilen siber güvenlik örneğinde Türkiye’de Siber Güvenlik Kurulu 2012 yılında kurulduğunda, kurula başkanlık etmek üzere Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanı (yeni adıyla Ulaştırma ve Altyapı Bakanı) görevlendirilmiş iken, birçok bakanlık müsteşarı (müsteşarlıklar kaldırıldığı için, ilgili bakanlıktaki sorumlusu denilebilir) ve Milli İstihbarat Teşkilatı Başkanı ³⁵ gibi doğrudan güvenlikle ilgili olan devlet kurumları da üye olarak bulunur ve kararlar burada alınır. Özel sektör temsilcileri bu kurula talep edildiğinde bilgi akışı sağlayabilir veya sözel önerilerde bulunabilirler fakat bu tip katılımlarda yukarıda verilen Hollanda, Japonya, Güney Kore örneklerinde olduğu gibi karar vermede özel sektöre doğrudan yetki verilmemiştir.

Bu çalışmanın neticesinde bir öneri olarak devlet güvenliği ile ilgili var olan tehditlerin bertaraf edilebilmesi için, güvenlik alanı ile ilgili hangi kurum veya özel sektör gücü

35 BTK, erişim 10.03.2022, <https://www.btk.gov.tr/siber-guvenlik-kurulu>.

elinde bulunduruyorsa masaya oturtulmalı ve hükümetin belirlemiş olduğu hedeflerin hem devlet birimleri hem de devlet dışı birimlerin ortaklaşa çalışması sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Adams, Thomas K. "The New Mercenaries and the Privatization of Conflict", *Parameters*, 29, sy. 2, 1999, 103-116
- Aydın, Ahmet Hamdi. "Polis Meslek Hukuku", Ankara: Doğu Matbaacılık, 1996, 5-6.
- Aydın, Ahmet Hamdi. *Toplumsal Güvenlik ve Yerel Siyaset*, İstanbul, Okutan yayıncılık, 2008, 307.
- Armed Conflict Dataset*, International Peace Research Institute, Oslo (PRIO), Version 2.1, 11 Mart 2004, <http://www.prio.no/cwp/ArmedConflict/> (Erişim: 30.03.2018).
- Baldwin, David A. "The Concept of Security", *Review of International Studies*, 23, sy.1, 1997, 13.
- Ball, Nicole, Bouta, T.ve Goor, L.V.D. *Enhancing Democratic Governance of the Security Sector: An Institutional Assessment Framework*, Clingendael Institute for the Netherlands Ministry of Foreign Affairs, (Netherlands 2003), 32.
- Ball, Nicole, *Democratic Governance in The Security Sector*, UNDP Workshop on Learning from Experience for Afghanistan, USA 2002, 4.
- Benlisoy, Foti. "İsmet Akça'yla Söyleşi: Neoliberal Militarizme Karşı Siyasetin Toplumsallaşması", *Mesele Kitap Dergisi*, sy.20, 2008 s. 40.
- Bjork, Kjell ve Richard Jones, "Overcoming Dilemmas Created by the 21st Century Mercenaries: Conceptualising the Use of Private Security Companies in Iraq", *Third World Quarterly*, 26, sy.4-5, 2005, 777-796.
- Bowden, Tom. "Beyond the Limits or the Law" Harmondsworth: Penguin Press, 1978, 43.
- BTK. erişim 10.03.2022, <https://www.btk.gov.tr/siber-guvenlik-kurulu>.
- Dinçer, Celal. "Kolluk Kuvvetlerinin Zor Kullanma Yetkisi", *Türk İdare Dergisi*, 462, 2009, Ankara, 37-69.
- Dursun, Davut. "Güvenlik İhtiyacı ve Yoksulluk", erişim 15.03.2022, Yeni Şafak, 10 Mayıs 2005, <https://www.yenisafak.com/arsiv/2005/haziran/28/ddursun.html>
- Edwards, Charles. *Changing policing theories for 21st century societies*, England: Federation Press, 2005, 314-315.
- Güler, Birgül Ayman. "Yönetişim: Tüm İktidar ve Sermaye" *Praksis*, 9 Kış- Bahar 2003, 93-116.
- Jessop, Bob. "The Rise of Governance and the Risk of Failure", *The Case of Economic Development. International Social Sciences Journal*, 155, 1998, 1-29.

- Karabulut, Bilal. Güvenlik, "Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek", Ankara: Barış Kitabevi, 2015, 41.
- Krahmann, Elke. "From State to Non-State Actors: The Emergence of Security Governance", Elke Krahmann (der.), *New Threats and New Actors in International Security*, New York: Macmillan, 2005, 13.
- Lacina, Bethany ve Nils Petter Gleditsch, "Monitoring Trends in Global Combat: A New Dataset of Battle Deaths", *European Journal of Population*, 21, sy. 2-3, 2005 145-166.
- Palabıyık, Hamit. "Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar", *Amme İdaresi Dergisi*, 37, sy 1, Ankara, 2004, 64.
- Rhodes, R.A.W. "The New Governance: Governing Without Government", *Political Studies*, 44, sy. 4, 1996: s.652-667.
- Singer, Peter Warren. *Corporate Warriors*, (New York: Ithaca Cornell University Press, 2003, 250-251.
- Spitzer, Steven. "The Rationalization of Crime Control In Capitalist Society", *Crime, Law and Social Change*, 3, sy. 2, 1979, 187-206.
- Tanrısever, Oktay F. "Güvenlik", *Devlet ve Ötesi*, Ed. Atila Eralp, İstanbul: İletişim Yayınları 2005, 107-123.
- Tangör, Burak. *Avrupa Güvenlik Yönetişimi*, Ankara: Seçkin Yayınları, 2008, 35.
- Toprak, Zerrin. *E-Yönetişim ve E- Demokrasi*, 03 Eylül 2016, kisi.deu.edu.tr/userweb/zerrin.toprak/yonetisim.doc. (erişim: 29.03.2018)
- Uzel, Esra. *Küresel Çevresel Yönetişim (İyi Yönetim)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, 46.
- Vincent Kouwenhoven, "The Rise of The Public Private Partnership: A Model of The Management of Public", *Private Cooperation*, London: Kooiman, 1993, 123.
- Yalçın, Arzu. *İyi Yönetişim İlkeleri ve Kamu Yönetimine Yansımaları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2010, 8.
- Yalçınkaya, Haldun. *Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı*, Ankara: İmge kitabevi yayınları, 2008, 340.
- Whyte, Dave. "Lethal Regulation: State-Corporate Crime and the United Kingdom Government's New Mercenaries", *Journal of Law and Society*, 30, sy. 4, 2003, 575-600.
- World Bank. "Governance: The World Bank's Experience", Washington, DC: World Bank, 1994, 13.

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 2 Sayı/Num: 1
Haziran/June 2022
ISSN 2792-0194

Astroloji'nin İslam Kelamı Açısından Değerlendirilmesi

The Evaluation of Astrology In Terms Of Islamic Kalam

Sümeyye KAYRETLİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Zonguldak Bulent Ecevit University, Institute of Social Sciences, Fundamental Islamic Sciences

Zonguldak/Turkey

smyy_uldgn@hotmail.com orcid.org/0000-0002-4726-384X

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 15.05.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 15.06.2022

Published / Yayın Tarihi: 28.06.2022

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/ Cilt: 2 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 61-71

Astroloji'nin İslam Kelamı Açısından Değerlendirilmesi¹

Özet

Gökyüzü insanlık tarihi boyunca gizemli bir alan olarak görülmüş, toplumların ilgisini çekmiş ve araştırma konusu olmuştur. Bu araştırmalar önceleri tek bir disipline ait iken sonrasında astroloji ve astronomi olarak ayrılmışlardır. Astronomi gökyüzündeki yıldız, gezegen ve diğer gök cisimlerini araştırıp elde ettiği bilgileri insanlığın hizmeti için kullanan pozitif bilimlerden biridir. Pozitif bilimler arasında yer almayan astroloji ise astronominin elde ettiği bu verilerle gökteki cisimleri, evrenin görünen kısmından hareketle görülmeyenlerin habercisi olarak simgelemiştir. Astrolojinin ilk ortaya çıkışı ise tarihte birtakım insanların veya toplumların gök cisimlerine ve onların bir araya gelerek oluşturdukları şekillere kutsallık atfetmeleriyle oluşmaya başlamış ve bir inanç sistemine dönüşmüştür. Bu inanç sisteminin bir benzeri Cahiliye devrinde de görülmüştür. Yıldız falcılığı olarak da bilinen astroloji gökyüzündeki takım yıldızlarını (burç) doğum tarihlerini göz önüne alarak hangi takım yıldızının kişinin karakterini nasıl etkilediğini ve geleceğini nasıl şekillendirdiğini yorumlamayı amaçlar. Bu bilgiler ışığında çalışmada gökyüzü ile bağlantılı kavramlar incelenerek astrolojinin tarihsel süreciyle birlikte dinlerle bağlantısı açıklanmaya çalışılacaktır. Özellikle konu, İslam inancı ve kelam ilmi açısından ele alınacak, insanın kaderinde burçların etkisinin olup olamayacağı incelenecektir. Çalışma kapsamında “astroloji bir bilim midir?” sorusuna da cevap verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Astronomi, Astroloji, Burçlar, Burçların Etkisi, Kader

The Evaluation of Astrology In Terms Of Islamic Kalam

Abstract

Sky which has been seen as a mysterious area throughout history of humanity, attracting communities' interest, has been a subject for research. While these researches belonged to a single discipline at first, they were later divided into astrology and astronomy. Astronomy is one of the positive sciences via researching stars, planets and other celestial bodies in the sky which uses the information and obtains for the service of humanity. Astrology which is not included in the positive sciences is symbolized as an informant for the objects in the sky. These data, being divulged by Astrology which are acquired by astronomy as the forerunner of the invisible from the visible part of the universe. Initially, Astrology emerged by a stack of people and the community who ascribed their hand-made goods that being consisted by being together and celestial objects that was being begun as a holiness. This happening transformed into

1 Bu çalışmaya Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı bünyesinde ve Doç. Dr. Murat Akın danışmanlığında “Okültist Eğilimlerden Astroloji ve İslam'ın Gab Tasavvuru” isimli devam etmekte olan yüksek lisans tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

belief system. The belief system was also seen in The Age of Ignorance as a similar version. Astrology which is also known as pretelling on stars aims to interpret how the constellation affects the character of the person and how it shapes the future by taking into account the birth dates of the constellations (zodiac sign) in the sky. In the light of this information, in this study, the concepts which are related to the sky will be examined and the historical process of astrology and its connection with religions will be tried to be explained. In particular, the subject will be discussed in terms of Islamic belief and theology, and it will be examined whether the effects of horoscopes on the destiny of human beings or not. In the scope of the study, "Is astrology a science?" It will be given afford to answer the question.

Keywords: Kalām, Astronomy, Astrology, Horoscope, Effect of Horoscope, Destiny

Giriş

Gökyüzü insanlık tarihinin her döneminde daima ilgi görmüş ve araştırılma gereği hissedilmiştir. Gizemli ve sırlarla dolu olduğu düşünüldüğü için insanın odak noktası olmuş ve keşfetmek için çabalanmıştır. İnsanoğlunun araştırmaları neticesinde bu çaba bilimsel bir hal almış ve insanın hayatını kolaylaştıracak veriler elde edilmiştir. Bu araştırma zamanla iki farklı bakış açısıyla yapılmıştır. Birincisi, gökyüzünde bulunan ay, yıldızlar, gezegenler ve bunların yörüngelerinin, durumlarının incelenmesiyle oluşan astronomi bilimidir. Bu bilime İslam literatüründe ilm-i felek ya da ilm-i nucum adı verilmiştir. Gökyüzü evrenin görünen yüzdür ve görünmeyen kısmın habercisi niteliğindedir. Bu sebeple de insanoğlu gökyüzüne bakarak gaybi bilgi elde edebilmeyi amaçlamış ve bunun için çabalamıştır. Bu amaçla oluşan diğer ilim ise astroloji olmuştur. Bu ilmin İslam literatüründeki karşılığı ise ilm-i ahkamu'n-nucumdur.

Astronomi ve astroloji kavramlarının zaman zaman aynı tanımı karşıladıkları düşünülmüştür. Fakat araştırma malzemeleri aynı olsa da amaç yönünden birbirlerinden ayrılırlar. Astronomi bilimi insanlar için ortak veriler elde ederken astrolojinin verileri daha subjektif, toplumlara ve kültürlere göre değişen bir niteliğe sahiptir. Çünkü astrolojinin amacı gökyüzündeki cisimleri araştırarak bunların insan üstündeki etkisini belirlemek ve gelecek hakkında tahminde bulunmaktır.

Haliyle astrolojinin şekillenmesinde toplumların, kültürlerin ve dinin de etkisi büyüktür. Gaybı öğrenme isteği insanın içinde daima var olmuştur. Bu sebeple falcılık, medyumculuk gibi işlere yönelenler bunu gökyüzüne bakarak da yapmayı amaçlamıştır. Gezegen hareketlerinin, yıldızların şekillerinin bir anlamı olduğu düşünülerek bunların insana etkisi ve gelecek hakkında bilgi vermesi amacıyla gökyüzüne bakarak yorum yapılmıştır. Yapılan bu yorumlar toplumların adetlerine, kültürlerine ve dinlerine göre şekillenmiştir.

Bu çalışmada astrolojinin elde ettiği verileri bilimsel olarak nitelemenin mümkün olup olmadığı, insana etkisinin mümkünlüğü, Kur'an ayetlerinde yer alan gökyüzündeki cisimlerin ve burçların yorumlanması bu bağlamda astroloji ve İslam dininin ilişkisi incelenecektir.

1. Gökbilimi İle İlgili Kavramlar

1.1. Astronomi

Gökküresi bilimi anlamına gelen astronomi kavramı, İslam literatüründe "ilm-i felek, felekiyyât, ilm-i nücûm, ilm-i nücûm-i ta'lîmî, sinâat-i nücûm, sinâat-i tencîm, ilm-i hey'e, ilm-i hey'eti'l-âlem" terimleriyle ifade edilir.² Astronomi, gök cisimleri ile ilgilenen ve bu cisimlerin büyüklükleri, düzeni, konumlarını ve dinamik davranışlarını ele alan bir bilim dalıdır.³ Farabi astronomiye "müspet (talimi) yıldızlar ilmi" adını vermiş onu da kendi içinde üçe ayırmıştır:

1. Gökyüzündeki cisimlerin şekilleri, konumları, birbirlerine olan uzaklıkları, miktarları ve yeryüzünün bütünüyle kendi yerini değiştirmedeğini inceler.
2. Gök cisimlerinin hareketlerinin miktarını, hepsinin küre şeklinde bulunduğu, cisimlerin hareketlerinin kaç çeşit olduğunu, yörüngelerini ve onlarda bu hareketlerin neden var olduğunu inceler.
3. Güneş tutulması, gece ve gündüz oluşumu, güneş ve yıldızların doğup batmasını, iklimlerin oluşumunu inceler.⁴

Astronomi biliminin insanlık kadar uzun tarihi bir geçmişi vardır. Bu bilim insanların daima faydasına olmuş hayatlarını kolaylaştırmalarını sağlamıştır. Bilim olması hasebiyle nesnel yargılardan oluşmuş ve kişiler ve toplumlara göre değişiklik arz etmemiştir.

1.2. Astroloji

Gökcisimlerinin konum ve hareketlerinin bir işaret sistemi oluşturması ve bu işaret sistemiyle şimdiki durum veya geleceğe dair tahminde bulunulması astrolojinin amacıdır. İslam literatüründeki adıyla ilm-i ahkam'ın- nucumun ilm-i nucum ile yakından ilgisi bulunmaktadır. Fakat ahkam terimi aradaki farkı ortaya koymaktadır.⁵ Astroloji kendi içinde iki kısma ayrılır: tabii astroloji, eski astronominin kozmolojik

2 Tefvik Fehd, "İlm-i Felek", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/126.

3 Davut Ağbal, "Kur'an Da Burçlar Mahiyeti ve İnsana Etkisi Bağlamında", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38(2012), 251.

4 Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed el-Farabi, *ihsâ'ül- Ulûm*, çev. Ahmet Ateş, (İstanbul: Milli Eğitim Yayınları, 1990), 102-103.

5 Tefvik Fehd, "İlm-i Ahkâm-ı Nücûm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/124.

modeline dayanarak tahmin ve kehanette bulunur. Ahkam astrolojisinde ise gök çizimlerinin insan kaderi üzerinde etkisi olduğuna inanılır ve buna dayanarak tahmin ve kehanetlerde bulunur.

Farabi bu alana *yıldızlardan çıkarılan hükümler ilmi* adını vermiştir. Amacının ise rüya tabiri, falcılık, bakıcılık ve benzerlerinin insana olan şeyi haber vermesi olduğunu belirtmiştir.⁶

Tanımlara bakıldığında astroloji ve astronominin ortak bir alanı vardır. Fakat astronomi tamamen bilimsel iken astrolojinin kesin olmayan bilgiler içermesi, subjektif, yoruma dayalı olması ve gaybi bilgi elde etmeyi amaçlaması sebebiyle bilim olup olmaması konusunda ihtilaflar oluşmuştur. İslam dünyasında astrolojiyi bilim olarak değerlendirenler olduğu gibi bilim olmadığını ve tevhid inancına da aykırı olduğunu öne sürenler olmuştur. Bu konu ileride açıklanacaktır.

Genel olarak astroloji denince anlaşılan kişinin doğduğu andaki yıldızların konumunu gözlemleyerek bir kişinin karakterini yorumlamaktır.⁷

1.3. Burç

Güneşin bir yılda takip ettiği düşünülen yörüngenin içlerinden geçtiği belli sembollerle gösterilen on iki takımyıldızdan her birine burç denir. Burç (çoğulu burç ve ebrâc) sözlükte “güzel olmak, örtülerinden sıyrılmak, yükselerek görünür olmak” manalarına gelen berec kökünden türemiş Arapça bir isimdir. Gökteki burçlar yükselmeleri, görünür olmaları veya açığa çıkmalarından ötürü bu adı aldıkları gibi surlarla çevrili bir şehrin veya sarayın kuleleriyle bir kalenin yüksek ve stratejik mevzileri de aynı sebeplerden burç olarak adlandırılmıştır.⁸

Astrolojide kullanılan anlamına göre burç, gök yüzündeki yıldızların oluşturduğu yıldız takımlarının her birine denir. Buna zodyak da denir. Takım yıldızları 12 tanedir ve bunlar burçlar kuşağını yani zodyak kuşağını oluştururlar. Bu takım yıldızlarının astronomideki takım yıldızlarıyla ilgisi yoktur. Bu takım yıldızlarının isimlendirilmesinde gökyüzü iki boyutlu olarak incelenmiş ve tamamen görselliğe bakarak isimlendirilmiş. Bir insan doğduğu anda gökyüzünde hangi takım yıldızı zamanı hakimse kişi o burca sahip olur. Bu ise yıldız haritasına bakılarak belirlenir. Dünya güneşin etrafında 23’lük eğimle ekliptik yörüngede döner. Dönem esnasında belirli tarihler arasında 30’lük açıyla bulunan belirli takım yıldızlarını görür. İşte hangi tarihte hangi takım yıldızını gördüğü ise yıldız haritasını oluşturur. Burçların isimleri ve tarihleri şu şekildedir:

6 Farabi, *İhsâ’ül- Ulûm*, çev. Ahmet Ateş, 108.

7 Reha Saydan & Aysel Doğan, “Kadın tüketicilerin Anlık satın alma Davranışlarında Burçların Etkisi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5/12, (2018), 699-700.

8 Kürşat Demirci, “Burç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/421.

1. Koç (aries) burcu, 21 Mart-19 Nisan.
2. Boğa (taurus) burcu, 20 Nisan-20 Mayıs.
3. İkizler (gemini) burcu, 21 Mayıs-21 Haziran.
4. Yengeç (cancer) burcu, 22 Haziran-22 Temmuz.
5. Aslan (leo) burcu, 23 Temmuz-22 Ağustos.
6. Başak (virgo) burcu, 23 Ağustos-22 Eylül.
7. Terazi (libra) burcu 23 Eylül-23 Ekim.
8. Akrep (scorpius) burcu, 24 Ekim-21 Kasım.
9. Yay (sagittarius) burcu, 22 Kasım-21 Aralık.
10. Oğlak (capricornus) burcu, 22 Aralık-19 Ocak
11. Kova (Aquarius) burcu 20 Ocak-18 Şubat.
12. Balık (pisces) burcu, 19 Şubat-20 Mart.

Ayrıca bu burçların bulunduğu dört ayrı grup vardır. Bunlar; ateş, hava, su ve topraktır. Her grupta üç burç vardır. Bu gruptaki burçların da bulunduğu gruba göre kişilik özellikleri olduğuna ve aynı grupta olan kişilerin daha iyi anlaşılacağına inanılır. Bunlar:

Ateş burçları; Koç, Aslan ve Yay'dır.

Toprak burçları; Boğa, Başak ve Oğlak'tır.

Hava burçları; İkizler, Terazi ve Kova'dır.

Su burçları; Yengeç, Akrep ve Balık'tır.

Bu oluşum ve isimlendirme 3000 yıl öncesine Babil'lere aittir. Dünyanın yalpalama (presesyon) hareketinden dolayı takım yıldızlarının sayısı 13'e çıkmıştır ve burçların tarihlerinde de kayma olmuştur son eklenen burç, yılançı(ophiuchus) burcudur.

1.4 Yıldızname

Astrolojinin yerine kullanılan bu terim insanın doğduğu zamanki burcuna bakarak o burcun insan üzerinde etkisi olduğunu iddia ederek kişinin geleceği hakkında kehanette bulunmasıdır. Buna yıldız falı da denir. Yıldızların insan kaderine etli ettiğine dair inançtan yola çıkarak kişinin geçmiş ve geleceğine dair bilgiler vermeyi amaçlar. Bunu yaparken de yıldızların haritasının bulunduğu, yıldızların nasıl yorumlanması gerektiğine dair bilgi veren kitaba bakılır. Bu kitaba yıldızname denir.⁹

9 İlyas Çelebi, "Yıldızname", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/546.

2. Astrolojinin Tarihçesi ve Dinlerle Olan İlişkisi

İnsanlık kendi tarihinden itibaren gökyüzüne büyük bir ilgi göstermiştir. Ay, güneş ve yıldızları merak etmiş bunların konum ve hareketlerini anlamak için günlük, aylık ve yıllık olarak hareketlerini kayıt altına almışlardır. Çok eski dönemlere ait araştırmalar dahi bunu ortaya koymaktadır. Neredeyse tüm toplumların gökyüzüyle ilgilenmesi sebebiyle de tek bir astrolojiden söz etmek mümkün değildir.¹⁰ Astrolojinin kökenini 3000 yıl öncesine, Mezopotamya'daki Babililere dayandırmak mümkündür.¹¹ Eski Mezopotamya'daki insanlar yıldızların her birinin yeryüzünde bir etki alanı olduğuna inanmışlar bu sebeple de tapınaklarını piramit biçiminde yaparak yıldızları daha iyi inceleyebilmeyi amaçlamışlardır. Gök cisimleri ve gezegenlerin hareketlerine anlamlar yükleyerek bir inanç sistemi oluşturmuşlardır.

Babilliler gökcisimlerinin kutsal olduğuna ve kaderlerine etki ettiğine inanmışlardır. Yine bu millete göre falcılık çok önemli görülmüş ve kararların alınmasında da etkili olmuştur. Bu kültüre göre falcılık iki çeşittir: birincisi kurban edilen hayvanların ciğerlerine bakılarak yapılan diğeri ise gökyüzündeki cisim, yıldız ve gezegenlerin konum ve hareketlerine göre yapılan falcılıktır.¹²

Mısırlılar ise doğa olaylarını hesaplarken gök cisimlerinden faydalanmışlar daha sonra da bunu kutsallaştırmışlardır. Mısırlılar Nil nehrinin taşmasını hesaplamak ve buna göre doğru tarım yapabilmek için Sirius yıldızından faydalanmışlardır. Astrolojide önemli işlevi olan tutulum çemberini 10'ar derece olarak ele alıp otuz altı bölüme ayırmışlardır. Bunun etkisiyle zodyak 30 derece belirlenerek on ikiye ayrılmış ve bugün kullanılan sistem oluşmuştur.

Çin Astrolojisi'nde antik çağ Çin takvimi esas alınmıştır. Çinliler ayın bir aylık hareketini yirmi sekize, güneşin bir yıllık hareketini de on ikiye ayırmışlardır. Batı Astrolojisi ile oldukça farklılıkları vardır. Bu sistemde Çin felsefesinin beş elementine dayanan yorumlardan oluşur ve on iki sembolik hayvan yılı olan bir sistem kullanılır.¹³

Yunan Astrolojisi ise Yunan mitolojisiyle doğrudan ilişkilidir. Yunan mitolojisinde her tanrıyı temsil eden bir gezegen dolayısıyla da her tanrının bağlantılı olduğu bir burç vardır. Her burç bir tanrıyla isimlendirilir ve o tanrının özelliklerini taşır. Örneğin Koç burcunun gezegeni Mars gezegenidir. Mars gezegeni de Yunan tanrılarından savaş tanrısı olan Ares ile eşleştirilir. İnanışa göre Ares ateşli ve rekabetçi bir karaktere sahiptir. Bu sebeple koç burcuna sahip olanlar da bu özellikleri taşırlar.¹⁴

10 Mehmet Birgen & Enis Doko (ed.), "Güncel Kelâm Tartışmaları-II", (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2021), 412.

11 Enis Doko "Bilimsel Gizemler ve Yalanlar", (İstanbul: Destek Yayınları, 2018), 31.

12 Çelebi, "Yıldızname", 43/545.

13 "Çin Astrolojisi ve Çin Burçları", *Yorumcu*, (Erişim 22 Mayıs 2021).

14 "Burcunuza Göre Hangi Yunan Tanrısı ya da Tanrıçasısınız?", *HaberTürk Hayat* (HTHayat), (Erişim 24 Aralık 2021).

Astroloji tarihindeki en önemli isimlerden biri şüphesizki Batlamyus'tur. O kendi dönemine kadar olan astroloji birikimlerini sentezleyip matematikle harmanlamıştır. Astrolojiyi sistematize etmiş ve bugünkü halini almasını sağlamıştır. Bu alanda önemli eserler vermiştir. Tetrabiblos (Dört Kitap) isimli eserinde gezegenlerin özellikleri ve etkilerini, burçların özelliklerini, uğurlu ve uğursuz günlerin belirlenmesini ve bunun birçok astrolojik konuyu detaylıca işlemiştir.¹⁵

Batlamyus'un dolayısıyla astrolojinin etkilendiği büyük isimlerden biri Aristo'dur. Aristo astronomisinde evreni iki boyutlu olarak ele almış ay üstü ve ay altı alem olarak nitelemiştir. Ona göre yıldızlar ve gök cisimleri sabittir. Tek bir düzlem üzerinde duran gök cisimleri dünyayı ve insanları etkilemektedir. Çünkü o dönemde dünya merkezli evren anlayışı hakim olmuştur. Oluşturduğu kozmolojisi de bu mantık üzerine kurulmuştur.

2.1. İslam'dan Önce Astroloji

İslam'dan önce cahiliye döneminde Araplarda "enva" inancı mevcuttu. Enva' terim olarak bir yıldızın veya yıldız takımının şafak vakti batarken aynı anda aksi yönden rakib denilen mukabilinin doğması anlamına gelmektedir. Yani hem doğuşu hem batışı ifade eder. Bu iki zıt anlamdan hangisine delâlet ettiği, yıldızın hangi tabiat hadisesine sebebiyet verdiğiyle de ilgilidir. Çünkü bir yıldızın doğuşu ile batışının farklı olayları meydana getirdiğine inanılmaktadır. Câhiliye Arapları, muhtemelen Mezopotamya ve Kuzey Sâmi uygarlıklarından da etkilenecek şekilde meydana getirdikleri astroloji-meteoroloji karışımı ilkel kozmolojik öğretilerde yıldızları; yağmurun yağması, sıcakların veya soğukların başlaması, suların çekilip kabarması, bitki örtüsünde değişiklik olması, bereket ve kıtlık meydana gelmesi ve çeşitli rüzgâr yahut fırtınaların çıkması gibi doğa olaylarının yaratıcısı olarak görmüşler ve onlara bir tür ulûhiyyet atfetmişlerdir.¹⁶

2.2. İslam ve Astroloji

İslam'dan önce yıldızlara ve bazı gök cisimlerine uluhiyyet atfedilmiştir. Fakat bu inanış İslam'ın tevhid ilkesine aykırı düşmüştür. Kur'an'ı Kerim'de yıldızlar, gök cisimleri ve burçlardan söz edilmektedir. Hatta insanların birçoğunda İslam'ın astroloji anlayışı söz konusu olduğunda akıllara ilk gelen Buruc suresi olmaktadır. Kur'an'da bazı yerlerde 'burç' kavramı geçmekte fakat ne kendinde ne de tefsirlere bakıldığında bu kavramların insana etkisinden söz edilmemektedir.

Kur'an'ı Kerim'de burç kavramı "hisar, kale, süslemek ve gök yüzündeki yıldız takımları" anlamında kullanılır.¹⁷ Örnek olarak Buruc suresine baktığımızda "Andol-

15 "Batlamyus", *Vikipedi*, (30 Nisan 2021).

16 Muharrem Çelebi, "Envâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/257.

17 Davut Ağbal, "Kur'an da Burçlar Mahiyeti Ve İnsana Etkisi Bağlamında", 257.

sun burçlarla dolu göğe"¹⁸ ayetiyle başlar. Ayetin tefsirine baktığımızda astronomide geçen burç kelimesiyle aynı anlamda kullanıldığı ifade edilir.¹⁹

*"Süredeki anlamıyla gökyüzündeki takımyıldızlara burç denilmesinin asıl sebebi parlak görünüşleri olsa gerektir. Dünyadan bakıldığı zaman tek yıldızmış gibi görünen burçlar, aslında güneş sisteminin milyonlarca elemanından meydana gelmiş olan yıldız kümeleridir. Modern astronomide galaksi adı verilen burçlardan ay yörüngesi üzerinde gözlenen on iki tanesi çok eski devirlerden beri bilinmektedir. İlkçağ'ın meşhur gökbilimcisi Batlamyus gökyüzünde kırk sekiz burç tesbit etmişti. Günümüzde ise bunların sayısı milyarlarla ifade edilmektedir. Kozmos denilen kâinatta ne kadar galaksi bulunduğu hususunda tahmin yürütmek bile mümkün değildir. Çünkü gökyüzünün halen gözlenebilen kısımlarının bütün kâinat içinde ne kadar yer tuttuğu bilinmemektedir."*²⁰

Tüm bunlara bakıldığında surede burçlardan bahsedilmesinin ve burçlar üzerine yemin edilmesinin sebebi yaratıcının gökyüzünü hatta evreni ne kadar kusursuz ve hesaplanamayacak kadar büyük yaratması ve burçlarla gökyüzünü süsleyerek görsel olarak da bir harikalık oluşturmasıdır. *"Karanın ve denizin karanlıklarında yönünüzü bulamız diye yıldızları size kılavuz yapan O'dur. Kuşkusuz akleden bir halk için ayetleri böylece ayrıntılı şekilde açıkladık."*²¹ Ayette anlaşılacağı üzere yıldızların insanoğluna bir diğer faydası da onların yön bulmalarını sağlayarak yaşamlarını kolaylaştırmasıdır.

İslam'ın ilk yıllarında astronomi ve astroloji kavramları ayrı ayrı kullanılmamış ikisi bir ilim sayılmıştır. Alimler iki alanla da ilgilenmiş ve araştırmalar yapmıştır. Bu ortak alan ilm- nücum olarak isimlendirilmiştir. Fakat zamanla Farabi, İbn-i Sina, İbn Haldun gibi alimler astroloji ve astronomiyi (ilm-i nücum – ilm-i ahkamu'n-nücum) eserlerinde birbirlerinden ayırmıştır ve astrolojiye dair reddiyeler yazmıştır. Bununla beraber Câbir b. Hayyân ve Ebû Ma'sher el-Belhî gibi müslüman astrologlar Bâbil, Yunan ve Hint astrolojilerinin bir sentezi olarak ortaya çıkan iddialarla fiziksel sebepler arasında ilişki kurmaya çalışmış, böylece ilm-i nücumu büyüden ve faldan uzaklaştırmaya çalışmışlardır.²²

Hadislerde de bu konuya değinilmiş ve açıklık getirilmiştir: *Zeyd İbnu Halid (radiyallahu anh) anlatıyor; "Resulullah (aleyhisselatu vesselam) Hudeybiye'de, bize geceleyin yağın yağmurun peşinden sabah namazı kıldırması. Namazı bitirince cemaatin önüne geçti ve 'Rabbiniz ne dedi biliyor musunuz?' buyurdu. Cemaat 'Allah ve Resülü bilir!' dediler. 'Allah Teala hazretleri: 'Kullarımdan bir kısmı bana mü'min, bir kısmı da kafir olarak sabahladı.*

18 Kur'an Yolu (Erişim 17 Mayıs 2021), el-Buruc 85/1.

19 Kuran Yolu "Burûc Suresi Tefsiri - Diyanet İşleri Başkanlığı", (Erişim 23 Mayıs 2021)..

20 Emin Işık, "Burûc Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/462.

21 Enam 6/97.

22 Çelebi, "Yıldızname", 43/546.

Allah'ın fazlı ve rahmetiyle bize yağmur yağdırıldı diyen bana mü'min, yıldızları da inkar edici olarak sabahladı. Kim de; falanca yıldız sayesinde bize yağmur yağdırıldı dediyse o da bana kafir, yıldız mü'min olarak sabaha erdi' dedi, buyurdular."²³ Bu ve benzer hadislerde kastedilen yıldızlara yahut gök cisimlerine Allah'ın iradesi ve Allah'ın insana verdiği irade dışında bir irade atfederek doğaya ve insana etkisi olduğuna inançtan kaynaklı tevhid inancına ters düşen bir durum vardır. Bu sebeple de yasaklanmıştır.

3. Astroloji Bir Bilim midir?

Astroloji alanı itibarıyla astronominin verilerinden faydalanır. Tek bir astrolojiden bahsetmekse mümkün değildir. Dinlere ve kültürlere göre değişen astroloji çeşitlerinden söz edilebilir. Tek bir astrolojiden söz ettiğimizde ise yine aynı astrolojiyle ilgili farklı astrolog yorumlarıyla karşılaşmak mümkündür. Çünkü astroloji dolayısıyla astrologlar gökyüzünde yıldız ve gezegenlerin durumlarını inceleyerek gelecek hakkında tahminde bulunurlar. Bu sebeple subjektif ve tartışmaya açıktır. Her ne kadar sonu 'loji' yani bilim olarak bitse de bir bilim olduğunu söylemek mümkün değildir. Bilim teknolojinin imkanlarından yararlanır ve daima gelişir. Günümüzdeki astroloji ise hala 3000 yıl öncesine ait verilerle konuşur ve buna göre kehanette bulunur. Tanımında geçtiği gibi astroloji bir çeşit falcılıktır. Falcılığın ise bilimde yeri yoktur. Astrologlar gezegenlerin fiziksel hareketlerine farklı anlamlar yükleyerek insanların yaşamlarını etkilemeye çalışırlar. Örneğin Merkür gezegeninin 3. Boyutta yaptığı hareket iki boyutlu olarak incelenip Merkür gerilemesi olarak isimlendirilir. Merkür'ün bu hareketi uğursuz sayılır ve bugünde yatırım yapmak, yeni bir işe başlamak ya da biriyle tanışmak insana zarar vereceği düşüncesiyle uğursuz sayılır. Oysa bir gezegenin hareketini bu şekilde yorumlamanın bilimle bir ilgisi yoktur.

Yıldızların bir araya gelerek oluşturduğu takımlar olan burçlar (zodyak) ise yine iki boyutta incelemenin sonucunda oluşan şekillerdir. Aydan ya da farklı gezegenden bakıldığında bu takım yıldızlarının şekilleri de sayıları da değişir. Takım yıldızı denen yıldızlar çıplak gözle yan yana gibi görünür, oysa gerçekte Dünya'ya olan uzaklıkları birbirlerinden çok farklıdır. Bu sebeple eğer bu yıldızların etkilerinden söz edilecekse bu etki eşit olmayacaktır. Bir diğer sorunsal Dünya'nın yalpalamı (presesyon) hareketinin hesaba katılmamasıdır. Bu ve daha birçok sebeple astrolojiyi bilim olarak kabul etmek zor görülmektedir. Astrolojiyi bilim olarak kabul etmek kadar onun dinde yeri olduğunu söylemek de bir o kadar soruna sebep olmaktadır. Çünkü gök cisimlerinin insanın karakteri ve geleceğine etkisi olduğunu kabul etmek Allah'ın iradesi dışında bir irade olduğunu kabul etmek itikadi açıdan problem teşkil etmektedir.

23 Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Câmi'u's-sahih, nşr. İbrahim Canan, (İstanbul: Akçağ Yayınevi), "Ezan", 156.

Sonuç

Gök bilimi astroloji ve astronomi olmak üzere ikiye ayrılır. Astronomi gök cisimlerinin konumunu, şekillerini, hareketlerini inceleyen bir bilim dalı iken astroloji astronominin bu incelemelerini kullanarak kehanette bulunur. Bu sebeple bir bilim değildir.

İnsanların burçların, yıldızların insana etki ettiğine inanmasının sebebinin altında eski inanışlar ve kültürler bulunmaktadır. Eski dönemlerde gök cisimlerini tanrı olarak kabul eden inanış günümüzde astroloji ve burçlar altında devam etmektedir. Bunun ise İslam dininde yeri olmadığı ayet ve hadislerle açıkça dile getirilmiştir. İslam alimleri gök cisimlerinin insana etki etmeyeceğini savunmuşlardır. İbn Sina, Farabi gibi filozoflar böyle bir etki olsa bile bunun ölçülemeyeceğini öne sürmüşlerdir. Fakat bunun yanında burçların dini ritüelleri uygulamaya yahut günlük aktiviteleri yapmaya etkisi olduğuna dair anket ve benzer çalışmalar da mevcuttur. Ayrıca yıldız falcılığında söylenenlerin doğru çıktığını iddia edenlerden de söz edilmektedir. Bunu ise psikolojideki “forer etkisi” ile açıklamak mümkündür. Yani insanların zaten mevcut inandıkları bir inanç üzerinden argümanlar kurarak onları daha fazlasına inandırmak mümkündür.

Kaynakça

- Ağbal, Davut. “Kur’an’da Burçlar Mahiyeti Ve İnsana Etkisi Bağlamında”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 38(2012), 250-276.
- Bilgen, Mehmet & Doko, Enis (ed.). *Güncel Kelâm Tartışmaları-II*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Çelebi, Muharrem. “Envâ”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 11/257-258. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çelebi, İlyas. “Yıldıznâme”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 43/545-547. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Demirci, Kürşat. “Burç”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 6/421-422. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Doko, Enis. *Bilimsel Gizemler ve Yalanlar*. İstanbul: Destek Yayınları, 2018.
- el-Buhâri, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi’u’s-sahih*. nşr. İbrahim Canan. İstanbul: Akçağ Yayınevi.
- el-Farabi, Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed. *İhsâ’ül-Ulûm*, çev. Ahmet Ateş. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevleri, 1990.
- Fehd, Tevfik. “İlm-i Ahkâm-ı Nücûm”., Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 22/124-126.. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

- Fehd, Tevfik, "İlm-i Felek", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 22/126-129. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- HaberTürk Hayat (HTHayat). "Burcunuza Göre Hangi Yunan Tanrısı ya da Tanrıçasınız?". Erişim 24 Aralık 2021. <https://hthayat.haberturk.com/astroloji/guncel-haberler/haber/1064593-burcunuza-gore-hangi-yunan-mitolojisi-tanrиси-ya-da-tanrıca-sisiniz>
- Işık, Emin. "Burûc Sûresi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 6/462-463. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kur'an Yolu. Erişim 19 Mayıs 2021. <https://kuran.diyamet.gov.tr>
- Kuran yolu. Erişim 23 Mayıs 2021. <https://kuran.diyamet.gov.tr/tefsir>
- Saydan, Reha vd. "Kadın tüketicilerin Anlık satın alma Davranışlarında Burçların Etkisi". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5/12 (2018), 698-709.
- Yorumcu. "Çin Astrolojisi ve Çin Burçları". Erişim 22 Mayıs 2021. <https://www.yorumcu.com/astroloji/Çin-astrolojisi.asp>
- Vikipedi. "Batlamyus". Erişim 30 Nisan 2021. <https://wikipedia.org/w/index.php?title=Batlamyus&oldid=2537933>

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 2 Sayı/Num: 1
Haziran/June 2022
ISSN 2792-0194

Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Türkçe Öğretimi Politikaları ve Uygulamadaki Yansımaları (2011-2021)

Turkey's Reflection on Turkish Educational Policies and
Practice for Syrian Refugees

Nurşen ÇAĞLAK

Okutman, Azez Yunus Emre Enstitüsü

Lecturer, Azez Yunus Emre Institute

Azez, Syria

nursencaglak@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-3932-3950>

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 24.02.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 04.03.2022

Published / Yayın Tarihi: 28.06.2022

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/ Cilt: 2 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 72-92

Türkiye'nin Suriyeli Mültecilere Yönelik Türkçe Öğretimi Politikaları ve Uygulamadaki Yansımaları (2011-2021)

Özet

2011 yılında Suriye iç savaşının çıkması ile yalnızca hâkim bölgeyi değil bütün Ortadoğu coğrafyasını etkileyen gelişmeler ortaya çıkmıştır. İç savaştan kaçan Suriye vatandaşları başta Türkiye olmak üzere komşu ülkelere sığınmıştır. Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü'nün (UNHCR) verilerine göre Türkiye şu an 3,6 milyon kayıtlı sığınmacı ile dünyada en çok mülteci barındıran ülke konumundadır.¹ Beklenmedik bir şekilde çok sayıda mülteciye ev sahipliği yapmaya başlayan Türkiye birçok sınavdan geçmektedir. Bu sınavların başında yerel halk ve mülteciler arasındaki uyum sorunu gelmektedir. Uyum sorununun giderilmesi için ilk olarak Suriyeli mültecilere Türkçe öğretilmelidir. Suriyeli mültecilerin yaşadıkları bölgeye uyum sağlayabilmesi, daha rahat bir hayat sürebilmeleri, Türk okullarında eğitim alabilmeleri, günlük hayatlarını idame ettirebilmeleri, kişilik haklarını savunabilmeleri, iş bulabilmeleri hatta toplum tarafından kabul edilebilmeleri için yerel halkın dili olan Türkçeyi öğrenmeleri gerekmektedir. Bu sürecin verimli ve etkili bir şekilde yönetilebilmesi için bir dil politikasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'nin 2011-2021 yılları arasında mültecilere Türkçe öğretimi konusunda yürüttüğü politikalar ve bu politikaların uygulamadaki yansımaları ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dil politikası, Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, Mültecilere Türkçe öğretimi.

Turkey's Reflection On Turkish Educational Policies And Practice For Syrian Refugees (2011-2021)

Abstract

With the outbreak of the Syrian civil war in 2011, developments that affected the dominant region and the entire Middle East geography emerged. Syrian citizens fleeing the civil war took refuge in neighboring countries, primarily Turkey. According to the United Nations Refugee Organization (UNHCR) data, Turkey is currently the country hosting the most refugees in the world with 3.6 million registered asylum seekers. Turkey, which has unexpectedly started to host large numbers of refugees, is going through many tests. At the beginning of these exams is the problem of harmony between the local people and the refugees. To solve the integration problem, first, Syrian refugees should be taught Turkish. Syrian refugees need to learn Turkish, the language of the local people, so that they can adapt to the region they live in, lead a

1 UNHCR Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü. (2021). Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar. <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> Erişim 21 Kasım 2021.

more comfortable life, receive education in Turkish schools, maintain their daily lives, defend their rights, find a job and even be accepted by the society. A language policy is needed to manage this process efficiently and effectively. In this study, Turkey's policies on teaching Turkish to refugees between the years 2011-2021 and the reflections of these policies in practice will be revealed.

Keywords: Language Teaching policy, Teaching Turkish as a foreign language, Teaching Turkish to refugees.

Giriş

Suriye iç savaşı nedeniyle Türkiye'ye doğru başlayan mülteci akını beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Bu sorunların önüne geçilmesi ise toplumsal uyum sürecinin başarıyla tamamlanması ile olacaktır. Uyum sorunlarının esas nedeni olarak dil bariyeri görülmektedir. Dil probleminin ortadan kaldırılması için Türkiye Cumhuriyeti'nin mültecilere Türkçe öğretmesi gerekmektedir. Bu gereklilik de bir dil politikasına sahip olma zorunluluğunu doğurmaktadır.

Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelmeye başladıkları süreçte geçici misafir olarak görülmeleri ancak bu misafirliğin geçici olmayabileceğinin çok geç fark edilmesi, iç savaşın uzaması ve ülkeye gelen mülteci sayısının her geçen gün artması bir dil politikasının oluşturulmasını ve oluşturulan bu politikanın uygulamaya geçirilmesini zorlaştırmıştır.

Bu araştırmanın amacı "Türkiye'nin 2011-2021 yılları arasında Suriyeli mültecilere yönelik Türkçe öğretimi politikalarını ve bu politikaların devlet kurumları ile sivil toplum kuruluşlarının (STK) uygulamalarına yansımaları"nı ortaya koymaktır. Bu amacı gerçekleştirebilmek için aşağıdaki sorulara cevaplar aranacaktır:

1. Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik Türkçe öğretimi politikaları 2011-2021 yılları arasında nasıl değişmiştir? (Bu alt amaç bakanlığın yazılı ve görsel demeçlerinin içerik analiziyle değerlendirilecektir.)
2. Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik Türkçe öğretimi politikaları devlet kurumlarının (Göç İdaresi, MEB, Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, YÖK, Üniversiteler ve bağlı Türkçe Öğretim Merkezleri, Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki bazı kurumlar, YEE, YTB, Maarif Vakfı) uygulamalarına nasıl yansımıştır? (Bu alt amaç ilgili devlet kurumlarının raporları ve medyada yer alan haberlerin içerik analiziyle değerlendirilecektir.)
3. Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik Türkçe öğretimi politikaları Sivil toplum kuruluşlarının (STK) uygulamalarına nasıl yansımıştır? (Bu alt amaç ilgili sivil toplum kuruluşlarının raporları ve medyada yer alan haberlerin içerik analiziyle değerlendirilecektir.)

Mülteci kabul eden devletler, temel ihtiyaçlar dışında mültecilerin geleceğini güvenceye almak için eğitim almalarını da sağlamakla sorumludur.² Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) araştırmalarına göre eğitim almayan Suriyeli mülteci çocuklar yaşlarına kıyasla daha fazla istismara maruz kalmakta ve travma sonrası stres bozukluğu semptomlarını daha fazla yaşamaktadırlar.³ Mülteci çocukların eğitim haklarının sağlanması ve Türk eğitim sistemine uyum sağlayabilmeleri için öncelikli olarak Türkçe öğrenmeleri gerekmektedir. Alanyazında dil sorununun ortadan kaldırılması ile birçok sorunun da çözüme ulaşacağı konusunda genel bir yargı mevcuttur.⁴

Çalışmada, Türkiye'de yaşayan ve geçici koruma altında bulunan Suriye vatandaşları için karışıklık olmaması amacıyla mülteci tanımlaması yapılmıştır ancak Türkiye, 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne göre sadece Avrupa'dan gelen sığınmacılara mülteci statüsü vermektedir.⁵ Geçici sığınma statüsü sınırlı bir süre için verildiğinden ve Suriye vatandaşlarının süreleri dolmaya başladığı için Türkiye, 62 sayılı "Türkiye'ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge" ile Suriyeli sığınmacılara mülteci statüsü vermiştir.⁶

Mültecilerin barınma, beslenme ve sağlık gibi temel ihtiyaçlarının giderilmesiyle Türkiye'de uzun süre kalacaklarının anlaşılmasıyla Türkçe öğretme çalışmaları başlamıştır. Bu çalışmada 2011 yılından itibaren Suriyeli mültecilere Türkçe öğretmek için yapılan faaliyetler ve Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik dil öğretim politikaları incelenecektir.

Whitaker⁷ göre mültecilere göç ettikleri ülkenin dilini öğretirken "göç esnasındaki yaş, anne ve babanın dili, ülkenin dil politikası ve göçmen ailenin ait olduğu toplumsal sınıf" gibi

2 Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013). Resmî Gazete (11.04.2013). Sayı: 28615.

3 Ezgi Koman (2015). Suriyeli Mülteci Çocuklar ve Engellenen Eğitim Hakkı. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. <https://tr.boell.org/tr/2015/12/29/suriyelimultecicocuklar-ve-engellenen-egitim-hakki> Erişim 15 Kasım 2021.

4 Kudret Aykırı (2017). Sınıf Öğretmenlerinin Sınıflarındaki Suriyeli Öğrencilerin Eğitim Durumlarına İlişkin Görüşleri. *Turkish Journal of Primary Education* 2, 44-56.

Mine Gözübüyük Tamer (2017). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Çocukların Trabzon Devlet Okullarındaki Durumu. *Göç Dergisi*, 4(1),119-152.

Emrah Kultas (2017). Türkiye'de Bulunan Eğitim Çağındaki Suriyeli Mültecilerin Eğitimi Sorunu Van İli Örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Van.

5 Cenevre Sözleşmesi 1A (2), 1951, Erişim 11 Kasım 2021.

6 Ayhan Kaya ve Murat Erdoğan (2015). *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.

7 Elizabeth Whitaker (2010). *Language Acquisition of the Children of Immigrants and the Role of Non Profit Organizations*. Washington: University of Puget Sound.

belirleyici ögelere dikkat edilmeli ve esnek bir politikaya sahip olunmalıdır. Whitaker mültecilere yönelik dil ve eğitim politikası hazırlayanlara şu önerilerde bulunmaktadır:⁸

Göçmen çocuklar için ev sahibi dili öğretirken esnek davranılmalı ve göçmen çocuğun miras dili hakkında zorlayıcı bir tutum sergilenmemelidir. Ayrıca dil eğitiminde model çeşitliliği de önemlidir. Göçmen öğrenci nüfusunun çeşitliliği göz önüne alındığında, tek bedene uyan bir model geliştirilmesi önem oluşturmaktadır. Yani genel olarak bütün öğrencileri kapsayıcı olan bir model arzulanmaktadır.

Dil öğretiminde temel başarı, yeni gelen göçmen çocukların dilsel bütünleşmesinin ortak bir sorumluluk olduğunun tanınmasında yatmaktadır. Bu nedenle, belirli hizmetler, düzenli sınıflar arasında yakın bağlantı kurulmasını gerekli kılar.

Okullarda ve dersliklerde özellikle pedagojik uygulamalar ve öğretim stratejileri, modellere takılmak yerine hedefe odaklanma önemlidir.

Bu öneriler, Türkiye'nin mültecilere yönelik dil politikası oluşturması sürecinde yol gösterici olması bakımından oldukça önemlidir. Dünyada çok sayıda göçmen bulduran ülkelere bakıldığında bu ülkelerin dört farklı dil öğretim modelini tercih ettiği görülmektedir.⁹ Daldırma, takım öğretimi, kapalı sınıflar ve iki dilli eğitim modeli olarak adlandırılan bu yöntemler ülkelerin dil politikasının göstergesi niteliğindedir.

Türkiye'nin bu yöntemlerden geçici iki dilli eğitim modelini tercih ettiği görülmektedir. Bir tercihten ziyade zorunluluk olan bu seçimde önce mültecilerin ana dilinde eğitim yapılır daha sonra ise mülteci kabul eden ülkenin diline geçiş olmaktadır.

Duruel,¹⁰ Suriyeli mültecilere yönelik eğitim politikalarını eğitim kurumlarının yapılarını göz önünde bulundurarak şu şekilde sınıflandırmıştır:

- Geçici Eğitim Merkezleri (Barınma Merkezlerinde ve Barınma Merkezleri Dışında), Devlet Okulları,
- Suriyelilerin Açtığı Özel Okullar,
- Meslek Edindirme Çalışmaları, Kurslar, Projeler,

8 Elizabeth Whitaker (2010). Language Acquisition of the Children of Immigrants and the Role of Non Profit Organizations. Washington: University of Puget Sound. Akt. Harun Şahin (2020). Göç Olgusu, Mülteci Çocukların Eğitimi ve Suriyeli Mülteci Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Süreci. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(1), 377-394.

9 Maureen McAndrew (2009). Ensuring the Proper Competency in the Host Language: Contrasting Formula and the Place of Heritage Languages. *Teachers College Record*, 111(6), 1528- 1554.

10 Mehmet Duruel (2016). Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 30 (5), 1399- 1414.

- Yetimhaneler,
- Yükseköğretimde Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Gerçekleştirilen Politikalar

Suriyeli mültecilerin Türkiye'de eğitim almalarının ön koşulu Türkçe öğrenmeleri olduğu ve eğitim politikaları ve dil politikaları birbirinden ayrı düşünülmemesi için bu sınıflandırmanın dil politikaları için de geçerli olacağı düşünülmektedir.

Dil öğretimi ve eğitiminin iç içe geçmiş yapısından ötürü bu çalışmada zaman zaman eğitim politikalarından da bahsedilecektir. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA)¹¹ tarafından yayınlanan bir raporda Suriyeli çocukların eğitim almasının önündeki en büyük engelin dil sorunu olduğu belirtilmiştir. Dil probleminin sadece çocuklar için değil yetişkinler için de var olduğu bilinen bir gerçektir.¹²

Konuyla ilgili çalışmalara ve yayınlanan resmî belgelere bakıldığında da dil politikasının ayrı bir başlıkta ele alınmadığı, eğitim politikasının içerisinde kabul edildiği görülmüştür ancak dil politikası müstakil olarak incelenmesi gereken bir konudur. Türkiye'nin mültecilere Türkçe öğretimi konusunda aldığı kararların net bir şekilde görülmesi için bu çalışma ortaya konmuştur.

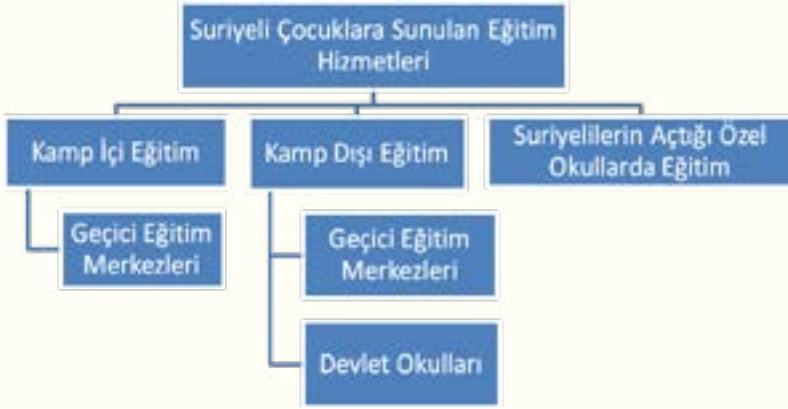
SURİYELİ MÜLTECİLERE TÜRKÇE ÖĞRETİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye gelmesiyle başta kamplar, devlet okulları ve GEM'ler olmak üzere farklı kurumlar bünyesinde eğitim faaliyetleri düzenlenmeye başlamıştır. Bu faaliyetler şu şekildedir:

11 İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi (ÇOÇA) (2015). Suriyeli Mülteci Çocukların Türkiye Devlet Okullarındaki Durumu Politika ve Uygulama Önerileri. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi.http://cocuk.bilgi.edu.tr/wp_content/uploads/2015/09/Suriyeli-Cocuklar-Egitim-Sistemi-Politika-Notu.pdf Erişim 13 Aralık 2021

12 A. Çağlar Deniz, Banu Hülür ve Yusuf Ekinci. (2016). Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9(42), 1077-1087; Mithat Arman Karasu (2016). Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 995-1014; Metin Demirci (2015). B1 Seviyesinde Türkçe Öğrenen Suriyeli Öğrencilerin Sesli Okuma Becerisiyle İlgili Tespitler. *Turkish Studies*, 10(7), 333-358; Gürkan Moralı (2018). Suriyeli Mülteci Çocuklara Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1426-1449.

Şekil 1: Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacılara Sunduğu Eğitim Hizmetleri¹³

Suriyeli mültecilerin Türkiye'ye sığınmaya başladığı dönemlerde bu durumun geçici olduğu düşünülmüştür ve mültecilere Türkçe öğretilmesi konusunda uzun vadeli planlar yapılamamıştır. 2012 yılında eğitim çağındaki Suriyeli mültecilerin ülkelerine döndüklerinde okula sorunsuz şekilde devam edebilmeleri ve okul çağındaki mültecilerin Türk eğitim sistemine uyum sağlayabilmesi konusunda bazı sorunlar yaşandığı için Suriye müfredatı esas alınarak öğretim yapılmıştır.¹⁴ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Prof. Dr. Ömer Dinçer 3 Ekim 2012 tarihinde kamplarda verilen Arapça eğitimle ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Suriyeli çocuklara Türkçe öğretme çabasına girmedik. Onları ülkemizde misafir olarak görüyoruz ve Suriye'deki durum düzeldikten sonra kendi ülkelerine dönecekler diye bekliyoruz... Onlara yapılan eğitim, çocukların okula kayıt olması ve diploma alacakları şekilde tasarlanmadı. Misafir öğrenci gibi eğitime tabi tutuluyorlar. Ülkelerine dönmeleri halinde kendi ülkelerinin eğitimine uyum konusunda sorun çıkmasın diye düşünüyoruz.”¹⁵

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) desteğiyle Geçici Eğitim Merkezlerinde (GEM) verilen bu eğitimin dili Arapçadır. 2019 yılı itibariyle kamp içinde ve dışında toplam 96.842 öğrenciye eğitim verilmiştir. Suriyeli çocukların Türk Milli eğitim sistemine dâhil olmaları amacıyla 2018'ten itibaren GEM sayısı azaltılmaya başlanmıştır ve 2020 yılına kadar kademeli olarak tamamen kapatılması amaçlanmıştır¹⁶ ancak

13 Müberra Nur Emin (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi- Temel Eğitim Politikaları. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA): İstanbul.

14 Emin, Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi- Temel Eğitim Politikaları.

15 Akt. Ali Rıza Seydi (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (31), 267-305.

16 M. Murat Erdoğan (2019). Suriyeliler Barometresi 2019 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi. Orion Kitabevi: Ankara.

bu merkezlere alternatif olarak sunulan Türk okullarının Suriyeliler tarafından fazla rağbet görmediği açıktır. Türkçe eğitim verilmesi, müfredatın da ona uygun olması, dil engeli, öğretmen ve idarecilerle yaşanan iletişimsizlikler, karma eğitim, çocukların sene kaydetmesi ve dışlanma gibi durumlar devlet okullarının seçilmek istenmemesinin nedenlerindedir.¹⁷ Dönemin Milli Eğitim Bakanı İsmet Yılmaz'ın 2017'de yaptığı "Önümüzdeki dönemde de Suriyelilerin tamamını kendi eğitim sistemimize alacağız. Kendi evlatlarımıza hangi eğitimi veriyorsak onlara da o eğitimi vereceğiz."¹⁸ şeklindeki açıklama mülteci çocukların Türk eğitim sistemine dahil olmasının istendiğinin göstergesidir. Kızıl ve Dönmez,¹⁹ bu açıklamayı 2012 yılındaki politikaya dönüş olarak yorumlamıştır.

Suriye iç savaşının gittikçe tehlikeli hale gelmesi ve mülteci sayısının her geçen gün artması ile mültecilerin zannedildiği kadar kısa sürede ülkelerine geri dönemeyecekleri anlaşılmıştır. 2013 yılına gelindiğinde Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) mültecilerin eğitimi ve Türkçe öğretimi konusunda bazı adımlar atmıştır. 26 Nisan 2013 ve 26 Eylül 2013 tarihlerinde MEB'in yayımladığı genelgeler ile yasal altyapı oluşmaya başlamıştır.²⁰ 26 Eylül 2013'te çıkarılan "Ülkemizde Geçici Koruma Altında Bulunan Suriye Vatandaşlarına Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri" isimli genelge, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün (GİGM) kurulması, Türkçe dil kursları ve mesleki eğitim hizmetinin verilmeye başlanması bu adımların en önemlilerindedir. MEB bu aşamadan sonra Suriyeli mültecilere Türkçe öğretimi konusunda belirleyici rol oynamaya başlamıştır ancak eğitimlerin içeriğinin Suriye Ulusal Koalisyonu Yüksek Eğitim Komisyonu tarafından hazırlandığı bilinmektedir.²¹ Müfredatın Suriyeli öğretmenler tarafından hazırlanması zorunlu göçün başladığı ilk günden bu tarihe kadar süregelen "geçici bir durum" yanılığının devam ettiğini gösteriyor.

25 Mart 2013'te başlayan ve 3 Haziran 2016 tarihine kadar devam eden "Suriyeli Misafir Öğrencilere Türkçe Öğretimi Projesi" ise kamplarda Türkçe öğretilmesi konusunda bölgesel çapta faaliyet gösteren bir proje olmuştur. Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), UNICEF, AFAD ve Gaziantep Üniversitesi Türkçe Öğretim Merkezi (GAÜN TÖMER) iş birliğinde yürütülen proje 7 il ve 14 kampla başla-

17 Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) (2017). 2016 Türkiye Göç Raporu. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: Ankara.

18 Hürriyet Gazetesi (2017). Milli Eğitim Bakanı Yılmaz: Suriyelilerin Tamamını Eğitim Sistemimize Alacağız. <http://www.hurriyet.com.tr/milli-egitim-bakani-yilmaz-suriyelilerintamamini-egitim-sistemimize-alacagiz-40364022> Erişim 6 Kasım 2021

19 Ömür Kızıl ve Cengiz Dönmez (2017). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılara Sağlanan Eğitim Hizmetleri ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bağlamında Bazı Sorunların Değerlendirilmesi, *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, Issue: 4, (207-239).

20 İpek Coşkun ve Müberra Nur Emin (2016). Suriyelerin Eğitiminde Yol Haritası: Fırsatlar ve Zorluklar, Ankara: SETA Yayınları.

21 Emin, Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi- Temel Eğitim Politikaları.

muş 10 il ve 16 kamp ile son bulmuştur. Bu dört yıllık süreçte yaklaşık 5000 kişi Türkçe öğrenme imkânı bulmuştur²² ve yaş grubu ne olursa olsun Türkçe öğrenmek isteyen kişiler teşvik edilmiştir.²³ Bu projede atanamayan Türk Dili ve Edebiyatı ile Türkçe öğretmenleri görev almış ve kurslara Türkçe öğrenmek isteyen, kamplarda yaşayan lise mezunu Suriyeli öğrenciler kabul edilmiştir.²⁴

2014 yılında Geçici Koruma Yönetmeliği'nin çıkarılması ile mültecilerin Türkçe öğrenmesinin önemini anlaşıldığı görülmüştür ancak büyük adımların atılması için 2016'ya kadar beklenmiştir. 23 Eylül 2014 tarihinde genişletilmiş olarak çıkarılan 2014/21 sayılı “Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri” genelgesi standart oluşturulması açısından önemlidir. Bu genelge neticesinde mültecilerin geçici koruma kimlik belgesi ile Türkçe eğitimi hizmetlerinden yararlanabilmesi sağlanmıştır.²⁵ Bu genelgede Türkiye'deki yabancı öğrencilere Türkçe öğretimi konusunda sunulan hizmetler şunlardır:

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı her tür ve derecedeki eğitim kurumu ile oluşturulan Geçici Eğitim Merkezlerinde Türkçe öğretilmektedir. Türkçe dersleri için Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı alan öğretmenleri, sınıf öğretmenleri ve yabancı dil dersi öğretmenleri görevlendirilebilir.

Yurt dışından gelen öğrencilerin ülkemize ve okula uyumlarının sağlanması, ayrıca onlara rehberlik edilerek yetiştirilmeleri amacıyla okul müdürlüklerince takviye kursları açılabilir.²⁶

2015 yılında “İleri Düzey Türkçe Eğitim Programı” adlı burs programı sayesinde yükseköğretimdeki Suriyeli mültecilere özel dil öğretimi yapılmıştır. YTB ve UNHCR iş birliğiyle hayata geçirilen bu burs programının dil öğretimi üniversiteler bünyesinde bulunan TÖMER'lerde yapılmıştır. Dönemin Başbakan Yardımcısı olan Prof. Dr. Beşir Atalay, 20 Ekim 2021'de düzenlediği bir basın toplantısında Türkiye'ye sığınan öğrencilerden, Suriye'de bir üniversitede okuyanları üniversitelerin kabul etmesi yönünde YÖK'ün karar aldığını dile getirmiş ve liseden mezun olup herhangi bir üniver-

22 Kadir Kaan Büyükkiz ve Önder Çangal. (2016). Suriyeli Misafir Öğrencilere Türkçe Öğretimi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1414-1430.

23 TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2012). Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu 2. <https://www.tbmm.gov.tr> Erişim 13 Aralık 2021

24 YTB. (2015). Milletimiz Çok Büyük Özveride Bulunuyor. https://www.ytb.gov.tr/haber_detay.php?detay=4405 Erişim 4 Kasım 2021

25 Human Rights Watch, (2015). Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller – Kayıp Nesil Olmalarını Önlemek. Erişim 7 Aralık 2021

26 MEB. (2014). Yabancılara Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yabyonegiogr_1/yabyonegiogr_1.html Erişim 5 Kasım 2021

siteye girmemiş olanlarla ilgili de bir çalışma içerisinde olduklarını söylemiştir. TÖMER bünyesinde açılacak kurslarda Suriyeli öğrencilerin Türkçe öğrenmesini ve sonra da gelecek yıl üniversiteye devam etmelerini sağlamaya çalıştıklarını ifade etmiştir.²⁷

MEB, 2015-2019 yıllarını içeren 4 yıllık Strateji Planında sığınmacıların eğitimleri konusuna ağırlık vereceğini belirtmiştir.²⁸

2015 yılında İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün (Human Rights Watch- HRW) de önerisiyle MEB, eğitime erişimin önündeki en büyük engel olan dil sorununun çözülebilmesi için Türkçe dil programları tasarlamaya başlamıştır.²⁹

2016 yılında ise başta UNHRC ve UNESCO olmak üzere birçok uluslararası kuruluş Türkçe öğretimine ağırlık verilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu amaç için bir Avrupa Komisyonu kurulmuştur.³⁰2016'dan itibaren hem MEB'in hem de uluslararası kuruluşların dil programlarına ağırlık vermesi sevindirici bir gelişmedir. Aynı sene içerisinde Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü öncülüğünde de çok sayıda düzenleme yapılmıştır.³¹ Bu düzenlemelerin bazıları şunlardır:

Okullarda öğrenimlerine devam eden Suriyeli öğrencilerin isteğe bağlı olarak kendi dillerini ve kültürlerini yaşatmaları amacıyla ders saatleri dışında kendi dillerinde eğitim programlarının uygulanması,

Türkçe dil becerileri zayıf olan öğrencilere yönelik ise Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğünce Halk Eğitim Merkezleri aracılığıyla Türkçe dil kursları düzenlenmesi,

İlkokul veya ortaokul çağında uzun süre eğitimden uzak kaldıkları için akademik beceriler yönünden buldukları sınıf seviyesine göre yetersiz olan öğrencilerin sınıf seviyelerine uyumlarını sağlamak amacıyla okul ve çevre şartları da dikkate alınarak, MEB Okul Öncesi Eğitim ve İlköğretim Kurumları

27 AFAD (2012). Başbakan Yardımcımız Beşir Atalay, Adalet Bakanımız Sadullah Ergin, Başkanımız Dr. Fuat Oktay ve Hatay Valisi Celalettin Lekesiz ile Basın Toplantısı Düzenledi. <https://www.afad.gov.tr/TR/HaberDetay.aspx?ID=5&IcerikID=629> Erişim 14 Kasım 2021

28 MEB. (2015). MEB Stratejik Plan (2015-2019). http://sgb.meb.gov.tr/meb_iy_s_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf. Erişim 3 Aralık 2021

29 MEB. (2016). Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi Kapsamında Suriyeli Öğrencilere Türkçe Öğretecek Geçici Süreli Öğretmen Alımına İlişkin Duyuru. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_11/04053531_geciciogretmenalimduyurusu.pdf Erişim 3 Aralık 2021

30 Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komisyonu (UNHCR) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO). (2016). Politika Belgesi 26. Paris: UNESCO. Erişim 5 Aralık 2021

31 MEB. (2016). Göç ve Acil Durum Daire Başkanlığının Kurulmasına İlişkin Yönetmelik, http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_05/18020117_gocveacildurumegitimdb.pdf Erişim 22 Aralık 2021

Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca günlük çalışma saatleri dışındaki zamanlarda, hafta sonu, yarıyıl ve yaz tatilinde Türkçe başta olmak üzere ihtiyaç duyulan derslerde yetiştirme kursu ve programları açılması,

-Öğrencilerin Türkçeyi yaşayarak öğrenmeleri için Türkçe dil becerisi zayıf olan öğrencilerin sınıflara dengeli dağıtılmasına özen gösterilerek, diğer akranlarıyla kaynaşmalarının sağlanması hususlarında çalışmalar yapılacaktır.³²

MEB ve AB Türkiye Delegasyonu arasında imzalanan “Türkiye’deki Mülteciler için Mali Yardım Programı” antlaşması (FRIT) neticesinde Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Müfredatına Entegrasyonu Projesi (Promoting Integration of Syrian Children to Turkish Education System- PICTES) hayata geçirilmiştir. 2016 yılında başlayan PICTES projesi, Suriyeli nüfusun yoğun olduğu şehirlerde (İstanbul, İzmir, Ankara, Kocaeli, Bursa, Sakarya, Konya, Antalya, Mersin, Adana, Kayseri, Kahramanmaraş, Malatya, Osmaniye, Gaziantep, Kilis, Adıyaman, Şanlıurfa, Siirt, Hatay, Batman, Mardin, Diyarbakır) devam etmektedir. PICTES kapsamında Türkçe öğretmesi için 4200 tane sınıf, Türkçe ve Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni alımı yapılmıştır.³³

PICTES kapsamında bulunan Türkçe Yeterlik Sınavı (TYS) ile yabancı öğrencilerin Türkçe düzeylerini belirlemek ve seviyelerine uygun dil eğitim desteği almaları amaçlanmıştır.³⁴ 2021 yılında ise COVID-19 salgını nedeniyle Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden Online Türkçe Dil Sınavı yapılmaya başlanmıştır.³⁵

PICTES projesi ile geçici olarak eğitim veren merkezlerin kapatılması ve Suriyeli çocukların Türk eğitim sistemine dâhil edilmesi planlanmıştır³⁶ ancak bu öğrencilerin milli kimliklerini ve dillerini muhafaza edebilmeleri amacıyla seçmeli derslerin olacağı da belirtilmiştir.³⁷ Seçmeli dersler, Türkiye’nin asimile etme amacı gütmeyen bir dil politikasına sahip olduğunu ve 2012 yılındaki düzenlemelere benzer bir politikanın takip edildiğini göstermektedir.

32 MEB. (2016). Suriyeli Çocukların Eğitimi İçin Yol Haritası Belirlendi. <http://www.meb.gov.tr/suriyeli-cocuklarin-egitimi-icin-yolharitasi-belirlendi/haber/11750/tr> Erişim 23 Aralık 2021

33 MEB, Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi Kapsamında Suriyeli Öğrencilere Türkçe Öğretecek Geçici Süreli Öğretmen Alımına İlişkin Duyuru.

34 MEB. (2019). Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi Türkçe Yeterlik Sınavı (TYS) Kılavuzu. https://ertugrulgazi46.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/46/08/761691/dosyalar/2019_04/29113212_tYrkYe_yeterlilik_sYnavY_kYlavuzu.pdf Erişim 11 Kasım 2021

35 MEB. (2020). MEB’den Online Türkçe Dil Sınavı Yazısı. <https://www.kamujans.com/egitim-personeli/meb-den-online-turkce-dil-sinavi-yazisi-h556575.html> Erişim 22 Aralık 2021

36 Kızıl ve Dönmez. Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılara Sağlanan Eğitim Hizmetleri ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bağlamında Bazı Sorunların Değerlendirilmesi.

37 Bilim Eğitim Kültür Araştırmaları Merkezi (BEKAM). (2017). Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu. <http://www.bekam.org.tr/icerik.php?EtkinlikId=13823571&KayitId=40680647> Erişim 27 Aralık 2021

2016 yılı Suriyeli mültecilere Türkçe öğretimi ve eğitimi konusunda önemli adımların atıldığı bir sene olmuştur. MEB, 2016-2017 eğitim-öğretim yılından itibaren "Kapsayıcı Eğitim" modelini tercih etmeye başlamıştır. UNESCO bu öğretim modelini "öğrenenlerin farklı gereksinimlerine, onların eğitime, kültüre ve topluma katılımını artırarak ve eğitim sisteminin içindeki ayrımcılığı azaltarak cevap verme süreci" şeklinde açıklamaktadır.³⁸ Kapsayıcı eğitim modeli Suriyeli öğrencilere sadece Türkçe öğretmeyi değil ayrımcılığı önlemeyi ve öğrencilerin farklılıklarının göz önünde bulundurularak bir eğitim verilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca MEB Suriyeli öğrencilere yönelik Arapça ve kültür dersleri açmayı planladığını da belirtmiştir.³⁹ Bu sene itibarıyla konuyla ilgili MEB'in ana mevzuatını oluşturan 4 kanun, 12 yönetmelik, 1 yönerge, 1 genelge ve 1 kılavuz mevcuttur.⁴⁰

2017 yılında Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü'nün Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı ve STK'ler arasında imzalanan bir protokol ile Türkçe öğretim faaliyetleri denetim altına alınmıştır.⁴¹ Türkçenin yabancı dil olarak Suriyeli mültecilere öğretilmesi konusunda Mülteciler Derneği, Yuva Derneği, Yoksullara Yardım ve Eğitim Vakfı, Akdeniz Mülteci ve Sığınmacılarla Dayanışma Derneği, Türkiye Diyanet Vakfı, Anadolu Kültür Sanat Kalkınma ve Yardımlaşma Derneği, Şam Yetimleri Derneği, Uluslararası Mavi Hilal İnsani Yardım ve Kalkınma Vakfı, Sosyal Destek İçin Barış Derneği, Kalkınan Anadolu ve İlim Derneği, Sevgi ve Kardeşlik Vakfı gibi birçok sivil toplum kuruluşu gönüllü olarak görev almış ve bu kuruluşlarla işbirliği protokolleri imzalanmıştır.⁴²

Eğitim gören okul çağındaki Suriyeli çocukların çoğunun belediyelerin kurslarına ya da Suriyeli STK'lerin açtığı özel okullara gitmektedir.⁴³ Suriyeli STK'lerin açtığı özel okullara giden Suriyeli mültecilerin kendi dillerinde eğitim görmeye devam etmesi ve Türkçeye yeteri kadar hâkim olmamalarının ileride sorunlara yol açacağı düşünülmektedir. Buna ek olarak bu durum Türkiye'nin baskıcı bir eğitim ve dil politikasına sahip olmadığını kanıtlar.

38 Semih Aktekin (2017). Sınıfında Yabancı Uyruklu Öğrenci Bulunan Öğretmenler İçin El Kitabı. MEB Yayınları: Ankara.

39 Akt. Abdullah Said Özcan (2018). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'nin Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4(1), 17-29.

40 Ayhan Erdönmez (2016). Türkiye'ye Kitlelele Göçle Gelen Mültecilere Yönelik Yürütülen Eğitim Öğretim Süreci, *Eğitime Bakış Dergisi* 12 (36), 24-34.

41 Maissam Nimer (2019). Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Türkçe Dil Eğitimi Deneyimleri ve Kurumsal Yapılar. Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi. Erişim 18 Aralık 2021

42 İ.D. Bilkent Üniversitesi Araştırma Ekibi, 2019.

43 Zümray Kutlu (2015). Bekleme Odasından Oturma Odasına, Suriyeli Mültecilere Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarına Dair Kısa Bir Değerlendirme

2018 yılından itibaren MEB, Gençlik ve Spor Bakanlığı (GSB), UNICEF ve Türk Kızılay'ı tarafından ortak yürütülen Yaygın Eğitim Programı sayesinde Hızlandırılmış Eğitim Programı, Türkçe Dil Kursları ve Yetişkinler İçin Türkçe Dil Eğitimi Projesi hayata geçirilmiştir. MEB ile birlikte çalışan belediyeler, Geçiş Döneminde Eğitim aracılığıyla Destek ve Direnç (Relief & Resilience through Education in Transition – RET International), Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration – IOM), Alman Uluslararası İşbirliği Örgütü (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit- GİZ), Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (Association for Solidarity with Asylum Seekers and Migrants- ASAM), UNHCR, UNICEF, GSB'ye bağlı Gençlik Merkezleri Türkçe öğretimi yapan kuruluşlardır.

2018 yılında Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ile T.C. İçişleri Bakanlığı GİGM arasında imzalanan protokol, mültecilere dil öğretimi hususunda kamu kuruluşlarının iş birliği yaptığını göstermektedir.

2019 yılında Avrupa Birliği (AB) tarafından finanse edilen ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından uygulanan “Suriye Krizine Yanıt Olarak Türkiye’de Dayanıklılık Projesi” (TDP) kapsamında “Yetişkinler İçin Dil Eğitimi Bileşeni” isimli çalışma hayata geçirilmiştir. Bu çalışma kapsamında on ilde 53 Halk Eğitimi Merkezinde toplamda 52,000 adet 18 yaşından büyük Suriyeli mülteciye Türkçe eğitimi verilmiştir.⁴⁴ Bu proje hakkında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı'nın sitesinde bazı açıklamalar yer almaktadır. Bu açıklamalar, Türkiye'nin Suriyeli mültecilere yönelik uzun vadeli bir dil politikası geliştirmeye başladığının göstergesidir:

“Araştırmalara göre Türkiye’de yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli bireylerin ekonomik, sosyal ve kültürel hayata katılımlarının önündeki en büyük engel, dil engeli. Türkiye’de ikamet eden Suriyeliler, kendi kendilerine yeter hale gelmek; ekonomik, toplumsal, kültürel ve sosyal hayata tam anlamıyla katılmak için yeni bir dili öğrenmek durumunda. Bu nedenle Türkçe dil eğitimleri, Geçici Koruma kapsamındaki Suriyeliler için dayanıklılıklarını artırmak, yeni iş ve geçim kaynakları geliştirmek, ekonomiye katkıda bulunmak ve komşuları ile etkileşimde olabilmek adına büyük bir fırsat sunuyor.

Dayanıklılık merkezli, yerel ve sürdürülebilir kalkınma perspektifini odağına alan Suriye Krizine Yanıt Olarak Türkiye’de Dayanıklılık Projesi (TDP), Suriye krizi nedeniyle ortaya çıkan sorunlara uzun vadeli, kapsamlı ve yapısal çözüm önerileri getiriyor.”

44 İletişim Başkanlığı (2019). Suriyeli Vatandaşlara Türkçe Dil Eğitimleri Başlıyor. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/suriyeli-vatandaslara-turkce-dil-egitimleri-basliyor Erişim 24 Kasım 2021

Aynı sene içerisinde hayata geçirilen bir başka proje ise "Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Suriyeliler İçin Türkçe Dil Eğitimi ve Meslekî Eğitime Erişimin Arttırılması Projesi" olmuştur. AB tarafından fonlanan bu projenin 30 ay sürmesi ve 7 binden fazla yetişkin Suriyeliye Türkçe öğretilmesi amaçlanmaktadır.⁴⁵

2020'de ise İnsani Yardım Koordinasyon Başkanlığı (İYKM), Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile GAÜN Türkçe Öğretimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÖMER) iş birliğiyle Fırat Kalkanı Harekâtı bölgesindeki okullarda görevli olan 116 adet Suriyeli öğretmene Türkçe öğretilmiştir.⁴⁶ Başta Suriyelilerin yoğun olarak yaşadığı şehirler olmak üzere birçok şehirde belediyelerin desteği ile bölgesel çapta Türkçe öğretimi yapılmaktadır.

Son yıllarda yapılan çalışmalar ve hayata geçirilen projeler, Türkçe öğretiminin sadece eğitim çağındaki çocuklara değil yetişkinlere de yönelik yapılmaya başlandığını göstermektedir.

UNICEF'in 2021 yılında yayımladığı Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporu 11 yıllık süreci özetlemesi açısından önemlidir. Raporda Türkçe öğrenen Suriyeli mültecilere ait bazı istatistikler bulunmaktadır:

"2015, 2016, 2017, 2018 yıllarında ve 2019'un ilk on ayında, toplam 348.665 Suriyeli (çocuk ve yetişkin), HEM'lerde verilen Türkçe kurslarından faydalanmıştır. Bu kurslara katılanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmuştur. Katılımcıların %60'ını kadınlar, %40'ını ise erkekler oluşturmuştur."

Aynı raporda Türkçe öğretimi için materyallerin ve farklı yaş grupları ve dil yetkinlik düzeyleri için modüllerin hazırlandığı, Türkçe kurslarına erişimin artması için gerekli çalışmaların yapıldığı söylenmektedir.⁴⁷

45 TAMEB (2019). Suriyeli Göçmenlere Türkçe ve Mesleki Eğitim Desteği. <https://tameb.org/suriyeli-gocmenlere-turkce-ve-mesleki-egitim-destegi/#iletisim> Erişim 1 Kasım 2021

46 Anadolu Ajansı (2020). Fırat Kalkanı Bölgesi'ndeki Suriyeli Öğretmenlere Türkçe Eğitimi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/firat-kalkani-bolgesindeki-suriyeli-ogretmenlere-turkce-egitimi/2033653> Erişim 28 Aralık 2021

47 UNICEF (2021). Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporu. <https://www.unicef.org/turkey/media/10711/file/Ge%C3%A7ici%20koruma%20alt%C4%B1ndaki%20%C3%A7ocuklar%C4%B1n%20e%C4%9Fitim%20istatistikleri.pdf> Erişim 3 Kasım 2021

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye Cumhuriyeti'nin Suriyeli mültecilere yönelik ilk dil öğretim politikalarına bakıldığında geçici ve kısa vadeli olarak planlandığını görmekteyiz. Bu durumda gelen ve gelecek olan mülteci sayısının tahmin edilememesi, krizin boyutlarının gittikçe genişlemesi ve mültecilerin ne kadar süre Türkiye'de misafir edileceğinin bilinmemesi etkili olmuştur. Acil durum müdahalesinden öteye gidemeyen bu süreçte mültecilerin Türk eğitim sistemine uyum sağlanması istenmesine rağmen şartlardan dolayı gerçekleştirilememiştir. Mültecilerin Türkiye'ye gelmeye başladığı ilk günden 2013 yılına kadar geçen zamanda dil problemi ciddi bir sorun olarak görülmemiştir. Türkiye'nin mültecilere yönelik dil politikası oluşturmada uzun vadeli planlar yapmadığı ve çok fazla değişiklik olduğu apaçık bir gerçektir⁴⁸ ancak Özcan⁴⁹ "Türkiye, Suriyelilerin ülkeye uyum sürecinde dışlayıcı ya da asimile etmeye yönelik bir politika yerine kapsayıcı bir politika tercih etmiştir." demektedir. Bu tespit Türkiye'nin mültecilere yönelik dil politikaları açısından da geçerlidir.

Türk Milli Eğitim sistemine dahil adapte edilmek istenen Suriyeli çocukların Türk okullarında tamamen Türk öğrencilerden oluşan sınıflara dâhil edildiği bilinmektedir. Bu durum zaten travma yaşayan çocukların ortama uyum sağlamasını zorlaştırmakta⁵⁰ ve bazı öğretmenlerin yetersiz olması nedeniyle öğrencilerin yanlış yönlendirilmelerine ve tam olarak Türkçe eğitimi alamamalarına sebep olmaktadır. Öğretmenlerin sınıflarında bulunan mülteci öğrencilere nasıl yaklaşımları konusunda bilgilendirilmesi,⁵¹ yabancı dil olarak Türkçe öğretimi konusunda hizmet içi eğitimler almaları ve materyal/ders kitabı konusunda desteklenmeleri bu sorunun çözülmesinde fark yaratacaktır.

Mültecilere dil öğretimi konusunda karşımıza çıkan en önemli sorunlardan biri öğretim yapanlar arasında bir birlik bulunmaması ve devlet kontrolünün yeteri kadar olmamasıdır. Er, Biçer ve Bozkırlı, Türkçe öğretimi yapan kurumlar arasında iletişim kopukluğu olduğunu ve iş birliği yapılmadığını söylemektedir. Özel okullar, devlet okulları, kurslar, eğitim merkezleri ve kamplar mültecilere Türkçe öğretiminin yapıldığı yerlerdir. Bu yerlerde öğretmenlik yapan kişilerin niteliği, kullanılan etkinlikler ve materyaller, takip edilen yıllık plan, sınıfların mevcudu ve ortamı hakkında ortaya konulan veriler yok denecek kadar azdır. Mültecilere Türkçe öğretimi çalışmalarının başarılı bir şekilde sonuca ulaşabilmesi için bu etmenlerin denetlenmesi ve devlet tarafından standartların belirlenmesi gerekmektedir.⁵²

48 Seydi, Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar.

49 Özcan, Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'nin Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikası.

50 Betül Dilara Şeker ve Zafer Aslan (2015). Eğitim Sürecinde Mülteci Çocuklar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(1). 86-105.

51 Cengiz Alyılmaz (2010). Türkçe Öğretiminin Sorunları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5(3), 728-749.

52 Coşkun ve Emin. Suriyelilerin Eğitiminde Yol Haritası: Fırsatlar ve Zorluklar.

Mültecilerin uyum sürecinin sağlıklı bir şekilde sağlanması için dil öğretimi hususunda ihtiyaçları tespit edilmeli ve bu ihtiyaçlara yönelik ders materyalleri, ders programları hazırlanmalıdır. Şahin⁵³, bu ihtiyaca yönelik hızlandırılmış kursların da açılması gerektiğini söylemektedir. Suriyeli mültecilerin toplumsal sorunlarının önüne geçebilmek ve iletişim kurabilmeleri amacıyla ders programlarının günlük hayata ve temel ihtiyaçlara yönelik olması sağlanmalıdır.

Dil öğretim sürecinin önemli bir kısmını kültür aktarımı oluşturmaktadır. Dil öğretimi yapılırken Türk kültürüne dair unsurlara da yer verilmelidir. Mültecilerin Türk kültürü hakkında bilgi sahibi olması doğabilecek sorunların engellenmesini sağlayacaktır.

Mültecilere dil öğretimi yapılırken öncelikli olarak Türkçe ve Türkiye'nin sevdirilmesi amaçlanmalıdır. Dil politikalarının uzun vadeli etki göstermesi açısından bu durum hayati önem taşımaktadır. Türkçe, Suriyeli mültecilerle gönül bağı kurmamızı sağlayacak bir köprü olarak görülmeli ve yapılan çalışmalar da buna uygun olmalıdır.

Suriyeli mültecilerin Türk eğitim sistemine uyum sürecinde karşımıza çıkan temel sorunlardan biri, zaman zaman kaynak yetersizliğinden ötürü GEM'lerde eğitim gören öğrencilerden katkı payı alınmasıdır.⁵⁴ Bu durum hali hazırda maddi yetersizlikler içinde yaşayan ailelerin bu eğitimden vazgeçmesine sebep olmaktadır. Çakmak,⁵⁵ bu soruna çözüm olarak eğitime uygun olmayan GEM'lerin kapatılmasını ve buradaki öğrencilerin daha uygun GEM veya devlet okullarına geçişinin sağlanmasını önermektedir.

Seydi⁵⁶, mültecilere Türkçe öğretimi yapan resmî kurumların en büyük eksiklerinden birinin kamuoyunu bilgilendirme olduğunu söylemektedir. Suriyeli aileler devlet okullarında eğitim alma imkânlarının olduğunu bilmemektedir.⁵⁷ Bu sorunun çözümü için mültecilere yönelik bilgilendirme faaliyetleri artırılmalı ve bilgilendirmelerin amacına ulaşabilmesi için mültecilerin ana dilinde yapılması gerekmektedir. Bazı Suriyeli ailelerin Türkçe öğrenen çocukların ana dillerini unutacağı konusunda

53 Şahin. Göç Olgusu, Mülteci Çocukların Eğitimi ve Suriyeli Mülteci Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Süreci.

54 Coşkun ve Emin, Suriyelerin Eğitiminde Yol Haritası: Fırsatlar ve Zorluklar.

55 Hilal Çakmak (2018). Türkiye'deki Suriyelilere Yönelik Eğitim Politikalarının Uyum Sürecine Etkileri. Göç ve Kültürel Etkileşim: Uluslararası Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Göç ve Kültürel Etkileşim Sempozyumu Bildiri Kitabı. İZÜ Yayınları NO: 28.

56 Seydi, Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar.

57 Siyaset, Toplum ve Ekonomi Araştırmaları Vakfı ve TheirWorld. (2017). *Breaking the Barriers: Getting Syrian Children into School in Turkey*. SETA ve TheirWorld: Ankara.

endişeleri mevcuttur⁵⁸ ve Gözübüyük Tamer⁵⁹ Suriyeli ailelerin eğitim konusunda ilgisiz kaldığını belirtmektedir. Bu endişelerin önüne geçilmesi için ailelere iki dillilik ve çocuklarının Türkçe öğrenmesinin neden gerekli olduğu ile ilgili afişler ve duyurular hazırlanmalıdır. Mülteci Hakları Merkezi (2017)⁶⁰, gibi bazı STK'lerin mültecilerin eğitim ve Türkçe öğrenimi konusundaki sorularını cevapladığı kılavuzları mevcuttur. Bu kılavuzların ilgili kamu kurumları tarafından yayımlanması daha etkili olacaktır.

Kaynakça

- AFAD (2012). Başbakan Yardımcımız Beşir Atalay, Adalet Bakanımız Sadullah Ergin, Başkanımız Dr. Fuat Oktay ve Hatay Valisi Celalettin Lekesiz ile Basın Toplantısı Düzenledi. <https://www.afad.gov.tr/TR/HaberDetay.aspx?ID=5&IcerikID=629> Erişim 14 Kasım 2021
- Aktekin, Semih (2017). Sınıfında Yabancı Uyruklu Öğrenci Bulunan Öğretmenler İçin El Kitabı. MEB Yayınları: Ankara.
- Alyılmaz, Cengiz (2010). Türkçe Öğretiminin Sorunları. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 5(3), 728-749.
- Anadolu Ajansı (2020). Fırat Kalkanı Bölgesi'ndeki Suriyeli Öğretmenlere Türkçe Eğitimi. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/firat-kalkani-bolgesindeki-suriyeli-ogretmenlere-turkce-egitimi/2033653> Erişim 28 Aralık 2021
- Aykırı, Kudret (2017). Sınıf Öğretmenlerinin Sınıflarındaki Suriyeli Öğrencilerin Eğitim Durumlarına İlişkin Görüşleri. *Turkish Journal of Primary Education* 2, 44-56.
- Bilim Eğitim Kültür Araştırmaları Merkezi (BEKAM). (2017). Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu. <http://www.bekam.org.tr/icerik.php?EtkinlikId=13823571&KayitId=40680647> Erişim 27 Aralık 2021
- Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komisyonu (UNHCR) ve Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO). (2016). Politika Belgesi 26. Paris: UNESCO. Erişim 5 Aralık 2021
- Büyükikiz, Kadir Kaan ve Çangal, Önder (2016). Suriyeli Misafir Öğrencilere Türkçe Öğretimi Projesi Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(3), 1414-1430.

58 Coşkun ve Emin. Suriyelerin Eğitiminde Yol Haritası: Fırsatlar ve Zorluklar.

59 Gözübüyük Tamer. Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Çocukların Trabzon Devlet Okullarındaki Durumu.

60 Mülteci Hakları Merkezi (2017). Suriye'den Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye'de Eğitim Hakkı Sorular ve Yanıtlar. <https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-7.pdf> Erişim 7 Aralık 2021

- Coşkun, İ. ve Emin, Müberra Nur (2016). Suriyelerin Eğitiminde Yol Haritası: Fırsatlar ve Zorluklar, Ankara: SETA Yayınları.
- Çakmak, Hilal (2018). Türkiye'deki Suriyelilere Yönelik Eğitim Politikalarının Uyum Sürecine Etkileri. Göç ve Kültürel Etkileşim: Uluslararası Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Göç ve Kültürel Etkileşim Sempozyumu Bildiri Kitabı. İZÜ Yayınları.
- ÇOÇA (2015). Suriyeli Mülteci Çocukların Türkiye Devlet Okullarındaki Durumu Politika ve Uygulama Önerileri. İstanbul Bilgi Üniversitesi Çocuk Çalışmaları Birimi. http://cocuk.bilgi.edu.tr/wp_content/uploads/2015/09/Suriyeli-Cocuklar-Egitim-Sistemi-Politika-Notu.pdf Erişim 13 Aralık 2021
- Demirci, Metin (2015). B1 Seviyesinde Türkçe Öğrenen Suriyeli Öğrencilerin Sesli Okuma Becerisiyle İlgili Tespitler. *Turkish Studies*, 10(7), 333-358.
- Deniz, A. Çağlar, Hülür, Banu ve Ekinci, Yusuf (2016). Göç, Strateji ve Taktik: Suriyeli Sığınmacıların Gündelik Hayat Deneyimleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9(42), 1077-1087.
- Duruel, Mehmet (2016). Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorunu. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 30 (5), 1399- 1414.
- Emin, Müberra Nur (2016). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi- Temel Eğitim Politikaları. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA): İstanbul.
- Erdoğan, M. Murat (2015). Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum. Bilgi Yayınları: İstanbul.
- Erdoğan, M. Murat (2019). Suriyeliler Barometresi 2019 Suriyelilerle Uyum İçinde Yaşamın Çerçevesi. Orion Kitabevi: Ankara.
- Erdönmez, Ayhan (2016). Türkiye'ye Kitlesel Göçle Gelen Mültecilere Yönelik Yürütülen Eğitim Öğretim Süreci, *Eğitime Bakış Dergisi* 12 (36), 24-34.
- GİGM (2017). 2016 Türkiye Göç Raporu. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: Ankara.
- Gözübüyük Tamer, Mine (2017). Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeli Çocukların Trabzon Devlet Okullarındaki Durumu. *Göç Dergisi*, 4(1),119-152.
- Human Rights Watch, (2015). Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların Eğitime Erişiminin Önündeki Engeller – Kayıp Nesil Olmalarını Önlemek. Erişim 7 Aralık 2021
- Hürriyet Gazetesi (2017). Milli Eğitim Bakanı Yılmaz: Suriyelilerin Tamamını Eğitim Sistemimize Alacağız. <http://www.hurriyet.com.tr/milli-egitim-bakani-yilmaz-suriyelilerintamamini-egitim-sistemimize-alacagiz-40364022> Erişim 6 Kasım 2021

- İletişim Başkanlığı (2019). Suriyeli Vatandaşlara Türkçe Dil Eğitimleri Başlıyor. https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/suriyeli-vatandaslara-turkce-dil-egitimleri-basliyor Erişim 24 Kasım 2021
- Karasu, Mithat Arman (2016). Şanlıurfa'da Yaşayan Suriyeli Sığınmacıların Kentle Uyum Sorunu. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 995-1014.
- Kaya, Ayhan ve Erdoğan, Murat (2015). *Türkiye'nin Göç Tarihi 14. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Türkiye'ye Göçler*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul.
- Kızıl, Ömür ve Dönmez, Cengiz (2017). Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılara Sağlanan Eğitim Hizmetleri ve Sosyal Bilgiler Eğitimi Bağlamında Bazı Sorunların Değerlendirilmesi, *International Journal Of Education Technology and Scientific Researches*, Issue: 4, pp. (207-239).
- Koman, Ezgi (2015). Suriyeli Mülteci Çocuklar ve Engellenen Eğitim Hakkı. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. <https://tr.boell.org/tr/2015/12/29/suriyelimultecicocuklar-ve-engellenen-egitim-hakki> Erişim 15 Kasım 2021
- Kultas, Emrah (2017). Türkiye'de Bulunan Eğitim Çağındaki Suriyeli Mültecilerin Eğitimi Sorunu Van İli Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Van.
- Kutlu, Zümray (2015). Bekleme Odasından Oturma Odasına, Suriyeli Mültecilere Yönelik Çalışmalar Yürüten Sivil Toplum Kuruluşlarına Dair Kısa Bir Değerlendirme.
- McAndrew, Maureen (2009). Ensuring the Proper Competency in the Host Language: Contrasting Formula and the Place of Heritage Languages. *Teachers College Record*, 111(6), 1528- 1554.
- MEB. (2014). Yabancılarla Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yabyonegiogr_1/ yabyonegiogr_1.html Erişim 5 Kasım 2021
- MEB. (2015). MEB Stratejik Plan (2015-2019). http://sgb.meb.gov.tr/meb_ay_s_dosyalar/2015_09/10052958_10.09.2015sp17.15imzasz.pdf. Erişim 3 Aralık 2021
- MEB. (2016). Göç ve Acil Durum Daire Başkanlığının Kurulmasına İlişkin Yönetmelik, http://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_05/18020117_gocveacildurumegitimdb.pdf Erişim 22 Aralık 2021
- MEB. (2016). Suriyeli Çocukların Eğitimi İçin Yol Haritası Belirlendi. <http://www.meb.gov.tr/suriyeli-cocuklarin-egitimi-icin-yolharitasi-belirlendi/haber/11750/tr> Erişim 23 Aralık 2021

- MEB. (2016). Suriyeli Öğrencilerin Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Projesi Kapsamında Suriyeli Öğrencilere Türkçe Öğretecek Geçici Süreli Öğretmen Alımına İlişkin Duyuru. https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2016_11/04053531_geciciogretmenalimduyurusu.pdf Erişim 3 Aralık 2021
- MEB. (2016). GEM'ler Üç Yıl İçinde Misyonunu Tamamlayacak. <http://meb.gov.tr/demirci-gemler-uc-yil-icinde-misyonunutamamlayacak/haber/11850/tr> Erişim 22 Aralık 2021
- MEB. (2019). Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi Türkçe Yeterlik Sınavı (TYS) Kılavuzu. https://ertugrulgazi46.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/46/08/761691/dosyalar/2019_04/29113212_tYrkYe_yeterlilik_sYnavY_kYlavuzu.pdf Erişim 11 Kasım 2021
- MEB. (2020). MEB'den Online Türkçe Dil Sınavı Yazısı. <https://www.kamuajans.com/egitim-personeli/meb-den-online-turkce-dil-sinavi-yazisi-h556575.html> Erişim 22 Aralık 2021
- Moralı, Gürkan (2018). Suriyeli Mülteci Çocuklara Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(15), 1426-1449.
- Nimer, Maissam (2019). Türkiye'deki Suriyeli Mültecilerin Türkçe Dil Eğitimi Deneyimleri ve Kurumsal Yapılar. Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi. Erişim 18 Aralık 2021
- Özcan, A. S. (2018). Çokkültürlülük Bağlamında Türkiye'nin Suriyeli Öğrencilere Yönelik Eğitim Politikası. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4(1), 17-29.
- Seydi, Ali Rıza (2014). Türkiye'nin Suriyeli Sığınmacıların Eğitim Sorununun Çözümüne Yönelik İzlediği Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (31), 267-305.
- Siyaset, Toplum ve Ekonomi Araştırmaları Vakfı ve TheirWorld. (2017). *Breaking the Barriers: Getting Syrian Children into School in Turkey*. SETA ve TheirWorld: Ankara.
- Şahin, Harun (2020). Göç Olgusu, Mülteci Çocukların Eğitimi ve Suriyeli Mülteci Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonu Süreci. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(1), 377-394.
- Şeker, Betül Dilara ve Aslan, Zafer (2015). Eğitim Sürecinde Mülteci Çocuklar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(1). 86-105.
- TAMEB (2019). Suriyeli Göçmenlere Türkçe ve Mesleki Eğitim Desteği. <https://tameb.org/suriyeli-gocmenlere-turkce-ve-mesleki-egitim-destegi/#iletisim> Erişim 1 Kasım 2021 Erişim 1 Kasım 2021

- TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu. (2012). Ülkemize Sığınan Suriye Vatan daşlarının Barındıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu 2. <https://www.tbmm.gov.tr> Erişim 4 Kasım 2021
- UNHCR Birleşmiş Milletler Mülteci Örgütü. (2021). Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar. <https://www.unhcr.org/tr/turkiyedeki-multeciler-ve-siginmacilar> Erişim 21 Kasım 2021.
- UNICEF (2021). Türkiye'de Geçici Koruma Altındaki Çocukların Eğitimine İlişkin İstatistik Raporu.[https://www.unicef.org/turkey/media/10711/file/Ge%C3%A7ici%20koruma%20alt%C4%B1ndaki%20%C3%A7ocuklar%C4%B1n%20e%-C4%9Fitim%20istatistikleri.pdf](https://www.unicef.org/turkey/media/10711/file/Ge%C3%A7ici%20koruma%20alt%C4%B1ndaki%20%C3%A7ocuklar%C4%B1n%20e%C4%9Fitim%20istatistikleri.pdf) Erişim 3 Kasım 2021
- Whitaker, Elizabeth (2010). Language Acquisition of the Children of Immigrants and the Role of Non-Profit Organizations. Washington: University of Puget Sound.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. (2013). Resmi Gazete (11.04.2013). Sayı: 28615.
- YTB. (2015). Milletimiz Çok Büyük Özveride Bulunuyor. https://www.ytb.gov.tr/haber_detay.php?detay=4405 Erişim 4 Kasım 2021
- Mülteci Hakları Merkezi (2017), Suriye'den Gelen Sığınmacılar İçin Türkiye'de Eğitim Hakkı Sorular ve Yanıtlar. <https://www.mhd.org.tr/images/yayinlar/MHM-7.pdf> Erişim 7 Aralık 2021

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 2 Sayı/Num: 1
Haziran/June 2022
ISSN 2792-0194

Çocukluk Çağı Travmalarının Bireyin Bağlanma Stilleri ve Dini Yönelimine Etkisi

The Effect of Childhood Traumas on Attachment Styles and
Religious Orientation of the Individual

Esma Betül ACAR

Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans

Uygulamalı Psikoloji Bilim Uzmanı

Applied Psychology Specialist, Sociologist

Uskudar University Social Sciences Institute

Istanbul/Turkey

esmaebb@gmail.com orcid.org/0000-0003-0014-6977

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 20.05.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 08.06.2022

Published / Yayın Tarihi: 28.06.2022

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/ Cilt: 2 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 93-122

Çocukluk Çağı Travmalarının Bireyin Bağlanma Stilleri ve Dini Yönelimine Etkisi

Özet

Çalışmamızın amacı çocukluk çağı travmatik yaşantılarının, bireyin bağlanma stilleri ve dindarlığı ile ilişkisini incelemektir. Çalışmanın örneklemini Mart-Nisan 2021 yılı içerisinde ülke içi tesadüfi olarak seçilen 18 yaş altı ve üstü %84,7'si kadın, %15,3'ü erkek toplam 360 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aşamasında, Prof. Dr. Vedat Şar, Psk. Dr. Erdiñç Öztürk ve Eda İkizkardeş tarafından Türkçeye uyarlanmış Çocukluk Çağı Travmaları Ölçeği, Bowlby ve diğçerleri tarafından geliştirilen Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği ve Allport & Kayıklık tarafından geliştirilen Dini Yönelim Ölçeği ve araştırmacı tarafından oluşturulan sosyodemografik form kullanılmıştır. Verilerin analizinde Kesikli değişkenlere ait karşılaştırmalarda Pearson ki-kare testi kullanılmıştır. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. Sürekli değişkenlere ait gruplar arası karşılaştırmalar ölçümlerin dağılım özelliklerine ve grup sayısına göre Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi ile yapılmıştır. Kruskal Wallis testi ile yapılan karşılaştırmalarda gruplar arasında istatistiksel anlamlı farklılık bulunduğunda farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için posthoc Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Değişkenlere ait ölçümler arasındaki doğrusal ilişki Spearman korelasyon testi ile değerlendirilmiş ve istatistiksel önemlilik için $p < 0,05$ değeri kabul edilmiştir. Dini yönelim alt boyutu olarak ibadet değişkeniyle ilgili olarak; kadınlar erkeklerden istatistiksel olarak anlamlı yüksek ve yine duygusal istismar alt boyut puan karşılaştırmasında kadınlar erkeklerden istatistiksel olarak anlamlı yüksek bulunmuştur. Tüm alt boyut ve toplam puan çocukluk çağı travma karşılaştırmalarında kaygılı-kararsız bağlanma grubundakilerin puanları güvenli bağlananlardan istatistiksel olarak anlamlı yüksek bulunmuştur. Tüm alt boyut ve toplam puan karşılaştırmalarında bağlanma stillerine göre Dinsel yaşayış ölçeği güvenli bağlanma grubundakilerin puanları kaçınan bağlanma stiline sahip olanlardan istatistiksel olarak anlamlı yüksek bulunmuştur. Ayrıca katılımcıların %62,5'i çocukluk döneminde travma yaşamış, %87,8'i güvenli bağlanma kurmuş ve %81,1'i kendisini dindar şekilde tanımlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Çocukluk Çağı Travmaları, Bağlanma Stilleri, Dindarlık

The Effect of Childhood Traumas on Attachment Styles and Religious Orientation of the Individual

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of childhood traumatic experiences on the individual's attachment styles and religious orientation. The sample of the study consists of

360 people, 84.7% female and 15.3% male, less than and over of 18 age, randomly selected, living in the country in March-April 2021. In the data collection stage in the research, "Childhood Trauma Scale" adapted to Turkish by Prof. Dr. Vedat Şar, *Psd. Dr. Erdinç Öztürk* and *Psd. Dr. Eda İkizkardeş*, "The Three-Dimensional Attachment Styles Scale" developed by Bowlby et al. and "Religious Orientation Scale" developed by Allport & Kayıkkılıç and the sociodemographic form created by the researcher have been used. Pearson chi-square test was used for comparisons of discrete variables in the analysis of the data. Conformity of continuous variables to normal distribution was evaluated by Kolmogorov Smirnov test. Intergroup comparisons about continuous variables were performed by Mann Whitney U test and Kruskal Wallis test based on the distribution characteristics of the measurements and the number of groups. When a statistically significant difference was found between the groups in the comparisons made with the Kruskal Wallis test, the posthoc Bonferroni corrected Mann Whitney U test was used to determine which groups the difference originated from. The linear relationship between the measurements of the variables was evaluated with the Spearman correlation test and a p value of <0.05 was accepted for statistical significance. Worship as a sub-dimension of religious orientation; women are statistically significantly higher than men, in the emotional abuse sub-dimension score comparison, women were found to be statistically significantly higher than men. In all sub-dimension and total score childhood trauma comparisons, the scores of the anxious-ambivalent attachment group were found to be statistically significantly higher than the securely attached ones. In all sub-dimension and total score comparisons, the scores of those in the Religious Living Scale secure attachment group were found to be statistically significantly higher than those in the avoidant attachment style. In addition, 62.5% of the participants experienced trauma during their childhood, 87.8% established a secure attachment and 81.1% defined themselves as religious

Keywords: Childhood Trauma Experiences, Attachment Styles, Religious Orientation.

Çocukluk Çağı Ruhsal Travmalarının Bireyin Bağlanma Stilleri ve Dini Yönelimi İle İlişkisi

Çocukluk çağı tüm insanlar için birçok farklı tecrübenin izlerini barındıran yaşanmışlıklarla dolu bir dönemdir. Hayatın bu döneminde yaşanan her tecrübenin bütünüyle olumlu olduğu söylenemeyeceği gibi, büyük bir çoğunluğunun olumsuz olduğu da söylenemez. Özellikle bu dönem bireyinin gelişimiyle alakalı istismar ve ihmal ise asla yadsınamayacak şekilde çocukluk çağının en önemli travma sebeplerinin başında gelmektedir. Çocuk istismar ve ihmali, ona ilk elden bakım veren yetişkin yani ebeveyn, yakın akraba veya bakıcı tarafından uygulanan, insan ilişkileri anlamında asla kabul görmeyecek olan, çocuğun gelişimi üzerinde ciddi olumsuz etkileri olabilecek türde, zarar vericiliği uzmanlarca tanımlanan ve kabul edilen davranışlar ve eylemsizliklerin tüm hepsine denilebilir.¹

1 Tıraşçı, Y. Gören, S., "Child Abuse and Neglect", *Dicle Medical Journal*, 2007, 70-74.

Bağlanma kuramcısı Bowlby, (1969,1973) bireylerin yaşamlarının ilk döneminde kurdukları kişiler arası ilişkileri temelinde, bu tecrübelerinden edindikleri bağlanma tarzlarının, yetişkinlik dönemine geldiklerinde, bireylerin gergin durumlar karşısında mücadele ediş tarzlarına ve nihai olarak da psikolojik durumlarına etki edebileceğini ileri sürmektedir. Alan yazında erken dönem güvensiz bağlanma stillerinin yetişkin dönemde depresyon belirtileri için bir tehlike etkeni olarak kabul edilebileceği şeklindeki araştırma bulguları, bahsi geçen nazariyeyi onaylar vaziyettedir.²

Akide bir diğer deyişle inançla ilgili yapılan araştırmalarda ise; inancın üç basamaklı gelişim gösterdiği ileri sürülerek; ilk olarak ele alınan aşama, sorgulama yapılmadan direk kabul edilme şeklindeki aşamadır denilmektedir. Bu ilk basamak, çocukluk çağındaki bireylerin içinde oldukları genel ve doğal hal olarak tanımlanabilir. Bu basamaktayken direk inanan küçük birey yani çocuk, herhangi bir iradi ayırım yapmaksızın duyuları, hayalleri ve duydukları aracılığıyla edindiği şeylere kolayca inanır. Çocuğun ilk dini inançları “sözlü gerçeklik” adı verilen ‘her duyduğuna inanmak’ tan ileri gelmektedir. Çocuk için sözcükler, gerçekler kadar faydalıdır. Bu ilkel inancın bir kısmının yaşam boyunca kalıcı olduğu açıktır ve fakat ilkel inancın bir kısmı gelişmenin incelemeye alındığı zihinlerde ya da açıkça hakkında bilimsel veri olmadığı durumlarda yahut da kuvvetli güven telkinleriyle yüz yüze kalınan durumlarda çok daha belirgin şekilde kalıcı olmaktadır. Yetişkin bireyler arasındaki dini inancın bir kısmı bu çeşitliliği açıkça gösterir: Çocukça, buyurgan ve gerçekten uzak. Bununla birlikte doğal olarak gelişmenin ikinci basamağı birinci aşama üzerinde etkilidir ve onu böler. Düşünülebilecek her türlü kuşku, birinin yaşamını ele geçirmeye başlar. Tüm bunlar akılcı düşünmenin tümleyici kısımlarıdır. Kişiler bir tâbiyeti, mensûbiyeti ilgilendiren tüm imkansızlıklarla yüzleşmediği müddetçe o müstahsil, üretici fikriyat ve müşahedeye dair müstakil bir hükmü şekillendirebilmekte bağımsız değildirlir. Üçüncü basamak şiddetli bir şekilde müstahsil yani üretici fikriyata kimlik kazandıran, tereddüt ve kabullerin haricinde ilerleyen mütakamil inançtır. Bu bağlamda yetişkinler olarak kayda değer inançlarımızı, değerlerimiz ve duygularımızla birlikte şekillendiririz.³

Bir bilim dalı olarak Psikolojinin ilk kuruluş yıllarından itibaren psikologlar, fert ve cemiyet hayatının mühim bir parçası halinde kaydettikleri dini ve dindarlığı tanımlamış ve psikolojinin dünya görüşüyle açıklamalar yapmışlardır. William James, Edwin Starbuck, S.Freud, C.G. Jung ve E. Fromm gibi bilinen kuramcılar din mefhumunu, çıkış noktası ile bireyin yaşamındaki değeri çerçevesinde ele almışlardır. Dindarlık konusu ise daha çok deneysel çalışmalarda konu edilmiştir. Bununla birlikte içerden bir paradigmayla da dini inceleyen psikologlar; bir metafor kavram olarak

2 Mikulincer, S; Shaver, P.R., *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change* (New York: New York Guilford Press, 2007).

3 Gordon Allport, *Birey Ve Dini* (Ankara: Elis Yayıncılık, 2004).

dinin ne olması gerektiğinden çok, dinin insanlar tarafından nasıl algılandığı ve ruh sağlığı anlamındaki faydaları hakkında daha ağırlıklı olarak durmuşlardır. Buna ilave olarak psikologların her birisi, din ile birey ilişkisinin bambaşka yönlerine dikkat çekmişlerdir. Mesela W.James, dini bireysel ve kurumsal olarak ikiye ayırmış ve bireysel din üzerinde çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Dini bir galat-ı his yani yanılısma olarak gören Freud, dinin avundurucu yönüne, bir inancı kabul etmeyi mukadderat olarak gören Carl Jung, ihtiyari olarak insanın din konusunda bilhassa iradesiz olacağına değinmiştir. Özellikle bireyin iradesine önem veren V. Frankl ve A. Maslow gibi psikologlar ise dinin insan doğasına uygun oluşuna ve bireyin din ile ilgili olanla alakasında, muhkem olduğu iradeye dikkat çekmişlerdir. İnsanın kendini aşması bağlamında inceleyen Frankl yanında, Maslow dini, insanın kendini gerçekleştirme hakkında en önemli katkı sağlayan unsurlardan biri olarak görmüştür.⁴

Yalom'a göre bir din, inanç ve Tanrı tasavvuru, bağlanmayı yaşayan için, hem hayata dair tatmin edici bir mana sağlar, hem de sağlam bir eman ve güvenli bir aidiyet sunar. Bir inanca, bir dine bağlanan birey için iç huzuru ve kanaat, sonsuza dek bireyin kendisini yakından takip eden bir aşkın, ulvî gücün var oluşuna dayanmakla kendini gösterir; bahusus bu kuvvet, bireyin ontolojik olarak salt varlığının idrakinde olmakla sonunda; öbür dünyaya giden sevdiklerine, Allah'a, cihanşümül hayat pınarına vuslat taahhüdünü de beraberinde getirmektedir.⁵

Kirkpatrick ve Shaver ise, bağlanma kuramının en belirgin özelliği olan çocuğun ebeveynleriyle olan bağını devam ettirmeye ve bu şekilde bir bağlılığın yaşam boyunca geçerli olacak olan kuvvetli bir tesiri olacağı fikrinden yola çıkarak esas manada bir dinin, inancın Tanrı'sının, güven içeren bir bağlanma mefhumu olduğu düşüncesiyle mutabık olduğunu öne sürmüşlerdir.⁶

Masterson, Morrison ve diğer pek çok kuramcının da çocuklukta belirttiği üzere çocukluk dönemi travmatik yaşantılardan olan istismar ve ihmal, bireyin beden ve ruh sağlığını menfi anlamda etkileyen çok mühim ve ciddiye alınması gereken bir mefhumdur. Yıpratıcı, menfi etkilerinin sadece çocukluk dönemini içermediği, kişilerin yetişkinlik yaşlarını da içeren, kişiler arası ilişkileri hakkında, tehdit ve fırsat içeren durumlarla baş etmesi gibi birçok konu ve karar hakkında genellikle olumsuz etkisi bariz olan önemli bir etmendur. Hayat boyu devam eden herhangi bir mesele; bireyin bizzat kendisi, ailesi ve içinde yaşadığı toplum nezdinde de sıkıntılı durumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır.

Bireylerin ruh ve beden sağlıklarını kötüye götürücü her türlü meselenin köken ve camekanında olanlar, cemiyet hayatında da bireyler arası ilişkileri şekillendirmek-

4 Köse, Ali; Ayten, Ali, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2012).

5 Irvin Yalom, *Din ve Psikiyatri* (İstanbul: Merkez Kitaplar, 2004).

6 Lee A. Kirkpatrick ve Phillip R. Shaver, "Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion", *Journal for The Scientific Study of Religion*, 1990, 315-34.

te, binaenaleyh menfi ve müspet anlamda, şahısların hayatlarını etkilemesi müdahale gerektirebilmektedir. Zira bir kişinin çocukluğunda yaşadığı travmalar, sonrasında onun bir katil yahut bir öğretmene dönüşmesine sebep olabilmektedir. Toplumların, özelde ailelerin etkisiyle çoğu bireyin aldığı itibar ve/yahut yaraların (travmaların) var olduğu da yadsınmaz bir gerçekliktir.

İstenmeyen, kötü muameleyle karşı karşıya kalmış çocukların genellikle daha kırıl-gan/hassas bir karakter yapısına ait oldukları, hayatlarının sonraki dönemlerinde sos-yal uyum anlamında bariz ahenk eksikliği içeren davranış modeli sergiledikleri sayısız araştırma tarafından ortaya konulmuştur.⁷ Bununla birlikte tüm çetin yaşam hadiseleri-ne rağmen çocukluğunda istismar ve ihmale yakalanan bireylerin hepsinin hayatlarının izleyen dönemlerinde ruhsal sorunlar yaşadığı söylenemez.⁸ Bu anlamda Collishaw ve ark.'nın yapmış oldukları çalışmada da bahsedildiği üzere istismar edilmiş ve fakat bir şekilde toplum içine dahil olmuş olan bireylerin büyük bir çoğunluğu yetişkin dönemle-rine geldiklerinde ciddi bir ruhsal sorun yaşamadıklarını da belirtmişlerdir.⁹

Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Yaşantılarını

Çocukluk dönemi travmatik tecrübeleri birçok menfi olayı kapsayan etraflı bir ta-birdir. Çocuğun erken dönemde yaşayabileceği ve menfi sonuçlara sebep olabilecek vakalar içerisinde ölüm, doğal afetler, hastalıklar gibi bir başka insan tarafından tetik-lenmiş olmayan olaylar olduğu gibi; şiddet, eleştiri, cinsel taciz gibi istismar ve ihmal vakalarından da bahsedilebilir.¹⁰

Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün kavramı tanımlaması ise şu şekildedir; “Çocuk ihmali, ona bakmakla sorumlu olan şahısların, çocuğun her türlü gelişimsel ihtiyacını giderememesi yahut önemsememesidir.” Bu ihtiyaçlar, çocuğun beslenme, barınma, duygusal gelişim, eğitim, sağlık ve emniyetli hayat şartlarını barındıran her tür alanda mevzu edilebilir. Çocuk istismarı ise (WHO); “Bir yetişkin, içinde olduğu toplum yahut bir ülke tarafından çocuğun sağlığını, psikososyal ve fiziki gelişimini menfi anlamda etki altında bırakan bilinçli yahut bilinçsizce yapılan tüm davranış ve tutumlardır.”¹¹

7 James F Masterson vd., *Bağlanma Kuramı ve Nörobiyolojik Kendilik Gelişimi Açısından Kişilik Bozuklukları: Klinik Bir Bütünleştirme* (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008).

8 Dante Cicchetti, “Resilience Under Conditions of Extreme Stress: A Multilevel Perspective”, *World Psychiatry* 9, sy 3 (Ekim 2010): 145-54, <https://doi.org/10.1002/j.2051-5545.2010.tb00297.x>.

9 Stephan Collishaw vd., “Resilience to Adult Psychopathology Following Childhood Maltreatment: Evidence From a Community Sample”, *Child Abuse & Neglect* 31, sy 3 (Mart 2007): 211-29, <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.02.004>.

10 Vedat Şar, Erdinç Öztürk, ve Eda İkizkardeş, “Validity and Reliability of the Turkish Version of Childhood Trauma Questionnaire”, *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences* 32, sy 4 (2012): 1054-63, <https://doi.org/10.5336/medsci.2011-26947>.

11 İsmet Galip Yolcuoğlu, “Çocukların İhmal ve İstismara Uğramasında Aile ve Çocuklara Yönelik Risk Faktörleri ve Sosyal Hizmet Müdahalesi”, *Toplum ve Sosyal Hizmet* 21, sy 1 (15 Nisan 2010): 73-83.

Okul yöneticileri ve ailelerin de iştiraki ile yapılan bir alan tarama çalışmasında; çalışmaya dahil olan kimselerin çocuk istismarı ve ihmali şeklinde tasvir ettikleri davranış ve tutumlar sıklıklarına göre şu şekilde sıralanmıştır:

- Çocuğa fiziksel şiddet uygulamak
- Beslenme ihtiyacını gidermemek,
- Sağlığına gereken önemi göstermemek,
- Öz bakımı ve içinde yaşadığı bölgenin temizliğine dikkat edilmemesi,
- Emniyetinin olmaması, sağlanmaması,
- Anne babası tarafından bir başına bırakılması, ebeveyni ile değil bir başka yakını ile yaşamak zorunda olması.¹²

Çocukluk Çağı Travmatik Öykülerine Sebep Olan Etmenler

- Birincil bakım verenin yahut aile içinden bir yakının beklenmedik yahut bilinen kaybı, ölümü,¹³
- Savaşlar ve göç etme zorunluluğu,¹⁴
- Maddi durum yetmezliği, çoklu kardeş olma hali ve bunlar sebepli ilgisiz ebeveyn,¹⁵
- Düşük eğitim seviyesi, kopuk ebeveyn-çocuk ilişkisi,¹⁶
- Sosyal desteğin kifayetsiz oluşu, dışlanma,¹⁷
- Düzen olmayan bir ortam, ifade etme yeteneğinden yoksun üvey ebeveyn ilişkisi,¹⁸
- Stresli vakalara maruz kalma,¹⁹

12 Filiz Erginer, "Ankara İli İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Öğrencilerin Aileleri Tarafından İstismarı ve İhmaline İlişkin Görüşleri." (Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, 2007).

13 Ar. Gör. Seda Attepe, "Anne Baba Kaybının Çocuklar Üzerindeki Etkileri", *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 23, sy 23 (01 Aralık 2010): 23-28, <https://doi.org/10.21560/spcd.22816>.

14 Sibel Örsel vd., "Psikiyatri Hastalarında Çocukluk Çağı Travmalarının Sıklığı ve Psikopatoloji ile İlişkisi", *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi* 12, sy 2 (2011).

15 Oğuz Polat, *Çocuk ve Şiddet* (İstanbul: Der Yayınları, 2001).

16 Kara, B. ve Biçer,Ü., "Çocuk İstismarı", *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 2004, 140-51.

17 Nuran Güler ve Sultan Uzun, "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler", *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, sy 3 (2002): 128-34.

18 Yasemin Taner ve Bahar Gökler, "Çocuk İstismar ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri", *Hacettepe Tıp Dergisi* 35, sy 2 (2004): 82-86.

19 Oğuz Polat, *Çocuk ve Şiddet*.

- Aileden birinin madde kullanımı,²⁰
- Çözüm üretme becerisinden yoksun ebeveyn,
- Ergenlik dönemi evlilikleri ve bu dönemde çocuk sahibi olmak.²¹

Bunların dışında ilaveten Türkiye’de yapılan bir istismar araştırmasında yetişkinler, çocuklarının yaramazlık yapmasını, bu konuda devamlılık gösteriyor oluşunu, derslerine gerekli özeni göstermemesini, anne babasının söylemlerine kulak asmasını, her hangi bir konuda vazgeçmeyen ısrarlı tavırlar sergilemesini, ebeveyninin sözleri ve isteklerini dinlemeyip, yerine getirmemesini ve ailesinden gizli bir şeyler yapmasını yahut saklamasını istismara meydan verici sebepler olarak tanımlamaktadırlar.²²

Yapılan bu çalışmada çocukluk çağı travmatik tecrübeleriyle ilgili olarak çoğunlukla ihmal ve istismar üzerinde yoğunlaşmaktadır.

İstismar

Çocuk istismarı alan yazında yaygın olarak üç alt başlıkta ele alınmakta ve bunlar; fiziksel, cinsel ve duygusal istismar olarak karşımıza çıkmaktadır.²³

Fiziksel İstismar

Fiziksel istismar, çocuk istismarı başlığı altında maalesef ki en yaygın olarak gözlemlenen bir durumdur ve çocuğun vücuduna somut olarak zarar veren her türlü eylemi içerir. Tokat atma, sarsma, yakma, ısırma, tekmeleme, boğma vs. gibi zarar verici tüm davranışlar bahsedilebilir.²⁴ Herhangi bir kaza olmaksızın kasıt içeren yaralanmalar genellikle anne ve babaların kontrol eksikliğinde yahut ceza vermeleri sonucunda oluşmaktadır. Dolayısıyla çocukluk çağında rastlanılan kazalar çocuğun yaşıyla ilgili ve uygun değil ve bizatihi olmadı ise fiziksel istismar ihtimalinin düşünülmesi gerekli ve acildir.²⁵

Cinsel İstismar

Cinsel istismar, en anlaşılır tarifıyla bir erişkinin cinsel gereksinim ve isteklerini giderme maksadıyla küçük insanları yani çocukları kendisi için uygun görmesi, ade-

20 Yasemin Taner ve Bahar Gökler, “Çocuk İstismar ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri”.

21 Oğuz Polat, Çocuk ve Şiddet.

22 R Oral vd., “Child Abuse in Turkey: An Experience in Overcoming Denial and a Description of 50 Cases”, Child Abuse & Neglect 25, sy 2 (Şubat 2001): 279-90, [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00241-6](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00241-6).

23 Tıraşçı, Y. Gören, S., “Child Abuse and Neglect”.

24 Betül Pelendecioğlu ve Sefa Bulut, “Çocuğa Yönelik Aile İçi Fiziksel İstismar”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9, sy 1 (15 Mart 2016): 49-62.

25 Kara, B. ve Biçer,Ü., “Çocuk İstismarı”.

ta bir yetişkin gibi muhatap olarak kullanmasıdır.²⁶ Çocuğu cinsel anlamda istismar eden bireylerin çoğunlukla, istismar olayından öncesinde de tanınıp, güvenilen bir aile yakını olması, vakaları önleme konusunda alan çalışanlarının işini bir hayli zorlaştırmaktadır.²⁷ Yine cinsel istismarın genellikle aile içinde gerçekleşmesi, kan bağı olan kişiler tarafından eylenmiş olması çok dikkat çekici ve belirlenmesi çok zor bir durumdur. Gerçekleştirilen araştırmalar göstermiştir ki özellikle 3-5 yaş aralığındaki çocuklara yönelik cinsel tacizin en yüksek seviyede seyrettiği bir gerçekliktir.²⁸ Cinsel istismara uğrayan çocuk, başına gelenleri genellikle kimseye anlatmaz, kötü ve günah bir şey yaptığına olan inancı onu, cezalandırılacağı ya da terk edileceğine dair hislerle baş etmek zorunda bırakır. Böylesi utanç, değersizlik ve suçluluk duyguları ile çoğu zaman yetişkinliğe kadar konuşmaz, saklar. Çoğunlukla çocuk fiziksel olarak zarar görmüşse ortaya çıkar.²⁹

Duygusal İstismar

İstismar türleri içinde tanımlanması ve sınırlarının belirginleştirilebilmesi en zordür. Aile içinde dalga geçilme, beklenmeyen yanıtlar, devam eden menfi duygulanımlar, ikilik içeren mesajlar, ebeveynin sevgi, şefkat ve kabul hislerini iletememesi gibi çocuğu hem zihnen hem de duygusal olarak hırpalayan, iyi halini zora sokan davranışlar şeklinde ele alınabilmektedir.³⁰

İhmal

Çocuklarla ilgili ihmal ve istismar kavramlarını birbirinden ayırt etmek zor bir iş tir. Çocuğa en yakın olan kişilerin, ona zarar verici fiilleri neticesinde yakınlarının dışında kalan çevreden sosyal anlamda destek bulamadığı ve bu konularda yalnız kaldığı için de fiziki anlamda ihmal edilmiş olunur. Bir çocuğa sevgi göstermemek, onun duygusal ihtiyaçlarını gidermeyip, görmezden gelmek duygusal ihmal kavramının sınırları içindeki nitelemelerdir denilebilir aynı zamanda en çok gözden kaçan ama en yaygın olan tutum ve davranışlardır.³¹

26 Yasemin Taner ve Bahar Gökler, "Çocuk İstismar ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri".

27 Yunus Emre Dönmez vd., "Cinsel İstismar Mağduru Çocuk ve Ergen Olgularımızın Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri", *İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi* 21, sy 1 (2014): 44-48.

28 Neriman Aral, "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal Ve İstismarı", *Milli Eğitim Dergisi*, 2001, 151-55.

29 Fatma Gül Helvacı Çelik ve Çiçek Hocaoğlu, "Çocukluk Çağı Travmaları: Bir Gözden Geçirme", *Sakarya Tıp Dergisi* 8, sy 4 (2018): 695-711.

30 Gülizar Saçarçelik, "Kasıtlı Kendine Zarar Verme Davranışı Olan Ergen Ve Genç Erişkin Hastalarda Çocukluk Çağı Travmaları" (Uzmanlık Tezi, İstanbul, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 13. Psikiyatri Birimi, 2009).

31 İ.Özgentürk, "Child Abuse and Neglect", *Journal of Human Sciences*, 2014, 265-78.

Fiziksel İhmal

Birincil bakım veren tarafından yeterli beslenmeme, güvenlik, sağlık, giyim, barınma gibi temel ihtiyaçlarının giderilmemesi veyahut tehir edilmesi, öncelenmemesi bir çocuk için fiziksel anlamda hayatta kalmaya dair bakım, güven ortamı bulamadığından fiziki ihmal kapsamında ele alınması gereken bir patolojik durum içermektedir.³²

Duygusal İhmal

Duygusal olarak ihmal edilmiş çocukların ilerleyen gelişimleri genel itibarıyla zarar görmektedir. Zira kendilerini özgüvenli hissedebilecekleri bir ortama aidiyet geliştirmek konusunda, duygusal anlamda tatmin olma sıkıntıları sebebiyle ciddi güçlükler çektikleri görülmektedir. Ki bu fiziksel olduğu kadar ruhsal anlamda da menfi etki altında kalan bir psikofizyolojiye sahip çocuğa işaret etmektedir.³³

Bağlanma

Bebeklik dönemindeki gelişim için temel gereksinim, bebeğin ona bakım veren kişinin aklında olduğunu hissetmesidir. Beyin gelişiminin çok hızlı işleyişi nedeniyle öğrenmeye hazır ve açık olan yeni doğan bebeğin “anlamaz, görmez, refleksler ile hareket eden bir varlık” olduğu sanısı, bu dönemde bebeğin ayrı bir birey olarak algılanmamasına, bakımının bireyselleştirilmemesine, yeterince uyaran verilmemesine, belki de şahsına münhasır duyguları, düşünce ve davranışları olan bir küçük insan olarak kabul edilme anlamında göz ardı edilmesine yol açabilmektedir. Ayrıca yeni doğan dönemde annesinde depresyon ya da başka ruhsal sorunlar olan çocukların ilerideki yaşamında gelişimsel ve ruhsal sorunlar yaşayabileceği pek çok ülke ve araştırmada gösterilmiştir.³⁴

Bilincin yalın, öznel tecrübelerinin araştırılıp incelenmesi, bireyin dış ve iç gerçeklikle ilişkisinin incelenmesidir. Hayatının çocukluk evresinde olan birey için erken dönem yanılama pratikleri giderek, gerçeklikle ilişki halindeki bireyin öznelliğini şekillendiren iç ve dış dünyalar arasındaki diyalektiğin oluşumunun temellerini atar. Bahsedilen diyalektik süreç, birey için çok büyük önem arz eden öznel oluşumunun merkezinde bulunmaktadır. Anne-çocuk ikiliğindeki “ben” ve “ben olmayan” farklılığının idraki, çocuğun “ben olmayan” a dayanıp, onunla ilişki kurarken “ben”i vurgulamasını temin eder ve dolayısıyla çocuk bu diyalektik sayesinde ve diyalektik şekilde kendilik bilinci geliştirir.³⁵ Doğumla beraber başlayan bir süreç olarak, yeni doğan birey için yaşamının ilk yıllarında, iyi, güzel ve doğru bir annenin vazifesi, küçük

32 K. Yurdakök ve O. İnce, “Duygusal İstismar ve İhmal”, *Katkı Pediatri Dergisi*, 2010, 423-33.

33 David Howe, *Child Abuse and Neglect: Attachment, Development and Intervention* (Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2005).

34 Orhan Öztürk, *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları* (Ankara: Bayt Yayıncılık, 2018).

35 H. Ogden, “On Potential Space”, *International Journal of Psycho-Analysis* 66 (1985): 129-41.

bireyin ontolojik sürekliliğini muhafaza etmesi ve bunu koruması için çocuğuna destek vermesidir. Annenin empati becerisi, bunu gerçekleştirebilmesi yani çocuğunun biyolojik ahengine uygun hareket edebilmesi adına çok çok önemlidir.³⁶

İlk beslenme ve ağız hareketlerinin yönetimi çocuğun gelişiminde gerçekten ciddi bir iştir. Sullivan'a göre, çocuğun kendisi hakkındaki tutum ve fikrinin güvenli ya da endişeli bir temele oturmasında derin bir etki yaratan mevzu olarak ağız hareketleri ile ilgili deneme ve yanımları öte yandan beslenmesinde şefkat görüp görmemesi ciddi öneme haizdir. Newton'un (1951) gözlemlerine göre, annesinin göğsünden beslenme olsun, beslenme zamanlarının sıkı ya da gevşek tutulması olsun tek başlarına önemli olan etmenler değildir. Beslenme işiyle alakalı tüm süreç düşünüldüğünde, annenin çocuğuna karşı davranışı, beslenmenin şu ya da bu eylemindeki tutumundan çok daha önemlidir. Tıpkı bunun gibi ebeveynin, çocuğunun boşaltım sürecine karşı gösterdikleri ve yine tuvalet terbiyesi esnasında ifade ettikleri fikir, duygu ve davranışları, onun vücut işlemlerini ilgilendiren tutumları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir.

Misalen ebeveynin tuvalet terbiyesi hakkındaki görüşleri daha çok kendileri ve çocukları hakkındaki tutumlarını aksettirir. Her iki tür eğitimle ilgili işlemler, çocuğun ebeveyniyle arasındaki önemli bir bağlantı kanalına tekabül eder.³⁷ Bireylerin hayatlarının ilk dönemlerinde bağlanma ilişkilerinin temeli sağlıklı bir şekilde atılabilirse eğer işte bu sayede, yaşamlarının ileriki dönemlerinde tecrübe edecekleri arkadaşlık, eşlik, ebeveynlik gibi yakın ilişkilerde de sağlıklı ilişkiler kurulmasının zemini hazırlanmış olacaktır. Tüm bunlarla özdeş olarak, bağlanma ilişkisi sayesinde birey/fert ile Allah arasında kurulan bağın da tohumları atılmış olunmaktadır. İnsanoğlu yaşamı boyunca karşılaştığı tüm zorluklar karşısında içgüdüsel olarak Allah'a sığınma yakınlığını ontolojik tasarımında barındırır. Böylelikle, bir Yaratıcıya duyulan güven ve inanç sayesinde hissedilen psikolojik destek ve emniyet duygusu, hem bireyin zorluklarla mücadele azmini artırır hem de sağlıklı ve dengeli bir şekilde hayatta kalmasını sağlar.³⁸

Bağlanma sözcüğü, gündelik konuşma dilinde değişik anlamlara tekabül etmektedir. Misâlen bağlanma, bir nesneye, bir mekâna, yere veya bir film yıldızına da dönük olabilir. Ancak bahsedilen bu bağlanma şekilleri, kavramın kuramcısı olan John Bowlby'nin kastettiği türden bireyin içsel dünyasının formatıyla ilgili bağlanmalar değildir. Bowlby'nin öne sürdüğü kuramda bağlanma kavramı için vurguladığı nokta öncelikle ve kesinlikle 'kişiler arası nitelikli' olmasıdır.³⁹ Bağlanma temasının, şahsî

36 Deri,S., "Vicissitudes of Symbolization and Creativity", içinde *Between Reality and Fantasy* (Northvale: NJ: Jason Aronson, 1978), 48.

37 Arthur Jersild, *Çocuk Psikolojisi* (Ankara: Ankara Eğitim Fakültesi Yayınları, 1976).

38 Hacer Subaşı, "Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12, sy 1 (01 Şubat 2012): 175-98.

39 Kirkpatrick, Lee, *Attachment, Evolution and the Psychology of Religion* (New York: The Guildford Press, 2005).

benzeşmezlikler kökeninde incelenbilmesine aracı olan ünlü Yabancı Durum Deneyi (Strange Situation Test) bağlanma deneyiminin bilimsel zeminde incelemeye müsait olduğunu göstermiştir.⁴⁰Yapılan gözlem ve deney neticesinde bebeklerin annelerinden ayrılma ve tekrardan anneleriyle birleşme uygulamalarına verdikleri tepkilerin değişikliğiyle ilintili olarak üç önemli bağlanma örüntüsü tespit edilmiştir: Güvenli, kaygılı ve kaçınan bağlanma.⁴¹ Bağlanma ilişkisi bebeklik döneminde salt birincil bakım veren ile bebek arasında olanaklı iken zaman geçtikçe farklı yakınlarla da mümkün olmaya başlar. Bağlanma deneyimlerimizle beraber beynin gelişimi ve işleyişi arasındaki ilişkiyi kişilerarası nörobiyoloji disiplini incelemektedir. Ve bu inceleme çalışmaları için çok çeşitli araştırma alanlarından faydalanılmaktadır. Özellikle sorunlu bağlanmaların çocuğun “kendiliği” üzerinde çok büyük etkisi olduğu doğrulanmıştır.⁴²

Güvenli bağlanmalarda anne, gelişim dönemindeki çocuğunun iyi, doğru ve güzel olana dair farkındalıkla beraber olacak olan bir tutum oluşumuna öte yandan kötü, yanlış ve çirkin olanı yatıştırma, bertaraf etme, onunla baş etme duygularını düzenlemesine daha da önemlisi dengelemesine yardım eder. Annenin yanlış uyumuyla gelebilecek olan bu olumsuz duyguları yatıştırmak, çocukta oluşabilecek ruhsal ve davranışsal hasarlardan dolayı annenin bu bozulmaları onarmasını, tedavi etmesini, yaraları sarmasını zorunlu ve gerekli kılar. Tekrarlanan bu “etkileşim telafisi şeklindeki onarım” ve bilinçli bir şekilde olumlu duyguları kullanma, annenin çocuktaki bağlanmanın iç işleyiş modellerine “kendini” yani “çocuğun bir annesi olduğunu” yükleme yollarıdır. Ki bu yüklemeye çocuğa, başta ve temelde kendisiyle, ardından da öteki insanlarla ilişkilerinde ömür boyu korkmadan rahat nefes alacağı, kendiyile barışık ve aldığı üzere verebildiği sevgi, saygı ve güven ihtiva eden bir ömrün de açıklamasıdır. Başka bir deyişle bağlanma, duygunun ikili etkileşimli hem yapısal ve hem de işlevsel olarak düzenlenmesidir.⁴³

Annesinden doğarak artık ayrı olduğunun farkında olan çocuk için rahim; karanlık odada yalnız kalmak ya da sıcak yatak sayesinde sadece “bir temsil” olarak ikame edilmiş gibi görünebilir. Freud’un da gözlemleri sonucunda belirttiği gibi, çocuk sevilen kişinin varlığını, yakınlığını yeniden fark ettiğinde (dokunma, ses vb. yollarla) annesinden ayrı kalmaktan dolayı oluşan korkusu geçer.⁴⁴

40 Inge Bretherton, “The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth.”, *Developmental psychology* 28, sy 5 (1992): 759.

41 Subaşı, “Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”.

42 Masterson vd., *Bağlanma Kuramı Ve Nörobiyolojik Kendilik Gelişimi Açısından Kişilik Bozuklukları*.

43 L. Alan Sroufe, *Emotional Development: The Organization of Emotional Life in the Early Years*. (Cambridge, GBR: Cambridge University Press, 2009), <http://public.ebookcentral.proquest.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=4638365>.

44 Otto Rank ve Sabir Yücesoy, *Doğum travması ve psikanalizdeki anlamı = Das trauma der geburt und seine bedeutung für die psychoanalyse* (İstanbul: Metis, 2001).

Çocuk-anne-aile gelişimi ve yetişkin yakın ilişkileri olgularından dem vurarak bağlanma kuramı, genel psikoloji, psikanaliz, psikiyatri, sosyal psikoloji ve gelişim psikolojisini yani daha farklı destekleyici alanlara kayarak gelişmesini ve genişlemesini sürdürmektedir. Dünyanın pek çok ülkesinde teologlar, psikologlara benzer şekilde, kişisel din ve tecrübeler ile kişinin Yaratıcı ile ilişkilerini anlamlandırmada, bağlanma kuramının açıklamalarından destek almaktadırlar. Örneğin teologların bir kısmı Allah'ı ideal bir bağlanma figürü şeklinde algılamaktadır. Bağlanma kuramının dini inanış kısmıyla alakalı olarak Batılı ilk din araştırmacılarından Kirkpatrick ve Shaver'in çalışmasında, çocukluktaki bağlanma, yetişkin sevgi ilişkileri ile dini inanç ve tutumlar arasındaki alaka irdelenmiştir. Bağlanma kuramının izahat ve tesirleri, bilişsel psikolojinin de desteğiyle din ve Yaratıcı tasavvuru araştırmalarında yeni ve önemli bilgilerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.⁴⁵

Bowlby'nin teorilerinden sonra alan ve kavram üzerine özgül çalışmalar yapan araştırmacıların çalışmaları gösterdi ki, yaşamın daha sonraki yılları hakkında da, anne ve çocuk arasındaki bağlanmanın doğum öncesinde gelişip, şekillendiği görülmektedir. Buna göre çocuk; annesinin davranışlarına, dokunuşlarına, konuşmasının melodisine, ruh hallerine ve kalp sesine âşina, uyumlu ve duyarlı bir şekilde tepki verir. Annesinin mutluluk ve üzüntüsünü fark eder. Gebelik dönemindeki annesiyle olan ilişkisine göre kendini ayarlar ve onu bulmak için çabalar.⁴⁶

Dini Yönelim

Anlam- Mânâ Üzerine

Modern fizik bilim insanlarının, çağın toplumlarına, evrenin bir dizi fiziksel ve kimyasal elementlerden ibaret olduğunu ikna etme çabaları, bunun ötesinde başka gerçeklik aranmaması gerektiği üzerindeki telkinleriyle insanın var olma çabasının en temelinde ve özünde manadan yoksun bir hale tekabül eden bu görüşe göre; insanın birincil vasfı, anlam arayışı değildi, olmamalıydı. Ve fakat bilgi ve eğitim seviyelerinden bağımsız olarak hepimizin sezgisel hal ile idrak ettiği bir gerçeklik olarak biliyoruz ki insan; anlam arayışından vazgeçebilecek bir varlık değildir, hiç olmamıştır.⁴⁷ Yaşamın anlamının ne olduğu üzerine düşünceler, fikirler belli bir dönemden beri özellikle de sosyal bilimlerin hem çıkış noktasını oluşturmakta hem de yönlendirmektedir. Bu noktada "anlam" ve "amacın" birbirinden farklı çıktıkları vardır. "Anlam", bizatihi "mana" ya da "tutarlılığa" ilk elden atıfta bulunmaktadır. Daha net bir ifadeyle anlam arayışı, öncelikle tutarlılık arayışını ifade etmektedir. "Amaç" ise pek tabii ki

45 Hayta, Akif, *Bağlanma Kuramı ve Allah Tasavvuru* (Bursa: İz Yayıncılık, 2017).

46 Franz Ruppert, *Trauma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları: Ruhun Yaralarını Anlamak ve İyileştirmek*, çev. Fatma Zengin, 2. basım (Üsküdar, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014).

47 İbrahim Kalın, *Açık Ufuk - İyi, Doğru Ve Güzel Düşünmek Üzerine* - (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021).

niyet, hedef ve işleve göndermede bulunmaktadır. Herhangi bir şeyin rolünü ya da işlevini anlamlandırmak için, amacının sorgulanması doğal sürecinin gereğidir. Karşılığın tatminkâr düşünce ve eylemler sebebiyle, anlam arayışı ve çabasından, yerine iktifa edici yeni bir şey konulmaksızın vazgeçilemez. Bu sebeptir ki neden yaşıyor olduğumuzun cevabı, genellikle nasıl yaşadığımız kadar önemli ve gerekli değildir. Modern dönemde yaşayan dine karşıt yahut uzağında olan insan, rastgele bir harici dürtü, belirteç yokken yaşam için bir istikamet tayin etme bilinci ve sorumluluğu ile karşı karşıyadır. Bu noktada birey kendiliğiyle ilgili olan anlamını -insanın hayatını besleyecek derecede sağlama alınmış bir anlam- nasıl oluşturacaktır? ⁴⁸

Yaşamın anlamı durağan bir kavram olmaksızın, sürekli, an be an değişen bir içeriğinden müteşekkil yapıdadır. Bu sebeple, daha öncelikli olarak önemli olan yaşamın anlamı değil de, bir insanın yaşamının belli bir anındaki özel anlamı olarak belirtilebilir. Ve bu mefhum genele aktarılan bir kavramsal manaya sahip olamaz. Şöyle ki; soyut bir yaşam anlamı aramak yerine bireylerin tümünün yaşamlarında edindikleri amaca göre, bu minvalde ifa ettikleri meslekle birlikte, bireyin şahsına münhasıran yapageldiği somut görevler olduğunu kabul etmek gereklidir. Nihai anlamda birey için önemli olan; yaşamın anlamını bulmaktan önce bu arayıştaki sorunsalın direk muhatabı olduğunu kabul etmesi ve idrak etmesidir. Dolayısıyla her insan kendi yaşamı tarafından sorgulanır ve her birey yalnızca kendi yaşamı hakkında cevaplar verebilirken, bunu da yaşamı hakkında direkt ve yegâne sorumlu olan mercii olarak yapabilir. ⁴⁹

Hakikat ve mana bireyin akli mülâhazalarından çok daha fazla bir şeydir ve fakat akıl ile de keşfedilir hatta inşâ edilir. Çünkü akli muhakeme ile mana hakkında, dil aracılığı ile ifadesi ve açık seçik bir doğru haline getirilmesi, zihinsel, kavramsal ve dilsel bir biçim kazanması, bu biçime göre de akıl ve erdem ölçüsü içerisinde yaşanması hayafî öneme haizdir. ⁵⁰

Din Üzerine

Giriş kısmında detaylandırılan bilgiler üzerine birkaç nokta daha eklemek gerekirse; İslam bilginlerine ait din tarifleri Kur'an-ı Kerim ve İslam inançları göz önünde bulundurulur yapılmıştır. Bir örnek olarak Seyyid Şerif el-Cürcanî'nin din tarifi verilebilir: "Din, akıl sahiplerini peygamberin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi bir kanundur". ⁵¹

Modern dönem Müslüman alimlerinden Seyyid Hüseyin Nasr'a göre bireyin hayal olana değil, gerçeğe bağlandığı yegâne araç dindir. Yine ona göre her din netice itibarıyla biri doktrin, diğeri metot olmak üzere iki unsur ihtiva eder. Din öncelikle mutlak

48 Yalom, Irvin, *Varoluşçu Psikoterapi* (İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 1999).

49 Frankl, Victor, *İnsanın Anlam Arayışı* (İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2009).

50 İbrahim Kalın, *Perde Ve Mânâ - Akıl Üzerine Bir Tahlil* - (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020).

51 Tümer, Günay, "Din", içinde *DİA* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, t.y.).

hakikati nisbî olandan ayıran bir doktrin, ikinci olarak da hakikat üzerine düşünmeye, mutlak olana bağlanmaya, insan varlığının gaye ve anlamına uygun biçimde Allah'ın iradesine göre yaşamaya elverişli bir metottur.⁵²

Dindarlık Üzerine

Kavramın kurgusundan yola çıkıldığı takdirde; bireylerin yaşamlarını şekillendiren umdeler sistemi olarak din şahsî bir gerçeklik iken dindarlık dini ilkelerin gerek bireysel gerekse toplumsal yaşantıya aktarılmış halidir. Binaenaleyh dindarlıkta dîni inançların çeşitli tutum ve davranışlarla bireyin günlük hayatına teması söz konusudur. Çünkü dindarlık, bilgisel, duygusal ve davranışsal yönleri kuşatan çok boyutlu bir bünye arz eder.⁵³

Analitik Psikoloji ekolünün kurucusu Jung'a göre dindarlık; anlam arayışında en önemli koşullardan biridir. "Das Seelenproblem des Modernen Menschen (1931)"⁵⁴ adlı eserinde Jung, iyileşme beklentisiyle kendisine 1000'in üzerinde hastanın müracaat ettiğini, bunların hiçbirinin dinin, yani inancın sunduklarına karşı kayıtsız kalmadığını ifade eder. Buradan hareketle modern insanın hayatını anlamlandırmada her türlü inanışa ihtiyaç duyduğunu; evrende anlamlı bir yer edinmek için dîni söylemlerden uzak duramayacağını iddia eder.⁵⁵

Bir Bağlanma Figürü Olarak Bireyin Yaratıcı ile İlişkisi Üzerine

Başlanma kuramını birey-Yaratıcı ikili münasebetine adapte edilmiş çalışmaları 1990'lı yıllardan itibaren başlamıştır.⁵⁶ Alandaki inceleme ve araştırmalarıyla Kirkpatrick, kuramın dîni inancın birçok yönünü, bilhassa Tanrıyla olan bireysel ilişkilerle ilgili kısmını anlamak için sağlam bir zemin oluşturduğunu ileri sürmektedir. Yine o, insanların Tanrı'ya bağlanmalarındaki ayrımlara dayanarak, O'na bağlanma konusunda ilişki ve telafi edici olmak üzere iki temel tez öne sürmüştür.⁵⁷ İlişki ve sava göre çocukluk dönemi bağlanma formu ile Tanrı'ya bağlanma arasında direkt bir ilişki olduğu kabul edilirken, telafi edici savunuya göre ise hayatın ilk döneminde kurulan güvensiz bağlanma ilişkisi bireyi güvenli bağlanma ilişkisine mecburen götürür. Buradan hareketle güvensiz bağlanma tarzında ilişkileri olan bireyler, yaşamlarının ilk

52 Seyyed Hossein Nasr ve Ahmet Özel, *İslam: İdealler ve Gerçekler* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009).

53 Köse, Ali; Ayten, Ali, *Din Psikolojisi*.

54 C. G. Jung, Engin Büyükinel ve C. G. Jung, *İnsanın ruhuna yöneliş: Bilinçaltı ve işlevsel yapısı*, 4. bas (İstanbul: Say yay, 2001).

55 Lev Nikolayevic Tolstoy 1828-1910, *Hayat Üzerine Düşünceler* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005).

56 Lee A. Kirkpatrick ve Philip R. Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief", *Personality and Social Psychology Bulletin* 18, sy 3 (Haziran 1992): 266-75, <https://doi.org/10.1177/0146167292183002>.

57 Kirkpatrick, Lee, *Attachment, Evolution and the Psychology of Religion*.

dönem anne/bakıcı-çocuk münasebetlerinde meydana gelen bu eksiklikleri Tanrıya bağlanarak telafi (telafi hipotezi) ederler. Çocuğun anne/bakıcı ile kurduğu ilk bağ hayati bir öneme sahiptir. Bu bağ çocuğun kendisi, çevresi ve en nihayetinde Kirkpatrick'in de ifade ettiği gibi direkt olarak Tanrı ile kurduğu ilişki (ikame hipotezi) ya da bağa yansır.⁵⁸

Bireylerin yaşamlarının belli bir kısmında istemli veya istemsiz şekilde tecrübe ettikleri travmatik deneyimlerden sonra herhangi bir dine, inanca yönelişlerine çok sık rastlanmaktadır. Bilhassa kaygı içeren dönemlerde Tanrı'ya iltica etmeye belirgin şekilde ihtiyaç duyma ve meyletme, hayat arkadaşı kaybindan sonra yaşanan dine yoğun şekilde temayül etme ve tek başına kalma gibi durumlar fertlerin din/inanma ihtiyacı öyküsündeki münasebetin bir diğer değerlendirme alanıdır. ⁵⁹Buradan hareketle bağlanma kuramının yetişkinlik dönemi pratiklerinden nikah veya romantik aşk ilişkilerini anlamada bir hayli ölçüde nazarî temel teşkil edebileceği fikrinin türlü incelemeler sonucunda kabul edilirliliği ⁶⁰, bireyin fert olarak Tanrı ile olan münasebeti için de muteber olabileceği fikrini doğurmuştur.⁶¹ Bir başka değişken ise, Kirkpatrick'in çok kez müşahede ettiği ve hakeza aşına olduğu inanç olan Hristiyanlıkta da olduğu gibi tek tanrılı dinlere intisap edenlerin, Tanrı'nın erişilebilirliğine, duyarlılığına, mevcudiyetine yani mutlak varlığına olan inanışları dolayısıyla onu bir öteki güvenilir dayanak şeklinde kabul edip fiilen de kullanarak yaşamdaki güçlük ve zorlukları daha metanetli ve güvenli bir şekilde karşılamalarıdır. ⁶² Yine onun görüşüne göre Tanrı, her bir birey için yaşanması mutlak olan kasvetli zamanlarda 'ruhsal bağlanma nesnesi (psychologic attachment figure)' olarak vazife görmektedir. Meşakkatli ve kaygılı dönemlerde bireylerin Tanrı ile rabıta halinde olduklarını ifade etmeleri; malum münasebetin gerçekten de bir bağlanma ilişkisi olup olmadığı meselesini gündeme getirir. İşte tam da bu soru 'Bir Tanrı'ya Bağlanma' konusunu açıklığa kavuşturabilmek adına iyi ve etkili bir çıkış noktasıdır. ⁶³

'Yakınlık arayışı' etmeni bireyin Tanrı ile olan teması hakkında belki de en fark edilir ve ikna edici olanıdır. Bağlanma kuramının esaslarına bakılacak olursa, 'bakım alan' tehdit ve sorunlar karşısında hayatta kalabilmek adına kendisinden daha güçlü olan bakım vereninin erişilebilir ve olumlu manalar içeren geri bildirimlerde bu-

58 Mehmet Çınar, "Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, sy 45 (30 Haziran 2016): 313-38, <https://doi.org/10.29288/ilted.304772>.

59 Kirkpatrick ve Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief".

60 Cindy Hazan ve Phillip Shaver, "Romantic Love Conceptualized As an Attachment Process.", *Journal of Personality and Social Psychology* 52, sy 3 (1987): 511.

61 Soren Kierkegaard, *Korku ve Titreme: Diyalektik Lirik* (İstanbul: Pinhan, 2014).

62 Kirkpatrick ve Shaver, "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief".

63 Kirkpatrick, Lee, *Attachment, Evolution and the Psychology of Religion*.

lunmasına büyük ihtiyaç duymaktadır. Yaşamın ilk dönemi olan bebeklik çağında en öncelikli gereksinim duyulan güven duygusu öte yandan yine bu dönemde fizikî anlamda da kendine yetersiz olma hali mevzubahis olduğundan bakım verene bedenen yakın olma telaşı biçiminde tezahür eder. Zaman geçtikçe kazanılan bedensel otonomi ile beraber bağlanma nesnesinin fizikî yakınlığını ruhsal olarak hissetmek tatmin edici ve doyurucu gelmeye başlar. Yakın bir durum olarak bireyin Tanrı ile olan münasebeti de böyledir denilebilir. İnanan birey, tehdit ve zorluk zamanlarında Tanrı ile psikolojik bir yakınlık ihtiyacı duyar.⁶⁴

Bireyin Tanrı'nın erişebilirliğine ve merhametle kuşatıcı, hem kapsayıcılığına olan güveni, kendinden daha güçlü ve en iyisini bilen olduğunu kabul ettiği bu yüce varlığın emniyetli bir liman olması, fert açısından sorunlarını daha rahat göğüslemesine, baş etme mekanizmaları geliştirmesine hatta zorluklar karşısında hemen pes etmemesine daha çok yardımcı olur. Bahsedilen bu durum takriben tüm dinler için geçerlidir.⁶⁵

Bireyin Tanrı ile olan bağında 'muhabbet' esas noktada, konumdadır. Ve fakat bireyler arası romantik ilintilerde deneyimlenen sevgi yerine, inanç eksenli ilişkilerde kul olma konumu ile ilgili olarak ona telkin edilen sevgi ilişkisi anne-bebek arasındaki yakınlıkta hissedilen sevgiye daha çok benzemektedir.⁶⁶ Zira anneye bebeğinin tüm birlikteliğinde, bakım veren bebeğe göre daha güçlü ve bilge olduğu gibi Tanrı- kul ilişkisinde de Tanrı kuluna göre pek tabii ki daha güçlü ve bilge olandır.

Günümüze kadar yapılan çalışmalardan da görüldüğü gibi alan yazındaki bağlanma araştırmaları son 15-20 yılda doğan-doğuran ve Tanrı-Kul bağlanma ilişkileri arasında süreklilik veya süreksizlik mevcudiyeti üzerine yoğunlaşmıştır.⁶⁷ Tek belirleyici olmamakla birlikte, anne-bebek bağlanması; Allah-birey bağlanması sürecini menfi ya da müspet etkileyebilir. Binaenaleyh, güvenli bağlanma Allah'la da güvenli bir ilişki ve intisaba sebep, aracı kabul edilebileceği gibi, (ikame hipotezi), kaçınan bağlanma da Allah'a güvenli bağlanmaya aracı olabilir (telafi hipotezi) denilebilir. Ancak, bakım verene güvenli bağlanma tarzının Allah'a güvenli bağlanmayı teşvik etmesi ile bakım verene kaçınan bağlanma tarzının Allah'a güvenli bağlanmayı teşvik etmesi arasında yaşanan süreçler bakımından nitelik farkı vardır.⁶⁸

64 Matt Bradshaw, Christopher G. Ellison, ve Jack P. Marcum, "Attachment to God, Images of God, and Psychological Distress in a Nationwide Sample of Presbyterians", *International Journal for the Psychology of Religion* 20, sy 2 (29 Mart 2010): 130-47, <https://doi.org/10.1080/10508611003608049>.

65 Bradshaw, Ellison, ve Marcum.

66 Kirkpatrick, Lee, *Attachment, Evolution and the Psychology of Religion*.

67 Todd W. Hall vd., "Attachment to God and Implicit Spirituality: Clarifying Correspondence and Compensation Models", *Journal of Psychology and Theology* 37, sy 4 (2009): 227-44.

68 Subaşı, "Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi".

Tüm bu bahsi geçen söylemlerle birlikte isnat edilenler üzerine araştırmanın amacı çocukluk çağı travmalarının bireyin bağlanma stilleri ve dini yönelimleri üzerindeki etkisini incelemek olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda kullanılmak üzere Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği, Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği ve Dini Yaşayış Ölçeği; %84,7'si bayan toplamda 360 kişiden oluşan rastgele ve gönüllü bir kitleye uygulanmıştır.

Araştırma başlığı ve kavramlarıyla bütünlük bir halde irdelendiğinde, çocukluk çağı travmalarının ilk elde arandığı yer olarak evin/ailenin içi; günümüz ailelerindeki ilişkiler bazında, iletişim, tutum ve bunların problematikleri başlıklarını da beraberinde getirmektedir. Bu minvalde sosyal psikoloji alt başlıklarından tutum ve iletişim konularıyla da bağlantılı olarak psikoloji, aile, travma kavramları merkezinde, Alev Alatlı'nın kavramsallaştırmasıyla "sosyal afazi", yine Sinan Canan'ın aktarımıyla "celbedilmiş toplumsal söz yitimi" problematiği akıllara gelmektedir. İşte tam da bu noktada, yapılan bu araştırma sayesinde umulur ki aile içi, özelde ebeveyn hatta anne-çocuk ilişkisindeki yapılanmanın, hayatın anlamında aranan, ihtiyaç duyulan belki eksikliği hissedilen olarak bir travmaya sebep olup olmadığıyla alakalı odak noktasından bağlantı kurulmuş olunur. Zira her bireyin en yakınlarıyla kendisini, hissettiklerini, düşündüklerini, doğru, yerinde ve dengeli şekilde ve hem de karşılıklı ifade ediş, kendi adına tüm hayatı boyunca rahat nefes alabildiği anlamına gelmektedir.

İstatistiksel analizler IBM SPSS versiyon 21.0 (IBM Corp. Released 2012. Armonk, NY, USA) paket programı ile yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistikler ortalama, standart sapma, ortanca, en küçük, en büyük, frekans, yüzde olarak verilmiş, kesikli değişkenlere ait karşılaştırmalarda Pearson ki-kare testi kullanılmıştır. Sürekli değişkenlerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov Smirnov testi ile değerlendirilmiştir. Sürekli değişkenlere ait gruplar arası karşılaştırmalar ölçümlerin dağılım özelliklerine ve grup sayısına göre Mann Whitney U testi ve Kruskal Wallis testi ile yapılmıştır. Kruskal Wallis testi ile yapılan karşılaştırmalarda gruplar arasında istatistiksel anlamlı farklılık bulunduğu farkın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek için posthoc Bonferroni düzeltmeli Mann Whitney U testi kullanılmıştır. Değişkenlere ait ölçümler arasındaki doğrusal ilişki Spearman korelasyon testi ile değerlendirilmiştir. İstatistiksel önemlilik için $p < 0,05$ değeri kabul edilmiştir.

Bulgular

Yukarıda bahsedilen çocukluk çağı travmalarının, bağlanma ve dini yönelime dair etkileri üzerinde yapılan araştırmanın sonuçları tablolar halinde detaylandırılmıştır. Çalışma grubunun %84,7'si kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcıların %59,8'i üniversite mezunudur.

Tablo-1*Katılımcıların Kendi Tanımlamalarına Göre Bazı Özelliklerinin Dağılımı*

Özellik		Frekans	%
Çocukluk Travması Öyküsü	Yaşamış	225	62,5
	Yaşamamış	135	37,5
	Toplam	360	100
Bağlanma Stili	Güvenli	191	53,1
	Güvensiz	44	12,2
	Kaygılı	125	34,7
	Toplam	360	100
Dindarlık Durumu	Dindar	292	81,1
	Kısmen Dindar	54	15
	Dindar Değil	14	3,9
	Toplam	360	100

Tablo-1 incelendiğinde katılımcıların çocukluk çağı travma geçmişleri sorulmuş ve kendi tanımlarına göre %62,5'i çocukluk döneminde travma yaşadığını bildirmiştir. İkinci olarak bakım verenleriyle olan çocukluk ilişkisinin tanımlanması istenmiş ve bağlanma stilini güvenli olarak tanımlayanlar grubun %53,1'i olarak tespit edilmiştir. Grubun %81,1'i ise kendini dindar olarak tanımlamaktadır.

Katılımcıların "Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği" puanları hesaplamasında üç alt boyuttan en yüksek aldığı puan katılımcının bağlanma stili kabul edilerek bağlanma stilleri belirlenmiştir.

Tablo-2*Katılımcıların Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği Puanlarına Göre Bağlanma Stilleri (n=360)*

Bağlanma Stili	N	%
Güvenli	316	87,8
Kaçınan	6	1,7
Kaygılı-Kararsız	38	10,6

Bu değerlendirmeye göre katılımcıların %87,8'i güvenli bağlanmaktadır. Bununla birlikte kaygılı bağlananlar 38 kişiyken, kaçınan bağlanma stiline katılımcılar 6 kişiyle en az yüzdeliği oluşturmaktadır.

Katılımcıların bağlanma stilleri oranına göre bazı özellikleri karşılaştırılmıştır ve aşağıdaki tablo oluşturulmuştur.

Tablo-3*Katılımcıların Bazı Sosyodemografik Özelliklerine Göre Bağlanma Stili Karşılaştırmaları (n=360)*

Özellik	Güvenli (n=316)	Kaçınan (n=6)	Kaygılı-Kararsız (n=38)	Ki-kare	p*
	n (%)	n (%)	n (%)		
Cinsiyet					
Kadın	265 (86,9)	5 (1,6)	35 (11,5)	1,79	0,409
Erkek	51 (92,7)	1 (1,8)	3 (5,5)		
Eğitim Durumu					
Lise Mezunu	87 (78,4)	3 (2,7)	21 (18,9)		
Üniversite Mezunu	199 (92,6)	2 (0,9)	14 (6,5)	14,207	0,007
Yüksek Lisans Mezunu	30 (88,2)	1 (2,9)	3 (8,8)		

*Pearson ki-kare testi

Katılımcıların cinsiyet ve eğitim durumuna göre bağlanma stilleri karşılaştırıldığında; eğitim durumuna göre gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Şöyle ki lise mezunlarında kaygılı bağlananların payı 21 kişiyle grubun %18,9'unu oluştururken üniversite mezunlarında bu oran %6,5'e düşmüştür. Bu tabloya göre eğitim seviyesi yükseldikçe kaygı düzeyinin azaldığı görülmektedir ($p<0,05$).

Ayrıca cinsiyet düzleminde bakıldığında, kadınlarda erkeklere göre kaygılı bağlanmaların payı yüksek bulunmakla birlikte aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı değildir ($p>0,05$).

Tablo-4

Katılımcıların Cinsiyetine Göre Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği Alt Boyut Ve Toplam Puanı Karşılaştırmaları (n=360)

Alt Boyut/Ölçek Puanı	Kadın (n=305)	Erkek (n=55)	U	p*
	Ortalama± SS	Ortalama± SS		
Duygusal İstismar	7,91±3,80	6,55±3,16	6444	0,004
Fiziksel İstismar	5,91±2,51	5,56±2,08	7846	0,288
Fiziksel İhmal	6,15±1,80	6,40±2,19	8057	0,611
Duygusal İhmal	10,29±4,52	10,25±4,97	8139,5	0,726
Cinsel İstismar	5,77±2,13	5,78±3,31	7465	0,974
Çocukluk Çağı Ruhsal Travma	36,03±11,17	34,55±12,36	7448	0,185

*Mann Whitney U testi

Katılımcıların cinsiyetine göre “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği” alt boyut ve toplam puanları karşılaştırıldığında sadece “Duygusal İstismar” alt boyut puan karşılaştırmasında istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Kadınlar erkeklerden istatistiksel olarak anlamlı yüksek puanlara sahiptir ($p<0,05$). Diğer karşılaştırmalarda gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı fark yoktur ($p>0,05$). Ayrıntılar Tablo-4’de sunulmuştur.

Tablo-5

Katılımcıların Bağlanma Stillerine Göre Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği Alt Boyut ve Toplam Puanı Karşılaştırmaları (n=360)

Alt Boyut/	Güvenli	Kaçınan	Kaygılı-Kararsız	Ki-kare	p*
	(n=316)	(n=6)	(n=38)		
Ölçek Puanı	Ortalama± SS	Ortalama± SS	Ortalama± SS		
Duygusal İstismar	7,25±3,36a	9,00±4,10	11,24±4,74b	33,452	<0,001
Fiziksel İstismar	5,65±1,93a	5,33±0,82	7,66±4,76b	10,445	0,005
Fiziksel İhmal	6,03±1,76a	8,17±3,13	7,16±2,07b	20,102	<0,001
Duygusal İhmal	9,75±4,25a	14,83±7,08	14,00±4,82b	28,403	<0,001
Cinsel İstismar	5,52±1,64a	5,83±2,04	7,84±4,97b	13,027	0,001
Çocukluk Çağı Ruhsal Travma	34,21±10,09a	43,17±12,84	47,89±13,44b	42,012	<0,001

* Kruskal Wallis testi (a<b, Bonferroni düzeltilmeli Mann Whitney U testi, p<0,05)

Katılımcıların bağlanma stillerine göre “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği” alt boyut ve toplam puanları karşılaştırıldığında ihmal ve istismar türlerindeki tüm karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Tüm alt boyut ve toplam puan karşılaştırmalarında kaygılı-kararsız bağlanma grubundakilerin puanları güvenli bağlanmalardan istatistiksel olarak anlamlı yüksektir (p<0,05). Ayrıntılar Tablo-5’te sunulmuştur.

Tablo-6

Katılımcıların Bağlanma Stillerine Göre Dinsel Yaşayış Ölçeği Alt Boyut ve Toplam Puanı Karşılaştırmaları (n=360)

Alt Boyut/	Güvenli	Kaçınan	Kaygılı-Kararsız	Ki-kare	p*
	(n=316)	(n=6)	(n=38)		
Ölçek Puanı	Ortalama± SS	Ortalama± SS	Ortalama± SS		
İnanç	81,62±9,29a	71,50±29,16b	80,16±12,58	9,551	0,008
Ahlak	76,19±13,73a	65,50±26,27b	74,18±13,30	10,368	0,006
İbadet	62,24±16,14a	47,33±18,32b	57,42±19,11	6,643	0,036
Dinsel Yaşayış	220,06±34,11a	184,33±73,04b	211,76±39,31	8,53	0,014

* Kruskal Wallis testi (a<b, Bonferroni düzeltilmeli Mann Whitney U testi, p<0,05)

Katılımcıların bağlanma stillerine göre “Dinsel Yaşayış Ölçeği” alt boyut ve toplam puanları karşılaştırıldığında tüm karşılaştırmalarda istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuştur. Tüm alt boyut ve toplam puan karşılaştırmalarında güvenli bağlanma grubundakilerin puanları kaçınan bağlanma stiline sahip olanlardan istatistiksel olarak anlamlı yüksektir ($p<0,05$).

Tablo-7

Katılımcıların Ölçek Puanları Arasındaki Korelasyonlar (n=360)

Alt Boyut/	İnanç		Ahlak		İbadet		Dinsel Yaşayış	
	r_s	P	r_s	P	r_s	P	r_s	P
Duygusal İstismar	-0,127	0,016	-0,223	<0,001	-0,082	0,122	-0,122	0,02
Fiziksel İstismar	0,028	0,596	-0,121	0,021	0,011	0,835	-0,023	0,664
Fiziksel İhmal	-0,102	0,054	-0,227	<0,001	-0,092	0,082	-0,14	0,008
Duygusal İhmal	-0,11	0,037	-0,239	<0,001	-0,162	0,002	-0,191	<0,001
Cinsel İstismar	-0,139	0,008	-0,114	0,03	-0,047	0,376	-0,077	0,146
Çocukluk Çağı	-0,154	0,003	-0,271	<0,001	-0,139	0,008	-0,188	<0,001
Ruhsal Travma								

r_s = Spearman korelasyon katsayısı

Katılımcıların “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma” ve “Dinsel Yaşayış” ölçekleri alt boyut ve toplam puanları arasındaki korelasyonlar incelendiğinde; “İnanç” alt boyut puanı “Fiziksel İstismar” ve “Fiziksel İhmal” alt boyut puanları dışındaki diğer puanlarla negatif yönde, zayıf düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı koreledir ($p<0,05$). “Ahlak” alt boyut puanı “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği” toplam puanı ile zayıf-orta, diğer alt boyut puanları ile zayıf düzeyde olmak üzere tüm puanlarla negatif yönde, istatistiksel olarak anlamlı korele bulunmuştur ($p<0,05$). “İbadet” alt boyut puanı ise sadece “Duygusal İhmal” alt boyut ve “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği”

toplam puanı ile negatif yönde, zayıf düzeyde korele bulunmuştur ($p<0,05$). “Dinsel Yaşayış Ölçeği” toplam puanı ise “Fiziksel İstismar” ve “Cinsel İstismar” alt boyut puanları dışındaki diğer puanlar ile negatif yönde, zayıf düzeyde, istatistiksel olarak anlamlı koreledir ($p<0,05$).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bireylerin ruh ve beden sağlıklarını kötüye götürücü her türlü meselenin köken ve camekanında olanlar, cemiyet hayatında da bireyler arası ilişkileri şekillendirmekte, binaenaleyh menfi ve müspet anlamda, şahısların hayatlarını etkilemesi sonucunda oluşabilecek sosyal uyum bozukluklarına uzman müdahale gerekebilmektedir. Çocukluk döneminde yaşanan travmalar, sonrasında bireyin bir katil yahut bir öğretmene dönüşmesine zemin olabilmektedir. Toplumların, özelde ailelerin etkisiyle, çoğu bireyin aldığı itibar ve/yahut yaraların (travmaların) var olduğu da tespit edilebilirliği çok kısıtlı bile olsa, yadsınamaz bir gerçekliktir.

İsnat edilenler üzerine araştırmamızın amacını çocukluk çağı travmalarının bireyin bağlanma stilleri ve dini yönelimleri üzerindeki etkisini incelemek olarak belirlemiş ve bu doğrultuda kullanılmak üzere Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği, Üç Boyutlu Bağlanma Stilleri Ölçeği ve Dini Yaşayış Ölçeği; %84,7'si bayan toplamda 360 kişiden oluşan rastgele ve gönüllü bir kitleye uygulanmıştır. Bulguların analiz ve tartışmalarını bir önceki bölümde aktardığımız çalışmamızın sınırları içerisinde kalmak koşuluyla değerlendirme mahiyetinde şunları söyleyebiliriz ki: çocukluk çağı travmalarıyla ilgili olarak anne-çocuk karşılıklı ve en gerekli olan bu ilişkinin, her bir birey için geçerli olmak üzere hayatın tüm safhalarına taşınan çok önemli bir paradigma zemini, adeta mihenk taşı olduğu kabul edilebilir. Öyle ki kadın veya erkek olsun fark etmez, bireyin yaşam boyu karşılaştığı müspet, menfi hatta tüm fırsat ve tehditler karşısında gerekli tavri sergileyebilmesi, mevcut durumla baş etme mekanizmaları sayesinde yerinde kararlar alabilmesi için hayâti öneme sahip bir başlıktır, gerçekliktir, doğuştan her fertle ayrı ayrı gelen bir donanımdır denilebilir.

Araştırmamızın sonuçlarından dikkat çekilmesi gereken birkaç noktaya değinmek gerekirse; çocukluk çağı travmalarından en çok bilineni belki de görüneni fiziksel istismar olması yanında görünürde belirgin bir tablo yokmuş gibi sanılsa da etkileri en uzun süren hatta aşılamayan istismar türünün duygusal istismar olduğu açıktır. Bu minvalde sonuçlarda da görüldüğü üzere duygusal istismar, özellikle bayanlarda daha belirgin bir farkla ortaya konulmuştur. Aile içindeki ilişkilerde duygusal istismara maruz kalınması halinde, duygusal ve zihinsel iyilik ve denge halinden bahsetmek zorlaşmaktadır. Kara, Biçer ve Gökalp'in yaptığı çalışmalar yanında Oral, Can, Polat ve arkadaşlarının çalışmalarında da gördüğümüz üzere, geçtiğimiz yıllar içerisinde Türkiye'de yapılan birçok araştırma sonuçlarına bakıldığında açıkça görülen o ki çocukların ev içinde şiddete maruz kalma istatistikleri hiç de azımsanacak oranlar değildir.

Yine araştırmamızın sonuçlarını değerlendirme anlamında özellikle katılımcıların “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma” ve “Dinsel Yaşayış” ölçekleri alt boyut ve toplam puanları arasındaki korelasyonlar incelendiğinde; “İnanç” alt boyut puanı “Fiziksel İstismar” ve “Fiziksel İhmal” alt boyut puanları dışındaki diğer puanlarla negatif yönde, zayıf düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı korele olduğu tespit edilmiştir. “Ahlak” alt boyut puanı “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği” toplam puanı ile zayıf-orta, diğer alt boyut puanları ile zayıf düzeyde olmak üzere tüm puanlarla negatif yönde, istatistiksel olarak anlamlı korele bulunmuştur. “İbadet” alt boyut puanı ise sadece “Duygusal İhmal” alt boyut ve “Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği” toplam puanı ile negatif yönde, zayıf düzeyde korele bulunmuştur. “Dinsel Yaşayış Ölçeği” toplam puanı ise “Fiziksel İstismar” ve “Cinsel İstismar” alt boyut puanları dışındaki diğer puanlar ile negatif yönde, zayıf düzeyde, istatistiksel olarak anlamlı koreledir denilebilir. Buradan hareketle çocukluk çağında aile içinde yaşanan bir travmanın, birçok teorisyenin de belirttiği üzere hayatın anlamına dair bir çıkış noktası olan inançla alakalı olarak bireyleri konumlandırması; araştırma ekseninin boyutu göz ardı edilmeksizin anlamlıdır denilebilir. Yalnız belirtilmelidir ki çalışmamızın web uzantılı uygulanmış olması, bireylerin kendi beyanlarının alınma oranındaki ve haliyle sonuçların güvenilirliği açısından tartışmalıdır bu sebeple bu gibi çalışmaların daha geniş kitlelere hem de daha sağlıklı koşullarda tekrar eden ve destekleyen formlarda yapılması önerilmektedir.

Tüm bu değerlendirmelerin ardından önerilerin ne olduğu konusunda naçizane katkı mahiyetinde söylenebilecekler sıra gelirse eğer şu ifadeler söylenebilir:

1. Alanda yapılan akademik ihtisas çalışmalarının iletişim, ebeveyn tutum ve kimliği, inanç ve travma değişkenleri sac ayağında ele alınması literatürün desteklenmesi ve açıklığının giderilmesi anlamında elzemdir.
2. Akademiye üretilen bilgilerin günlük pratik hayata aktarılma kolaylığı adına sosyo-park projelerinin artırılması hedeflenebilir.
3. Yine üniversite bünyelerinde alanla ilgili araştırma merkezleri kurulup, tüm seviyelerde ders olarak gerekse tez konularında ele alınması böylelikle aile, iletişim ve travma konularında genç bireylerin farkındalıklarının artırılması, dolayısıyla toplumun en küçük yapı taşı aile ile ilgili iyileştirmeleri mümkün kılabilir.
4. Üçüncü sektör olarak bilinen sivil toplum kurumlarıyla üniversite araştırma merkezleri ittifakla çalışarak, malum konularla ilgili geniş boyutlu verilere ulaşılabilmesi mümkün olan, sahada uygulamalı araştırmalara yönlendirilebilir.
5. Alanda yönlendirme ile yapılan, yapılacak olan araştırmalar sayesinde toplumun bünyesinde, özelde aile ve ebeveyn-çocuk ilişkisinde tespit edi-

lecek sorunların devşirme yahut yerli referanslarının olup olmadığının belirlenmesi büyük önem arz etmektedir. Zira, “toplumsal sorun” olarak addedilen bir mevzunun, toplum-sorun uyumsuzluğu içerisinde olması, bize ait olmayan kavramlar üzerinden düşünüp, bize ait olmayan sorunları sahiplenmek demektir ki burada kendi medeniyet bakış açımızla kavramların içlerinin “bizce, kültürümüz ve irfanımıza göre” doğru doldurulması böylelikle ele alınması yahut reddedilmesi çok daha ciddi bir duruş ve başa çıkma anlamına gelmektedir.

6. Yine bu anlamda görsel medya ve akademinin gerekli disiplinlerinin ittifak içerisinde yapacakları çalışmalar çok büyük önem içermektedir. Zira günümüzde aile değer ve kodlarının medya eliyle bir bir çürütüldüğü tabloya bakılacak olunursa; bu içi boş ve bozuk yayınların aile içi iletişimi bozan, türlü travmaya sebep olan içeriklerinin yerine, bilimsel desteklerle refere edilmiş, değer tanzimi, muhasebesi ve inşa edici nitelikte bir form kazandırılması çok büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda senaryo, sinema akademi ve üniversitelerin alakalı bölümlerine toplumsal sorunlar ve çözümleri beraberinde milli ve manevi değerlerle ilgili içerik ve gündem verilmesi; ‘Toplumsal ahlak’ paradigması adına çok büyük önem içermektedir.
7. Özellikle akademilerde, saniyen sivil toplum destekli tüm çalışmalarda elde edilen veriler ile ortak bir envanter havuzu oluşturulması, ortak faydanın paylaşımı ve gelişimi adına çok büyük önem içermektedir.
8. Yapılması önerilen çalışmalara ek olarak, hakemli ve hakemsiz, süreli ve basılı yayın organlarının oluşturulması, bu konularda genç nesillere senaryo, bilimsel veri yarışmaları düzenlenmesi de zaten ‘içerik zenginleştirici’ vasfı iyi bilen gençlik adına yönlendirici ve verimli bir çaba olarak önerilebilir.
9. Aile, travma ve inanç içerikli yapılması önerilen tüm çalışmaların, değer, sorumluluk ve hakkaniyet odaklı olmasıyla ulaşılabilecek cihanşümul boyutlu güzellikte, yüce ahlak odaklı ideal toplum formu hakkında devlet odaklarına politika olabilecek sunumlar ve paylaşımlar da yapılması önerilebilir.

Kaynakça

- Arthur Jersild. Çocuk Psikolojisi. Ankara: Ankara Eğitim Fakültesi Yayınları, 1976.
- Attepe, Ar. Gör. Seda. "Anne Baba Kaybının Çocuklar Üzerindeki Etkileri". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 23, sy 23 (01 Aralık 2010): 23-28. <https://doi.org/10.21560/spcd.22816>.
- Bradshaw, Matt, Christopher G. Ellison, ve Jack P. Marcum. "Attachment to God, Images of God, and Psychological Distress in a Nationwide Sample of Presbyterians". *International Journal for the Psychology of Religion* 20, sy 2 (29 Mart 2010): 130-47. <https://doi.org/10.1080/10508611003608049>.
- Bretherton, Inge. "The Origins of Attachment Theory: John Bowlby and Mary Ainsworth." *Developmental psychology* 28, sy 5 (1992): 759.
- Cicchetti, Dante. "Resilience Under Conditions of Extreme Stress: A Multilevel Perspective". *World Psychiatry* 9, sy 3 (Ekim 2010): 145-54. <https://doi.org/10.1002/j.2051-5545.2010.tb00297.x>.
- Collishaw, Stephan, Andrew Pickles, Julie Messer, Michael Rutter, Christina Shearer, ve Barbara Maughan. "Resilience to Adult Psychopathology Following Childhood Maltreatment: Evidence From a Community Sample". *Child Abuse & Neglect* 31, sy 3 (Mart 2007): 211-29. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2007.02.004>.
- Çelik, Fatma Gül Helvacı, ve Çiçek Hocaoğlu. "Çocukluk Çağı Travmaları: Bir Gözden Geçirme". *Sakarya Tıp Dergisi* 8, sy 4 (2018): 695-711.
- Çinar, Mehmet. "Tanrı'ya Bağlanma Tarzı ve Ölüm Kaygısı İlişkisi Üzerine Bir Araştırma". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, sy 45 (30 Haziran 2016): 313-38. <https://doi.org/10.29288/ilted.304772>.
- Deri,S. "Vicissitudes of Symbolization and Creativity". İçinde *Between Reality and Fantasy*, 48. Northvale: NJ: Jason Aronson, 1978.
- Dönmez, Yunus Emre, Nusret Soylu, Özlem Özel Özcan, Tuba Yüksel, Arzu Demirel, Çalişkan, Pelin Bayhan Çon, ve Dilşad Yıldız Mınioksar. "Cinsel İstismar Mağduru Çocuk ve Ergen Olgularımızın Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri". İnönü Üniversitesi Turgut Özal Tıp Merkezi Dergisi 21, sy 1 (2014): 44-48.
- Filiz Erginer. "Ankara İli İlköğretim Okulu Yöneticilerinin Öğrencilerin Aileleri Tarafından İstismarı ve İhmaline İlişkin Görüşleri." Yüksek Lisans, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Frankl,Victor. *İnsanın Anlam Arayışı*. İstanbul: Okyanus Yayıncılık, 2009.
- Gordon Allport. *Birey Ve Dini*. Ankara: Elis Yayıncılık, 2004.

- Hall, Todd W., Annie Fujikawa, Sarah R. Halcrow, Peter C. Hill, ve Harold Delaney. "Attachment to God and İmplicit Spirituality: Clarifying Correspondence and Compensation Models". *Journal of Psychology and Theology* 37, sy 4 (2009): 227-44.
- Hayta, Akif. *Bağlanma Kuramı ve Allah Tasavvuru*. Bursa: İz Yayıncılık, 2017.
- Hazan, Cindy, ve Phillip Shaver. "Romantic Love Conceptualized As an Attachment Process." *Journal of Personality and Social Psychology* 52, sy 3 (1987): 511.
- Howe, David. *Child Abuse and Neglect: Attachment, Development and Intervention*. Basingstoke, Hampshire ; New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Irvin Yalom. *Din ve Psikiyatri*. İstanbul: Merkez Kitaplar, 2004.
- İ.Özgentürk. "Child Abuse and Neglect". *Journal of Human Sciences*, 2014, 265-78.
- Jung, C. G., Engin Büyükinâl, ve C. G. Jung. *İnsanın Ruhuna Yöneliş: Bilinçaltı ve İşlevsel Yapısı*. 4. bas. İstanbul: Say yay, 2001.
- K. Yurdakök ve O. İnce. "Duygusal İstismar ve İhmal". *Katkı Pediatri Dergisi*, 2010, 423-33.
- Kalın, İbrahim. *Açık Ufuk - İyi, Doğru Ve Güzel Düşünmek Üzerine* -. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- — —. *Perde Ve Mânâ - Akıl Üzerine Bir Tahlil* -. İstanbul: İnsan Yayınları, 2020.
- Kara, B. ve Biçer,Ü. "Çocuk İstismarı". *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 2004, 140-51.
- Kierkegaard, Soren. *Korku ve Titreme: Diyalektik Lirik*. İstanbul: Pinhan, 2014.
- Kirkpatrick, Lee. *Attachment, Evolution and the Psychology of Religion*. New York: The Guildford Press, 2005.
- Kirkpatrick, Lee A., ve Philip R. Shaver. "An Attachment-Theoretical Approach to Romantic Love and Religious Belief". *Personality and Social Psychology Bulletin* 18, sy 3 (Haziran 1992): 266-75. <https://doi.org/10.1177/0146167292183002>.
- Kirkpatrick, Lee A., ve Phillip R. Shaver. "Attachment Theory and Religion: Childhood Attachments, Religious Beliefs, and Conversion". *Journal for The Scientific Study of Religion*, 1990, 315-34.
- Köse, Ali; Ayten, Ali. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayıncılık, 2012.
- Masterson, James F, Habibe Şentürk, Tahir Özakkaş, ve Ahmet Çorak. *Bağlanma Kuramı ve Nörobiyolojik Kendilik Gelişimi Açısından Kişilik Bozuklukları: Klinik Bir Bütünleştirme*. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2008.

- Mikulincer, S; Shaver, P.R. *Attachment in Adulthood: Structure, Dynamics, and Change*. New York: New York Guilford Press, 2007.
- Nasr, Seyyed Hossein, ve Ahmet Özel. *İslam: İdealler ve Gerçekler*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- Neriman Aral. "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal Ve İstismarı". *Milli Eğitim Dergisi*, 2001, 151-55.
- Nuran Güler, ve Sultan Uzun. "Anneleri Tarafından Çocuklara Uygulanan Duygusal ve Fiziksel İstismar/İhmal Davranışı ve Bunu Etkileyen Faktörler". *Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, sy 3 (2002): 128-34.
- Ogden, H. "On Potential Space". *International Journal of Psycho-Analysis* 66 (1985): 129-41.
- Oğuz Polat. *Çocuk ve Şiddet*. İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- Oral, R, D Can, S Kaplan, S Polat, N Ates, G Cetin, S Miral, vd. "Child Abuse in Turkey: An Experience in Overcoming Denial and a Description of 50 Cases". *Child Abuse & Neglect* 25, sy 2 (Şubat 2001): 279-90. [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(00\)00241-6](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(00)00241-6).
- Orhan Öztürk. *Ruh Sağlığı ve Bozuklukları*. Ankara: Bayt Yayıncılık, 2018.
- Örsel, Sibel, Hasan Karadağ, Akfer Karaoğlan Kahiloğullari, ve Emel Akgün Aktaş. "Psikiyatri Hastalarında Çocukluk Çağı Travmalarının Sıklığı ve Psikopatoloji ile İlişkisi". *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi* 12, sy 2 (2011).
- Pelendecioğlu, Betül, ve Sefa Bulut. "Çocuğa Yönelik Aile İçi Fiziksel İstismar". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 9, sy 1 (15 Mart 2016): 49-62.
- Rank, Otto, ve Sabir Yücesoy. *Doğum travması ve psikanalizdeki anlamı = Das trauma der geburt und seine bedeutung für die psychoanalyse*. İstanbul: Metis, 2001.
- Ruppert, Franz. *Trauma, Bağlanma ve Aile Konstelasyonları: Ruhun Yaralarını Anlamak ve İyileştirmek*. Çeviren Fatma Zengin. 2. basım. Üsküdar, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.
- Saçarçelik, Gülizar. "Kasıtlı Kendine Zarar Verme Davranışı Olan Ergen Ve Genç Erişkin Hastalarda Çocukluk Çağı Travmaları". Uzmanlık Tezi, Bakırköy Prof. Dr. Mazhar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi 13. Psikiyatri Birimi, 2009.
- Sroufe, L. Alan. *Emotional Development: The Organization of Emotional Life in the Early Years*. Cambridge, GBR: Cambridge University Press, 2009. <http://public.ebookcentral.proquest.com/choice/publicfullrecord.aspx?p=4638365>.

- Subaşı, Hacer. “Üniversite Öğrencilerinin Tanrı ile İlişkilerinin Bağlanma Kuramı Açısından Değerlendirilmesi”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 12, sy 1 (01 Şubat 2012): 175-98.
- Şar, Vedat, Erdinç Öztürk, ve Eda İkizkardeş. “Validity and Reliability of the Turkish Version of Childhood Trauma Questionnaire”. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Sciences* 32, sy 4 (2012): 1054-63. <https://doi.org/10.5336/medsci.2011-26947>.
- Tıraşçı, Y. Gören, S. “Child Abuse and Neglect”. *Dicle Medical Journal*, 2007, 70-74.
- Tolstoy, Lev Nikolayevic, 1828-1910. *Hayat Üzerine Düşünceler*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005.
- Tümer, Günay. “Din”. İçinde *DİA*, 9:333-39. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, t.y.
- Yalom, Irvin. *Varoluşçu Psikoterapi*. İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık, 1999.
- Yasemin Taner ve Bahar Gökler. “Çocuk İstismar ve İhmali: Psikiyatrik Yönleri”. *Hacettepe Tıp Dergisi* 35, sy 2 (2004): 82-86.
- Yolcuoğlu, İsmet Galip. “Çocukların İhmal ve İstismara Uğramasında Aile ve Çocuklara Yönelik Risk Faktörleri ve Sosyal Hizmet Müdahalesi”. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 21, sy 1 (15 Nisan 2010): 73-83.

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 2 Say/Num: 1
Haziran/June 2022
ISSN 2792-0194

Türk İstiklal Harbi'nde İnönü Muharebeleri The Battles of İnönü in The Turkish War of Independence

Burak ÖNER

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

MA student, Ankara Yıldırım Beyazıt University

Ankara, Turkey

burak.oner.878916@hotmail.com orcid.org/0000-0003-4802-3669

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 23.05.2022

Accepted / Kabul Tarihi: 12.06.2022

Published / Yayın Tarihi: 28.06.2022

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/ Cilt: 2 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 123-145

Türk İstiklal Harbi'nde İnönü Muharebeleri

Özet

Türk İstiklal Harbi; Türk milleti ve ordusunun 1919 – 1922 yılları arasında Kuva-yı Milliye, kongreler ve muharebeler safhalarından oluşan siyasi, askeri, ekonomik, sosyal ve kültürel olarak verdiği bağımsızlık mücadelesidir. Devletin ve milletin tüm alanlarda verdiği bu mücadelenin en önemli bölümünü hiç şüphesiz muharebeler safhası oluşturmuştur. Bu işgal ve mücadele günlerinde uygulanacak başarılı askeri hamleler, maksadın hasıl olması cihetiyle önem arz etmiştir. Anadolu'nun güzide yerleri birer birer işgal edilirken yerel kuvvetlerle başlayan vatan savunmasının Ankara merkezli milli bir mücadeleye dönüşmesiyle Türk milleti nezdinde Türkiye Büyük Millet Meclisi çizgisini belirlemiş ve askeri stratejilerini buna göre uygulamıştır. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde şekillenen Milli Mücadele'nin askeri açıdan kapsamlı ilk zaferleri olan İnönü Muharebeleri, hem verilen mücadelenin sağlam bir zemine oturmasını sağlamış, hem de askeri yapılanmayı güncellenen tensikat ile daha pragmatik bir düzeye ulaştırmıştır. Bu kapsamda söz konusu dönemin siyasi ve askeri politikalarında İnönü Muharebeleri doğrudan etkili olmuştur. Türk devlet geleneği doğrultusunda sahip olunan tarihi süreç ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin içinde bulunduğu cari durum göz önüne alınırsa, İnönü Muharebeleri öncesinde, icrasında ve sonrasında askeri stratejide takip edilen hassas ve öngörülü düzey tam manasıyla anlaşılabilir. Bu niyet ve maksatla söz konusu çalışmada; yeni Türk Devletinin doğum sürecinde ilk ve kritik zaferler olma özelliği taşıyan İnönü Muharebeleri Milli Mücadele dönemi içerisinde değerlendirilerek anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İnönü Muharebeleri, Milli Mücadele, Mustafa Kemal Atatürk, Türk İstiklal Harbi, Türkiye Büyük Millet Meclisi.

The Battles of İnönü in The Turkish War of Independence

Abstract

Turkish War of Independence; It is the political, military, economic, social and cultural independence struggle of the Turkish Nation and Army between the years 1919-1922, consisting of the stages of Kuva-yı Milliye, congresses and battles. The most important part of this struggle of the state and nation in all areas was undoubtedly the battle phase. Successful military moves to be implemented in these days of occupation and struggle were important in terms of achieving the aim. While the eminent places of Anatolia were occupied one by one, the defense of the homeland, which started with local forces, turned into a national struggle based in Ankara, and the Turkish Grand National Assembly determined its line in the eyes of the Turkish Nation and implemented its military strategies accordingly. The Battles of İnönü, which were the first military victories of the National Struggle, shaped under the leadership of

Mustafa Kemal Atatürk, not only ensured that the struggle was settled on a solid ground, but also brought the military structure to a more pragmatic level with the current staff arrangement. In this context, the Battle of İnönü had a direct impact on the political and military policies of the period in question. Considering the historical process in line with the Turkish State tradition and the current situation of the Turkish Grand National Assembly, the sensitive and foresighted level followed in military strategy before, during and after the Battle of İnönü can be fully understood. With this intention and purpose, in this study; Inonu Battles, which are the first and critical victories in the birth process of the new Turkish State, will be evaluated and explained during the National Struggle period.

Key Words: Battles of İnönü, National Struggle, Mustafa Kemal Atatürk, Turkish War of Independence, Turkish Grand National Assembly.

Giriş

Askeri ve siyasi tarihinin en buhranlı dönemlerinden birinin sonunda imzalanan Karlofça Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu ilk kez büyük ölçekli toprak kaybı yaşamıştır. Bu tarihten sonra en genel anlamda; art arda gelen askeri ve siyasi başarısızlıklar ve bunların sonucu olarak oluşan ekonomik dar boğaz, çağa ve teknolojiye uyum sağlama çabaları kapsamında yabancı devletlerle girilen so-syo-kültürel mücadele ve devletin son döneminde uzun yıllar devam eden savaşlar, tarihteki en büyük Türk İmparatorluklarından biri olan Osmanlı İmparatorluğu'nu sona doğru yaklaştırmış, Milli Mücadele sonunda yeni bir Türk Devleti tarih sahnesine çıkmıştır.

Milli Mücadeleyi her şeyden önce dönemin şartlarına göre değerlendirmek gerektiği düşünülmektedir. Milli Mücadele dönemi; Osmanlı İmparatorluğu topraklarında 1911 yılında Trablusgarp Harbi ile başlayan, 1912-1913 Balkan Harpleri ve 1914-1918 Birinci Cihan Harbi ile devam eden müteakibinde 1919 - 1922 Türk İstiklal Harbi ile sona eren, devleti ve milleti maddi/manevi anlamda tüketmiş, uzun yıllar devam eden bir savaşlar silsilesinin son üç yıllık dönemidir. Ancak Türk İstiklal Harbi mevcut devleti kurtarmak için değil, milleti ve öz vatani kurtarmak maksadıyla yapılan bir mücadeledir ve bu mücadele ile milli bilinç askeri ve siyasi kadrolarda da karşılık bulmuştur.¹

Mondros Mütarekesi'nin 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri orduları 13 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'u işgal etmiş, aynı tarihte İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa "Geldikleri gibi giderler!" diyerek, istiklal ateşini

1 Mesut Uyar ve Edward J. Ericson, *Osmanlı Askeri Tarihi*, 3.Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 535.

düşüncelerinde yakmıştır.² Halkın ve ordunun ulusal bir amaç etrafında birleştiğini gören ve bunu organize ederek Milli Mücadelenin lideri olan Mustafa Kemal Paşa, orduyu ve milleti tek bir hedefe yönelterek bu mücadeleyi yürütmüştür.³

15 Mayıs 1919 tarihinde ilk Yunan tümeni İzmir önlerine gelmiş ve bir süre sonra birlikler karaya çıkmaya başlamıştır.⁴ Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'dan ayrılmasından bir gün önce meydana gelen bu işgal Türk milletini derinden sarsmış, bağımsızlık atешini perçinlemiş ve halkın aynı istikamet doğrultusunda bağımsızlığa yönelmesini hızlandırmıştır. 9'ncü Ordu Müfettişliği⁵ görevi ile Anadolu'ya geçen ve Osmanlı hükümetinin idari ve askeri olarak yetkilendirdiği amir konumunda olan Mustafa Kemal Paşa,⁶ milli hakimiyet fikri gereği bağımsızlık mücadelesini başlatmıştır. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti tarafından İstanbul'a geri çağırılmış, kabul etmediği için ordu ile ilişkisi kesilmiş ve yetkileri alınmış olarak istiklal mücadelesine devam etmiştir. Bu doğrultuda Erzurum ve Sivas'ta icra edilen kongrelerden sonra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yürürlüğe girmesinde de ciddi gayretler sarf etmiştir.⁷

Türk İstiklal Harbi Kuva-yı Milliye ile bölgesel olarak başlamış ve doğuda Ermeniler, güneyde Fransızlar, kuzeyde Rum çetelerle mücadele edilmiştir. Amasya Genelgesi, Havza Bildirisi, Erzurum ve Sivas Kongrelerine müteakip, 16 Mart 1920'de Osmanlı Mebusan Meclisi çalışmalarına son vermek zorunda kalınca, 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve hassas günler geçiren Ankara hükümeti, bir yandan siyasi meseleleri halletmeye çalışırken diğer yandan ordunun yeniden teşkil çalışmaları üzerinde durmaya başlamıştır.⁸

Yunan ordusu 22 Haziran 1920 tarihinde taarruzla Milne Hattı'nı geçerek ve Bursa – Uşak hattını ele geçirerek, Türklere barış şartlarını kabul ettirmek ve Milli Mücadeleyi sekteye uğratmak istemiştir. ⁹ Bu durumun ardından Mustafa Kemal Paşa

2 Andrew Mango, *Sultan'dan Atatürk'e Türkiye*, (İstanbul: Pegasus yayınları, 2011), 59.

3 Halil İnalçık, *Osmanlı ve Avrupa*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2017), 100.

4 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, 2/1, 2.Baskı, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994), 42.

5 Osmanlı ordusunda başlatılan yeniden teşkil çalışmaları kapsamında 12 - 15 Haziran 1919 tarihinden itibaren 9'uncu Ordu Müfettişliği, 3'üncü Ordu Müfettişliği olarak yeniden adlandırılmıştır. Bu tarihten itibaren Mustafa Kemal Atatürk 3'üncü Ordu Müfettişi olarak görev yapmıştır. Bkz. Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi, *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, Sayı: 1, Belge Nu: 20 – 21, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1952), 48 - 51.

6 Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2020), 479.

7 İlber Ortaylı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 168.

8 Zekeriya Türkmen, "Ordulaşan Millet: Türkler Birinci Dünya Harbi'nden Türk İstiklal Mücadelesine Uzanan Süreçte Ordu – Millet dayanışması", *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü*, Ed. A.Sefa Özkaya, 3.Baskı, (İstanbul: Kronik Kitap, 2020), 742.

9 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, 2/2, 3.Baskı, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), 240.

ordunun tekrar organize edilmesi ve teşkilatlanmasının gerekliliği doğrultusunda meclis çalışmalarına başlamıştır. İlk etapta Yunan ordusuna karşı güçsüz ve dağınık durumda kalan milli kuvvetler, T.B.M.M.'nin 24/25 Haziran 1920 tarihinde yayınlanan genelgesi ile "Batı Cephesi" çatısı altında birleştirilmiş ve Komutanlığına Ali Fuat Cebesoy getirilmiştir. Daha sonra 12 Temmuz 1920 tarihinde düzenli birliklerin yeniden teşkilatlanması ve personel olarak ikmal Meclis'te kararlaştırılmıştır.¹⁰

İlerleyen dönemde Cephe Komutanı Ali Fuat Paşa, Çerkez Ethem'in komuta ettiği Kuva-yı Seyyare birliği ve sahip olunan nizami tümenler ile Gediz mevzilerini tutan Yunan birliklerine taarruz etmek istemiş, fakat bu isteği Genelkurmay Başkanlığı tarafından riskli bulunmuş ve reddedilmiştir. Ali Fuat Paşa yine de 24 Ekim 1920 tarihinde birliklerine harekât emri vermiş, ancak kuvvetlerimiz Yunan ordusu karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Başarısız Gediz Muharebesinden sonra askeri teamüller gereği Ali Fuat Paşa görevinden alınarak Moskova Büyükelçisi olarak görevlendirilmiştir.¹¹ Daha sonraki süreçte 9 Kasım 1920 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla Batı Cephesi teşkilatı ve komuta kademesi değişmiş, Batı cephesi Komutanlığına Miralay İsmet Bey getirilirken, Güney Cephesi Komutanlığına Refet Paşa getirilmiştir. Müteakip dönemde ordu ile ilgili çalışmalar kapsamında çıkarılan kanunla Kuva-yı Milliye yapılanması 15 Aralık 1920 tarihinde T.B.M.M. tarafından lağvedilmiştir. Böylelikle düşmanla harp etme yetkisi, tensikati yapılan Türk ordusuna verilmiştir.¹² Bu kapsamda gerek iç isyanlarla, gerekse işgalcilerle mücadele askeri ve siyasi olarak bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır.

1921 yılından itibaren düzenli ordu birliklerinin yeniden teşkilinin olgunlaşmasıyla birlikte İstiklal Harbi'nin muharebeler safhası başlamış ve Türk ordusu çok çetin savaşlar verdiği gibi çok etkili zaferler de kazanmıştır. Askeri safhadaki ilk zafer 6 - 11 Ocak 1921 tarihli Birinci İnönü Muharebesi olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin eldeki imkânlar doğrultusunda yeniden teşkilini ve ikmalini sağladığı düzenli birliklerin bu savunma savaşını kazanması daha sonra kazanılacak zaferlerin müjdecisi olmuştur.¹³

Birinci İnönü Muharebesinden sonra 1 Mart 1921 tarihinde Türk - Afgan Dostluk Antlaşması ve 16 Mart 1921 Moskova Antlaşması imzalanarak¹⁴ dış politikada dostluk

10 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (T.B.M.M. Hükümeti Dönemi 23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*, 4/1, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1984), 117 - 118.

11 Hamza Eroğlu, "İsmet İnönü ve I. ve II. İnönü Muharebelerinin İçerde ve Dışarda Etkileri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2/4, (1985): 68.

12 Ergün Öz Akçora, "Batı Cephesinin Kuruluşu ve Birinci İnönü Muharebesindeki Yeri", *Fırat Üniversitesi Dergisi*, 1/2, Elazığ: (1987): 18.

13 Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 4.Cilt, (Ankara: Başbakanlık Basımevi, 1974), 25.

14 Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, 27. Baskı, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020), 160-161.

ilişkileri kurulmaya başlanmıştır. Bu esnada İtilaf Devletleri 23 Şubat 1921’de düzenlenen Londra Konferansına Osmanlı İmparatorluğu ve T.B.M.M. temsilcilerini birlikte çağırarak, oluşan bu ikilikten yararlanmak ve Türkleri barış umuduyla oyalamak istemiştir. Barışa verilen değer nedeni ile Ankara hükümeti nezdinde de konferansa iştirak edilmiş fakat konferans bitmeden Yunan ordusu yeniden taarruza geçmiştir. İtilaf Devletlerinin beklemedikleri zafer gerçekleşmemiş, 23 Mart - 1 Nisan 1921 tarihleri arasında meydana gelen İkinci İnönü Muharebesi de Türk ordusunun zaferi olarak tarihte yerini almıştır.¹⁵ Daha sonra gerçekleşen Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebeleri, Kütahya – Eskişehir Muharebeleri, Sakarya Meydan Muharebesi ve Türk Büyük Taarruzu da Türk milletinin vatan ve bağımsızlık için verdiği mücadelesinin birer nişaneleridir.

Türk milleti ve ordusunun istiklali için verdiği bu kutsal mücadelesini kesin sonuçlu zaferle taçlandırarak Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın, 30 Ağustos 1922 tarihinde meydana gelen Dumlupınar Meydan Muharebesi ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularına hitaben yayımladığı beyanname şu sözlerle bitmektedir; *“Bütün arkadaşlarımın Anadolu’da daha başka meydan muharebeleri verileceğini dikkate alarak ilerlemesini ve herkesin aklını, yiğitliğini ve gayretini yarışırmasına göstermeye devam etmesini isterim. Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz’dir. İleri!”*¹⁶

Türk ordusu Bursa ve İzmir üzerine yürüyerek öz vatanı Anadolu’yu kurtarmıştır. Yunan ordusunun İzmir ve Bursa’dan çekilmesi ile Anadolu topraklarında artık Yunan askeri kalmamış, Doğu Trakya ve Edirne’nin bağımsızlığı Mudanya Mütarekesi’nin en mühim konusu olmuştur. Bu konu; Yunan ordusunun Meriç Nehri batısına çekilmesi ve bir ay sonra da bahse konu bölgeleri Türkiye Büyük Millet Meclisine teslim etmesi kararı ile aşılmıştır.¹⁷ Böylelikle Milli Mücadelenin askeri safhası 11 Ekim 1922 tarihinde imzalanan Mudanya Mütarekesi ile sona ermiştir.

Bu doğrultuda İnönü Muharebeleri kronolojik sürece uygun olarak nedenleri, ceريان tarzı, sonuçları, idari hususları çerçevesinde dönemin siyasal ve ekonomik faktörleri harmanlanarak anlatılmaya çalışılacaktır.

15 Mehmet Çanlı, “Milli Mücadele’de Uygulanan Askeri Strateji”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, (Ankara: 2019), 270 – 275.

16 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi)*, Sayı:129, Belge Nu: 65, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2012), 216.

17 Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya*, 216.

1. Birinci İnönü Muharebesi

1.1. Birinci İnönü Muharebesinin Nedenleri ve Orduların Durumları

Birinci İnönü Muharebesini doğuran nedenlerin çıkış noktası Yunan kaynaklı stratejiler olmuştur. Yunan hükümeti siyasi varlığını Anadolu seferine bağlamış ve bu konuda İtilaf Devletlerini de memnun etmek istemiştir. Muharebenin nedenlerinin siyasi ve genel boyutunu bu husus oluştururken, nedenlerin alt başlıkları arasında Türk ordusunun 1920 sonlarından itibaren Çerkez Ethem hadisesi ile meşgul olması ve kuvvetini bölmesinden ötürü harekât açısından uygun ortamın oluşması görülmüştür. Bunun dışında kendisinin işgaline bırakılmış Batı Anadolu bölgesinden doğuya hareketle, oluşumunu tamamlamadan milli hükümeti egale etmeyi, Türk askeri kuvvetlerini yok etmeyi ve İtilaf Devletlerinin hazırladığı barış şartlarını kabul ettirerek “Megali İdea” çerçevesinde işgal ettiği topraklarda kalıcı olmayı planlayan Yunanlılar, bunu gerçekleştirmek için ilk adım olarak o tarihte Türk ordusunun ulaşım ve ikmal merkezi olan Eskişehir istikametine taarruz etmeyi uygun bulmuştur. Ayrıca söz konusu tarihlerde Yunan karargâhına gelen istihbaratlar Türk ordusunun Afyon istikametinden taarruz edebileceğini hissettirmiştir. Bu duruma engel olmak ve ilk hamleyi yapan taraf olmak adına Yunan ordusu harekâtını planlamıştır. Taarruz için şartların uygunluğu ve zamanın kısıtlılığı Yunan kurmaylarını kış mevsiminde hazırlıksız bir harekâta itmiştir.¹⁸

Siyasi ve askeri sebeplerin yanında Yunan ordusunu muharebeye yönelten ekonomik ve psikolojik sebeplerde bulunmaktadır. Yunan hükümeti tüm ekonomik imkânlarını “Anadolu Seferi” için seferber etmiştir. Bu denli kapsamlı bir harekâtı uygulayacak bu büyüklükteki bir orduyu savaş halinde tutmak finansal olarak ancak İtilaf Devletlerinin desteği ile mümkün olmuştur. İngiltere ile siyasi olarak farklı çizgilerde olan Kral Konstantin’in tahta geçmesi ile birlikte verilen ekonomik destek durdurulmuştur. Bu desteğin tekrar devam etmesi ise ancak Yunan yönetiminin İtilaf Devletlerinin Anadolu toprakları üzerindeki çıkarlarına uygun hareket etmesi ile mümkün görünmektedir. Birinci İnönü Muharebesinin ekonomik sebebini bu husus oluşturmuştur. Kral Konstantin’in iktidara gelmesiyle birlikte Küçük Asya ordusunun komutanlığına General Papulas getirilmiştir. Askeri komuta heyetinin kendilerini ispatlama çabasına Kralın ve komutanların “Megali İdea” hayali eklendiğinde, süreci savaşa götüren psikolojik sebepler de ortaya çıkmıştır.¹⁹

Birinci İnönü Muharebesinin öncesinde, Eskişehir merkezli Batı Cephesi Komutanlığı bünyesinde; Geyve’de Geyve Dolayları Komutanlığı, Yenişehir’de Yenişehir

18 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, 2/3, 3.Baskı, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999), 148 - 149.

19 İbrahim Tavukçu, “Milli Mücadele’de İnönü Muharebeleri”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tez Nu: 609267, (Ankara: 2019), 44 - 46.

Dolayları Komutanlığı, İnegöl'de İnegöl dolayları Komutanlığı, Uşak kuzeyi ve Gediz bölgesinde 61'inci Tümen, Domaniç batısında ve Yunuslar mevkiinde 11'inci Tümen, Yenişehir – İnegöl – Bilecik uzantısında 24'üncü Tümen, Gediz ve Aşıkpaşa mevkiinde 1'inci Süvari Tugayı, İznik doğusunda Gökbayrak Taburu ve bölge içerisinde dağınık olarak Milli Müfrezeler bulunmaktadır. Bu birliklerin 05 Ocak 1921 tarihli tespit edilen sayısal verileri; 245 subay, 5223 er, 2266 tüfek, 946 süngü, 27 makinalı tüfek ve 10 adet sahra topu şeklindedir. Batı Cephesi dışında ise merkezi Kütahya'da bulunan Güney Cephesi Komutanlığı bünyesinde; Afyonkarahisar'da 12'nci Kolordu karargâhu, İstihkam Taburu ve 1'inci Numune Alayı ile 6'ıncı ve 69'uncu Piyade Alay Komutanlıkları, Menderes bölgesinde 57'inci Piyade Tümeni, Kütahya'da 1'inci ve 2'nci Süvari Grubu, 23'üncü ve 8'inci Tümen Komutanlıkları, Konya'da 2'nci Numune Alayı ve 41'inci Tümenin bir taburu bulunmaktadır. İhtiyat birlikleri ise Genelkurmay Başkanlığı emrinde Ankara'da 4'üncü Piyade ve 3'üncü Süvari Tümen Komutanlıkları, Kastamonu'da 4'üncü Piyade Alayı ve Polatlı'da bir Depo Alayı şeklinde tespit edilmiştir.²⁰ 10 Ocak 1921 tarihinde Birinci İnönü Muharebesine katılan birliklerin sayısal verileri ise; 8500 askeri personel, 5500 tüfek, 47 makinalı tüfek ve 28 sahra topu²¹ şeklinde belirlenmiştir.

Birinci İnönü Muharebesinden hemen önce karargâhu İzmir'de bulunan Yunan ordusu yedi tümen komutanlığı ve bir süvari tugayı olarak konuşlanmıştır. Bu tertiplenme; Bursa bölgesinde 3'üncü İzmir Kolordusu 3 Tümeni ve tümenlere bağlı 9 alayı ve Mudanya kesiminde bulunan bir süvari tugayı, Uşak bölgesinde 1'inci Kolordu karargâhu, 2'nci, 13'üncü ve 1'inci Tümen Komutanlıkları, Alaşehir mevkiinde 3'üncü Tümen Komutanlığı ve daha batıda 2'nci Kolordu Karargâhu şeklinde gerçekleşmiştir.²² Bu birliklerden Birinci İnönü Muharebesine katılan birliklerin sayısal değerleri ise şu şekildedir; 227 subay, 15.816 er, 12.500 tüfek, 120 makinalı tüfek ve 72 adet sahra topu.²³

Muharebenin Türkler ve Yunanlılar tarafından yapılan planlamalarına göre birlikler bölgelerine konuşlandırılmıştır. Bu planlamalarda Türk ordusu önceden hazırlanan bir plana sahip değilken, genel strateji ordunun yeniden teşkili tamamlanana kadar Yunanlılara karşı savunmada kalmak üzerine olmuştur. Bu doğrultuda yapılan planlama, savunma hattının İnönü mevziin kuzeyini 24'üncü Tümen ile güneyini 11'inci Tümen ile savulması şeklinde olmuştur. 61'inci Tümen ve 1'inci Süvari Tugayı Çerkez Ethem ve Kütahya kesiminden gelecek taarruzları kıracaktır. Muharebenin ihtiyatı ise Polatlı'da bulunan Depo Alayı ve 4'üncü Tümen Komutanlığı olacaktır. Güney Cephesinde bir hareketlilik olmadığı takdirde ise cephe süvarileri Ankara isti-

20 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 145 - 147.

21 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*, 7, (Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, 1975), 233.

22 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 147 - 148.

23 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler*, 7, 1975, 232.

kametini kapatacaktır. Yunan ordusu ise taarruz planını, Bilecik – Bozüyük – Eskişehir istikametinde olacak şekilde planlamış, bu bölgede bulunan ikmal noktaları, demiryolu hatları, köprüleri kullanılamaz hale getirmek ve Türk ordusunu kesin biçimde yok etmek üzerine kurmuştur.²⁴

Tarih 06 Ocak 1921'e doğru ilerlerken Türk ve Yunan orduları muharebe sahasında askeri gereklilikleri yerine getirmekle meşgul olmuştur şeklinde düşünmek yanlış olmayacaktır. Bu gerekliliklerin en önemlileri harp talimi, ikmal, muhabere ve istihbarat faaliyetleridir. Çünkü savunma yapacak taraf için taarruzun nereden ve nasıl yapılacağı ne kadar önemli ise, taarruz yapacak taraf içinde taarruzu nereden ve nasıl yapması gerektiği o kadar önemlidir. Yunan ordusunun askeri harekâtı bu soruların cevapları doğrultusunda başlarken, Türk ordusunun savunması da cari duruma göre şekillenmiştir.

1.2. Birinci İnönü Muharebesinin Gerçekleşmesi, Siyasi – Askeri – Ekonomik - Toplumsal Sonuçları ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Yunan ordusu 06 Ocak 1921 tarihinde aktarılan nedenler ve planlama dâhilinde Anadolu'nun içlerine hareketle harekâta başlamıştır. 24'üncü Tümen Komutanı Atıf Bey aynı gün yazdığı raporunda Yunan ordusunun taarruzunu Batı Cephesi Komutanlığına ve Genelkurmay Başkanlığına bildirmiştir.²⁵ Muharebenin başlangıcında Batı Cephesi'ne bağlı 11'inci ve 61'inci Tümen Komutanlıkları ile 1'inci Süvari Tugayı Çerkez Ethem hadisesi ile uğraştığından, Yunan ordusunun taarruzu ile karşılaşacak sadece 24'üncü Tümen, 11'inci Tümenin 126. Alayı ve Gökbayrak Taburu kalmıştır. Ancak durumun kritikliği nedeni ile Genelkurmay Başkanlığı emri doğrultusunda Çerkez Ethem hadisesi için 61'inci Tümen yerinde bırakılarak 11'inci Tümen, ihtiyatta bulunan 4'üncü Tümen ve 1'inci ve 61'inci Tümenlerin birer alayı İnönü bölgesine yollanmıştır.²⁶ Bu şekilde kuvvet dengesi sağlanmaya çalışılarak, Türk ordusunun savunma gücü arttırılmak istenmiştir. Bu hal tarzı bazı bölgelerde işe yarasada Yunan ordusunun İnönü önlerine gelmesini engelleyememiştir. Nitekim 07 Ocak 1921 tarihinde Genelkurmay Başkanı Vekili Fevzi Paşa'nın Batı Cephesi Komutanlığına gönderdiği bilgilendirme raporu da bu doğrultudadır. Raporun birinci maddesinde *“Yenişehir muntkasında düşmanın bu sabah saat 7.30 evvel de bir alay piyade ve bir alay süvari ile iki batarya sahra ve iki cebel (dağ) topundan mürekkebe bir kuvvetle Köprühisar mevzilerimize vukubulan taarruzunu saat 9.00 evvelde kitaâtımızın muannidâne sebat ve mukâvemeti karşısında akim kalmış ve mukâbil taarruzumuz neticesinde mühim zayiât vererek münhezimen tard edilmiştir. Düşman bilâhire bir piyade alayıyla takviye edilmiş olduğu halde Köprühisar'ın dört kilometre garbinde ordugâha geçmiştir. İnegol muntkasında düşman iki piyade ve*

24 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 149 - 150.

25 Hüsnü Özlü, “Harp Raporlarına Göre Birinci İnönü Muharebesi'nin Analizi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28/82 (2012): 30.

26 Tavukçu, “Millî Mücadele’de İnönü Muharebeleri”, 57 - 58.

iki suvari alayıyla Nazif Paşa mevziindeki kıtaatımıza taarruz etmiş faik duşman karşısında mezkur mevzii tahliye eden kıtaatımız evvelce aldıkları talimata tevfikân Pazarcık garbindeki mevzilere çekilmiştir.” şeklinde bilgi verilmiştir.²⁷

8 Ocak 1921 tarihinde ilerlemesini devam ettirerek askeri üstünlüğü elinde bulunduran Yunan ordusu bölgesel savunmaları ileri atarak Türk birliklerinin çekilmesine neden olmuştur. Müteakibinde Yunanlıların İzmir Kolordusu taarruza başlamış ve zayıf Türk kuvvetlerini geri çekilmeye mecbur ederek 9 Ocak 1921 tarihinde İnönü mevzilerine dayanmıştır. 9 – 10 Ocak 1921 tarihinde Yunan ordusu ile Türk ordusu arasında en zor muharebeler meydana gelmiştir.²⁸ Türk ordusu savunma hatlarını birlikleri imha derecesinde sarsılıncaya kadar korumuştur. Ancak birlik yetersizliği nedeniyle Eskişehir, dolayısıyla Ankara istikametlerini daha sağlam şekilde kapatmak maksadıyla Batı Cephesi Komutanı İsmet Bey 10 Ocak 1921 tarihinde saat 15.20’de Kurmay Başkanı Muzaffer Bey’e verdiği emirde; 24’üncü Tümenin Eskişehir istikametini örtmesini, 11’inci ve 4’üncü Tümenlerin Oklubalı – İnönü bölgesine savunma hattı kurmasını söylemiştir.²⁹

Türk kuvvetleri kendinden sayıca üstün ve iyi donatılmış bir orduya karşı tüm imkân ve kabiliyeti ile savunma muharebesini sürdürmüş müteakibinde merkezin stratejisi sebebiyle Eskişehir – Ankara istikametinin güvenliğini sağlamak maksadıyla 10 Ocak 1921 akşamında yeni savunma hattı işgal etmek üzere Beşkardeş – Zemzemiye – Oklubalı hattına çekilmiştir. Bu hamle karşısında tedirgin olan ve mevcut savunmayı aşamayan Yunan kuvvetleri ise Türk ordusunun mukavemeti karşısında ileri harekâta devam edememiş ve 11 Ocak 1921 sabahında geri çekilmeye başlamıştır.³⁰ Yunan ordusunun geri çekilişi ilk etapta Batı Cephesi tarafından tespit edilememiştir. Miralay İsmet Bey yine 11 Ocak 1921 tarihinde verdiği raporda; duşmanın 9-10 Ocak 1921 muharebelerinde fazla sayıda kayıp verdiğini, bugün itibarıyla faaliyette bulunmadığını, durumunun tespit edilmeye çalışıldığını ve Batı Cephesi birliklerince ele geçirilen yeni savunma hattını belirtmiştir.³¹

Türk ordusu keşif faaliyetleri neticesinde Yunan birliklerinin geri çekildiğini anlamış ve 12 Ocak 1921 tarihinde takip harekâtına başlamıştır. Cephe komutanının tekrar ele geçirilen İnönü istasyonunda yazdırdığı aynı gün tarihli sabah ve akşam harp raporlarında takip harekâtının ilerleyişi aktarılmıştır.³² Yunan ordusunun geri

27 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı:91, Belge Nu: 2273, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991), 24.

28 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 4/1, 1984, 429.

29 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı:127, Belge Nu: 28, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2011), 97.

30 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 4/1, 1984, 430.

31 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Belge Nu: 38, 2011, 153.

32 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, *Birinci İnönü Muharebesinde Garp Cephesi ve 24’üncü*

çekişinin zamanında keşif edilememesi, süvari grubunun yorgunluğu ve imkânların kısıtlı olması nedeniyle takip harekâtı sadece düşmanı kovalamak maksatlı icra edilmiştir. 11 – 17 Ocak 1921 tarihleri arasında devam eden Türk ordusunun takip harekâtı Yunan birliklerinin Birinci İnönü Muharebesi öncesinde zapt ettikleri mevzilere tekrar yerleşmesi ile sona ermiştir.³³ Birinci İnönü Muharebesinde Türk ordusunun zayıtı; 4 subay 117 er şehit, 12 subay 85 er yaralı, 5 subay 29 er esir olmak üzere toplam 252 personel olmuştur. Yunan ordusunun zayıtı ise; 8 subay 49 er ölü, 9 subay 145 er yaralı olmak üzere toplam 211 personel olarak tespit edilmiştir.³⁴

Böylece taarruz harekâtı icra eden Yunan ordusu askeri olarak taarruz hedefine ulaşamazken, savunma muharebesi yapan Türk ordusu muharebenin gereklerini yerine getirerek savunma hattını korumuş ve Yunanlılar karşısında zafer kazanmıştır. Bu vesile ile Mustafa Kemal Atatürk 11 Ocak 1921 tarihinde Miralay İsmet Bey nezdinde Türk kara ordusuna meclisin ve milletin içten tebriklerini göndermiştir. 12 Ocak 1921 tarihinde ise Cephe Komutanı cevaben Atatürk ve Türkiye Büyük Millet Meclisine duygularını ve şükranlarını arz eden bir telgraf çekmiştir.³⁵ 13 Ocak 1921 tarihinde ise Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa Mecliste İnönü muharebesi hakkında malumat verirken sonuçla ilgili şu değerlendirmede bulunmuştur; *“Düşman malzemesini Bursa’ya kadar köylülerin vesaiti ile nakletmişlerdir. Düşman efradı Bursa’ya kadar çekileceklerini söylemişlerdir, ikinci süvari grubu bugün Mezit vadisi boyunca Nazıfpaşa hattına kadar ilerleyecek ve arkasından şimalden, Yenişehir istikametinde taarruz yapacak. Bu suretle İnönü Muharebesi düşmanın felâketiyle neticelenmiş ve Büyük Millet Meclisinin genç ordusu, daha henüz ikmal olunmamış ordusu ilk rüşdünü bu suretle ispat etmiştir. İnşallah kariben kemale gelecek bu ordu milletin bütün arzularını bilâ noksan ifa edecektir.”*³⁶ Fevzi Paşanın bu konuşmasının ardından İzmir Mebusu Mahmut Esat Bey ve Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey tarafından meclise verilen *“İnönü Muharebesi münasebetiyle Garp Cephesi Kumandanı İsmet Beyin bir derece terfi ettirilmesine dair”* teklif kabul edilmiş ve miralay (albay) rütbesindeki İsmet Bey mirliva (tuğgeneral) rütbesine terfi ettirilmiştir.³⁷

Birinci İnönü Muharebesinin her iki taraf içinde siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal sonuçları olmuştur. Türk tarafı için Birinci İnönü Muharebesi ile kazanılan zafer T.B.M.M. hükümetine iç politikada ve dış politikada saygınlık ve güven duygusu kazandırmış; ülke içerisinde isyanlar azalıp, siyasi oluşum netleşip, devlet teşkilatlanması oturmaya başlarken, dış politikada SSCB ve Afganistan ile dostluk antlaşma-

Tümen Cerideleri, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2019), 60.

33 Tavukçu, “Milli Mücadele’de İnönü Muharebeleri”, 109 – 111.

34 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 246.

35 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, *Birinci İnönü Muharebesinde Garp Cephesi*, 2019, 64.

36 “T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (13.01.1337)”, T.B.M.M., Devre:1, İçtima:133, Celse:2, s.281, Erişim 26.12.2020, <https://www.T.B.M.M.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/T.B.M.M./d01/c007/T.B.M.M.01007133.pdf>.

37 “T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (13.01.1337)”, 286.

ları imzalanmasına vesile olmuştur. İç politikada kurulmaya başlayan sistem ile vergilendirme düzenli hale getirilmeye başlanmış ve dış politikada yapılan “Moskova Antlaşması” ile Türk ordusunun silah, cephene, teçhizat gibi ihtiyaçları askeri yardımlar ile giderilmeye çalışılmıştır.³⁸ Böylelikle kazanılan zaferin birçok dolaylı ekonomik faydaları olmuştur.

Türk ordusu tensikatını henüz tam anlamıyla tamamlamadığı halde kazandığı zaferle düzenli ordu birlikleri ile harbe devam edilmesinin haklılığını ortaya çıkarmış, milletine güven vermiş ve hem siyaseten hem de askeri olarak ordunun yeniden teşkili ve ikmalî eldeki imkânlar dahilinde hızlandırılmıştır. Toplumsal düzeyde ise devlet ağırlığı tekrar hissedilmiş, Milli Mücadele halk tarafından daha çok benimsenmeye ve desteklenmeye başlamıştır. Bunun bir neticesi olarak Milli Hükümet İstanbul yönetimine karşı da daha dayanıklı şekilde taleplerini iletmış ve halk tarafından desteklenmenin verdiği güçle yurt içinde ve dışında daha kolay kabul görmüştür.

Yunan tarafı ve İtilaf Devletleri için Birinci İnönü Muharebesi her anlamda hezimet olmuştur. Siyaseten ve iktisaden umutlarını Anadolu’da direnen halk ve millî hükümetin yok edilmesine bağlayanlar, muharebe sonunda Türklerin sanıldığı gibi tükenmediğini, kendisinden daha güçlü ordulara karşı bile zafer kazanabileceğini ve Anadolu hareketinin basit bir başkaldırı olmadığını anlamıştır. Özellikle Yunan hükümeti İngilizlere karşı zor duruma düşmüş, bunun da ötesinde “Megali İdea” hayaline giden yolda bir darbe yemiştir. Bu sebeple Birinci İnönü Muharebesinin sonucu Yunanlılar açısından ikincisinin nedeni olarak görülmüştür. Nitekim Atina gazetesi Kronos, 10 Ocak 1921 tarihinde General Papulas’ın “*Papulas Anadolu’nun mümkün olduğu kadar süratle temizlenmesini istiyor.*”³⁹ düşüncesine yer vermiştir.

Bunların dışında Birinci İnönü Muharebesi sonrasında Avrupalı devletler Sevr Antlaşmasını yumuşatmayı dolayısıyla taviz vermeyi kararlaştırmış ve Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte T.B.M.M. delegelerini de 23 Şubat – 12 Mart 1921 tarihleri arasında düzenlenen Londra Konferansına davet etmiştir. Bu davet T.B.M.M.’nin uluslararası alanda tanındığının ve Misak-ı Milli’nin dış ilişkilerde gündeme geldiğinin kanıtı olmuştur. Konferans sırasında Osmanlı İmparatorluğu temsilcisi Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa’nın Türk tarafı sözcülüğünü T.B.M.M. temsilcisi Bekir Sami Bey’e bırakması ise Millî hükümetin meşruluğunu kanıtlamıştır.⁴⁰

İnönü Muharebeleri arasında ülke içerisinde millî egemenliğe dönük adımlar atılmıştır. Bunlardan ilki 20 Ocak 1921 tarihinde “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”nun ka-

38 Kültür Bakanlığı, *Atatürk’ün Millî Dış Politikası (Millî Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923) - Atatürk Dizisi/34, 1*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 344.

39 Gotthard Jaeschke, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*, 16/12, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970), 135.

40 Tavukçu, “Millî Mücadele’de İnönü Muharebeleri”, 157.

bulü olmuştur. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu belirten ilk anayasadan hemen sonra 12 Mart 1921 tarihinde ulusal marş olan “İstiklal Marşı” kabul edilmiştir.⁴¹ Birinci İnönü Muharebesi ile ordunun askeri alanda sağladığı başarı, daha farklı kulvarlarda avantajlar elde edilmesine ve Anadolu üzerinde millet hakimiyetinin temellerinin atılmasına imkân sağlamıştır.

2. İkinci İnönü Muharebesi

2.1. İkinci İnönü Muharebesinin Nedenleri ve Orduların Durumları

İkinci İnönü Muharebesinin nedenleri de birincisi gibi Yunan kaynaklı nedenlerdir. Birinci İnönü Muharebesi sonuçları açısından Yunan ordusu ve yöneticileri için ne kadar karamsarlık getirmiş ise Türk tarafına da bir o kadar umut ve azim aşılamıştır. Muharebenin Türkler açısından başarıya ulaşmasının moral ve motivasyon açısından etkisi büyük olmuştur. İngilizlerin telkinleriyle Yunan yönetimi iki ayı geçen bir aradan sonra, birincisinde başarıya ulaşamadıklarından ötürü benzer nedenlerle tekrar Yunan ordusunu harekete geçirmiştir.⁴²

İki savaş arasında gerçekleştirilen Londra Konferansı, İtilaf Devletleri ve Yunanlılar açısından umduklarını bulamadıkları bir girişim olmuştur. Konstantin iktidarı Birinci İnönü Muharebesiyle İngilizlere sadakatini göstermiş olsa da, halen kendileri açısından birçok nimete sahip Sevr Antlaşması Türklere kabul ettirilememiştir. Diğer yönden İngilizler yeni bir Türk Devletinin doğum sürecini hissetmiş olduğundan milli yönetimi ve ordusunu daha fazla teşkilatlanmadan ve güçlenmeden ortadan kaldırmak istemiştir. Bir başka sebep ise, Yunan Genelkurmayı'nın zamanın aleyhlerine işlediğinin ve her geçen günün Türk ordusunun yararına olduğunu düşünmeleri olmuştur. Bu nedenlerle ilkinden kısa bir süre sonra yine tam manasıyla hazırlanmadan taarruza karar vermişlerdir.⁴³ Bu gibi siyasi ve askeri nedenlerin yanında Birinci İnönü Muharebesinde belirtilen ekonomik ve psikolojik nedenler de sayılabilir. Yunan yönetimi Anadolu ordusunun masrafları için mutlaka Avrupalı devletlerin desteğine muhtaç durumdadır ve bu desteği sağlamanın yolu milli yönetimi yok etmekten geçmektedir. Diğer yandan Yunan kralı ve hükümeti Anadolu'da başarı sağlayarak, hem Yunan ülküsüne hizmet etmiş olmak, hem de toplumsal baskıyı azaltmak istemiştir. Yeni bir taarruz harekâtına karar verilmesinde bu sebepler etkili olmuştur.⁴⁴

41 Temuçin Faik Ertan, *Başlangıcından günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019), 123 – 125.

42 Tavukçu, “Milli Mücadele’de İnönü Muharebeleri”, 179.

43 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 277. ; Levent İşcan, “Türk Kurtuluş Savaşı’nda İnönü Muharebeleri”, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tez Nu: 530155, (Eskişehir: 2018), 87 – 88.

44 Selami Türker, “Birinci – İkinci İnönü Muharebeleri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Tez Nu: 64024, (İstanbul: 1997), 39 – 40.

İki muharebe arasındaki dönemde Türk ve Yunan birlikleri arasında küçük çaplı çatışmalar olmuştur. Türk ordusu bu ara dönemi başka saldırılara karşı hazırlık yaparak, her türlü ikmal faaliyetleri ve teşkilat çalışmaları ile geçirmiştir. Yunan ordusu ise Küçük Asya ordusunun personel mevcudunu yükselterek ve taarruz için gerekli hazırlıkları yaparak bu dönemden yararlanmıştır. Ayrıca Türk ordusunun, tıpkı Birinci İnönü Muharebesi öncesinde meşgul olduğu ve kuvvetlerini bölmek zorunda olduğu Çerkez Ethem hadisesi gibi, 1921 Mart başında çıkan Koçgiri ve Pontus isyanı gibi olaylardan ötürü birliklerinin bir bölümünü bu olaylara görevlendirip muharebe için kullanamayacak olması yeni bir Yunan taarruzuna uygun zemin hazırlamıştır.⁴⁵

Yaklaşan savaşın hazırlık safhasında muharebeye katılan iki taraf ordularında da teşkilat ve kuruluş değişiklikleri olmuştur. Türk ordusu bu anlamda teşkilat, personel, harekât ve ikmal hususlarındaki eksikliklerini tamamlamaya çalışmıştır. Birinci İnönü Muharebesinden sonra uygulamaya konulan yeni düzende piyade tümenleri; üçer taburlu üç piyade alayı, bir hücum taburu, iki bataryalı tümen topçusu, bir süvari ve bir istihkam bölüğü, bir muhabere takımı ve bir sıhhiye bölüğünden müteşkil toplam 5.000 personel olarak tasarlanmıştır. Süvari tümenlerinin ise ikişer alaylı iki süvari tugayından oluşturulması planlanmış ve mevcudu 2000 personel olarak hesaplanmıştır.⁴⁶

Türk ordusunda bazı birliklerin isimleri değişmiştir. Adana Cephesi Komutanlığı 2'nci Kolordu, 3'üncü Kolordu Merkez Ordusu adını almıştır. Bunun dışında Doğu, Batı, Güney, Elcezire Cephe Komutanlıkları, Kocaeli, Ankara ve Kastamonu Dolayları Komutanlıkları ve muhafız birlikleri şeklinde teşkilatlanmıştır. Bu teşkilatlanma içerisinde İkinci İnönü Muharebesine katılan birliklerin kuruluşları şu şekilde tespit edilmiştir. Batı Cephesi Komutanlığı; karargâhu ve bağlı birlikleri Eskişehir'de, 11'inci, 24'üncü ve 61'inci Piyade Tümenleri İnönü mevzilerinde, 1'inci Piyade Tümeni ve 3'üncü Süvari Tümeni mevzi ilerisinde örtme görevinde olacak şekilde konuşlanmıştır. Güney Cephesi Komutanlığı; karargâhu ve bağlı birlikleri Konya'da, 23'üncü, 57'inci ve 8'inci Tümenler Afyonkarahisar – Dumlupınar hattında, 4'üncü Tümen Kütahya'da, 41'inci Tümen Pozantı'da, 1'inci, 2'nci ve 4'üncü Süvari Tümenleri sırasıyla Kütahya, Sandıklı ve Çivril'de bulunmaktadır. Kocaeli Grubu; Sakarya'nın doğu ve batısında kendi bölgesinde 7'inci ve Mürettep Piyade Tümenleri, Karamürsel Milli Müfrezesi ve bağlı birliklerden meydana gelirken Kastamonu Grubu; kendi bölgesinde 23'üncü Piyade Alayı, Süvari Bölüğü, bir topçu bataryası, muhabere takımı ve bir ulaştırma müfrezesinden oluşmuştur.⁴⁷ Söz konusu birliklerin toplam kuvveti sayısal olarak 34.175 tüfek, 235 ağır makineli tüfek, 104 sahra topu, 3.500 kılıç olarak tespit edilmiştir.⁴⁸

45 Tavukçu, "Milli Mücadele'de İnönü Muharebeleri", 176.

46 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 4/1, 1984, 434.

47 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 304 - 306.

48 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler*, 7, 1975, 234.

Yunan ordusunda da birlik isimlerinde değişiklikler mevcuttur. İzmir Kolordusu, Girit Tümeni, Adalar Tümeni gibi özel isimli birlikler, 1'inci Kolordu, 5'inci Tümen gibi genel askeri tabire uygun isimler almıştır. Yunan ordusunun genel kuruluşu ve muharebe öncesi tertiplenmesi şu şekilde oluşturulmuştur. Batı Cephesi karşısında; karargâhı ve bağlı birlikleri Bursa'da bulunan 3'üncü Kolordu (10'uncu, 3'üncü, 7'inci Piyade Tümenleri ve Süvari Tugayından mürekkeptir) birlikleri Bursa'nın doğusunda Eskişehir istikametine taarruz maksatlı konuşlanmıştır. Güney Cephesi karşısında; karargâhı ve bağlı birlikleri Uşak'ta bulunan 1'inci Kolordu (2'nci, 13'üncü, 1'inci Piyade Tümenlerinden mürekkeptir) Uşak – Afyon hattında Dumlupınar istikametine taarruz etmek maksatlı konuşlanmıştır. 2'nci Kolordu (5'inci ve 9'uncu Piyade Tümenleri) Alaşehir'de bulunurken, 11'inci Tümen ve 9'uncu, 17'inci, 16'ıncı Alaylar Kocaeli bölgesinde tertiplenmiştir.⁴⁹ Söz konusu birliklerin toplam kuvveti sayısal olarak 41.500 tüfek, 720 ağır makinalı tüfek, 3100 kılıç, 220 sahra topu olarak tespit edilmiştir. İki ordu arasındaki silah sayıları kıyaslandığında Türk ordusunda bulunan 400 kılıç fazlasına karşılık, Yunan ordusunda 7.375 tüfek, 485 ağır makinalı tüfek, 116 sahra topu fazlalığı vardır.⁵⁰ Bu kıyaslama bize personel ve silah üstünlüğünün hangi tarafta olduğuna dair fikir vermektedir.

Muharebe öncesinde hazırlanan orduların harp planları ve amaçları Birinci İnönü Muharebesi planlarını andırmaktadır. Zaten İkinci İnönü Muharebesi, birincisinin rövanş niteliğindedir. Sayı ve teçizat olarak eksik bulunan Türk ordusu Eskişehir – Ankara istikametini her şartta savunacak, Afyon bölgesinde bulunan Yunan birliklerinin Eskişehir istikametine sarkmalarını önleyecek ve kabil olduğunda karşı taarruz yapacaktır. Yunan ordusu ise 3'üncü Kolordu ile Eskişehir'e taarruz edecek Türk birliklerini çember içine alarak imha edecek, 1'inci Kolordu ise Dumlupınar – Afyon istikametini ele geçirmeye müteakip 3'üncü Kolordu ile Eskişehir'de birleşip Ankara istikametine taarruz edecektir.⁵¹ Orduların harekât planlamaları genel anlamda bu şekildedir.

Tarih 23 Mart 1921'e doğru ilerlerken Türk ve Yunan orduları yaklaşan muharebenin hazırlıklarını yapmakla meşgul olmuşlardır. Özellikle Yunan ordusu açısından muharebe sahasında savaşın psikolojik nedenlerinin, önceki savaşta yaşanan başarısızlık nedeniyle daha güçlü hissedildiği tahmin edilmektedir. Binaenaleyh iki tarafta İnönü Muharebeleri arasında geçen sürede birliklerinin teşkilat, ikmal ve eğitim faaliyetlerini geliştirmeye çalışmıştır.

49 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 306 – 307.

50 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 4/1, 1984, 436.

51 İşcan, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda İnönü Muharebeleri", 92 - 93.

2.2. İkinci İnönü Muharebesinin Gerçekleşmesi, Siyasi – Askeri – Ekonomik - Toplumsal Sonuçları ve Sonrasında Yaşanan Gelişmeler

Yunan ordusu 23 Mart 1921 tarihinde yapılan planlama dahilinde 3'üncü ve 1'inci Kolordularıyla taarruza başlamıştır. Yunanlılar ileri harekâta başlayınca Birinci İnönü Muharebesinde olduğu gibi yine muharebenin İnönü mevzilerinde yapılacağını ve Batı Cephesi asıl kuvvetlerinin burada mevzilendiğini tespit etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'da Yunan ordusunun asıl taarruzunu İnönü mevzilerine yapacağını öğrenmiş binaenaleyh savaşın sevk ve idaresi ile yakından alakadar olmuş ve özellikle İnönü mevzileri hakkında malumat almıştır.⁵² Muharebenin başladığı gün İsmet Paşa Genelkurmay Başkanlığına ve Güney Cephesine muharebede birliklere icra ettireceği harekât tarzını bildirdikten sonra, 11'inci Tümen'e de tüm personelin kanunun son damlasına kadar direnip savaşması gerekliliğini anlatan Birinci İnönü Muharebesinin yeni bir zaferle taçlandırılması gerektiğini ve kurtuluşun bu yolla geleceğini açıklayan, bu hususların tüm personele anlatılmasını isteyen bir cephe emri yayınlamıştır.⁵³ Böylelikle bu savaşın ulus kaderiyle ortak olduğunu ve tüm birliklerin bu bilinçle görevlerini ifa etmelerini istemiştir.

Fevzi Paşa da 2 Nisan 1921 tarihinde mecliste verdiği beyanatta muharebenin başlangıcında orduların harekât planlarından bahsederken; *"Bu ordunun altı piyade ve bir süvari fırkası; Bursa ve İnönü Cephesinden ve şimalinden, üç piyade ve bir süvari fırkası Uşak - Karahisar hattı cenubundan taarruz ediyorlar, bittabi buna karşı bizim yaptığımız tertibat, düşmanın kısmı küllisine karşı muharebei katiyeyi kabul edip, diğer kısmına karşı işgal muharebesi yapmaktan ibaretti."*⁵⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Yunan ordusu 24-25-26 Mart 1921 tarihlerinde saldırını genişleterek devam ettirmiştir. Yunan 1'inci Kolordusu Dumlupınar mevziini 24 Martta işgal etmiştir. Yunan taarruzu karşısında Batı ve Güney Cephesindeki birliklerimiz kademeli olarak geri çekilmeye başlamıştır. 25 Martta Yunan ordusu sadece kara kuvvetleri ile sınırlı kalmamış Eskişehir'e hava harekâtı da düzenlemiştir. Bu nedenle Genelkurmay Başkanlığı olası bir yarılma durumu için Refet Paşanın birliklerinin Ankara istikametini kapatmasını istemiştir. 26 Martta Yunan ordusunun taarruzu şiddetli şekilde devam etmiş, Adapazarı bu tarihte işgale uğramıştır. Taarruzun hızını kesmek amacıyla İsmet Paşa 27 Mart 1921 sabahından itibaren sağ kanat sol kanat ve merkezde Yunan ordusuna karşı taarruza geçilmesini emretmiştir. 27 Mart sabahı başlayan taarruz birkaç kilometre sonra Yunanlılar tarafından durdurulmuştur. 28 Mart 1921 itibari-

52 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 313.

53 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Belge Nu:2314- 2315, 1991, 9 - 14.

54 "T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (02.04.1337)", T.B.M.M., Devre:1, İçtima:15, Celse:2, s.321, Erişim 26.12.2020, <https://www.T.B.M.M.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/T.B.M.M./d01/c009/T.B.M.M.01009015.pdf>.

yle İnönü asıl savunma hattında muharebeler başlayacaktır. Türk ordusu aldığı emir gereği son nefere kadar bu hattı savunacaktır. 23 Martta Bursa ve Uşak üzerinden başlayan Yunan taarruzu, beş gün boyunca mevzi ilerisinde devam etmiş ve 28 Martta İnönü mevzilerinde şiddetli çarpışmalar başlamıştır.⁵⁵

28 Mart 1921 tarihinde Yunan ordusu Metris tepeyi işgal ettikten sonra İnönü mevzilerinde durum kritikleşmiştir. Muharebenin nabzını iyi tutan İsmet Paşa 61'inci Tümeni karşı taarruza kaldırmış ve 24'üncü Tümene gönderdiği emirde; *"Düşman evvelâ Hayriye'yi ve müteakiben Metris Tepe'yi işgal etmiştir. Sağ Cenah Grubu ihtiyatlarıyla mukabil taarruz yapmaktadır. Yirmi Dördüncü Fırka mevzilerini kat'iyen muhafaza edecek ve bilhassa topçusuyla Metris Tepe'ye dahil olan düşman aleyhine 61.Fırka'nın yaptığı mukabil taarruzu ihzar ve teshil edecektir."*⁵⁶ diyerek savunma hattını sabitlemiş ve karşı taarruz hızını şiddetlendirmek istemiştir. Ancak personel ve silah üstünlüğü avantajı olan Yunan birliklerine icra edilen karşı taarruzlar sonuç getirmemiş, Yunan taarruzu 29 ve 30 Mart 1921 günlerinde de şiddetle devam etmiştir.

Sağ kanattan ve cepheden taarruz eden Yunan Kolordusunun ilerlemesi karşısında kısa mesafeli ve bölgesel çekilmeler olsa da, vatanını koruyan Türk ordusunun sağ kanat grubu mevzilerini terk etmemiş ve azim ve sabırla savaşarak Yunan taarruzlarını durdurmuştur. Söz konusu kesimde bulunan Yunan birlikleri bu çetin savunma karşısında geri çekilmeye başlamıştır. Aynı gün öğleden sonra İsmet Paşanın 31 Mart 1921 tarihinde sağ kanat ihtiyatta olacak şekilde sol kanatla tekrar karşı taarruz yapılacağına dair emri birliklere gelmiştir. Nitekim 31 Mart 1921 tarihinde yapılan karşı taarruzla Metristepe'nin ele geçirilmesinden sonra ağır kayıplar veren Yunan birlikleri aynı günün gecesi geri çekilmeye başlamış ve 1 Nisan 1921 tarihinde saat 18:30'da en son artçı birliklerinin de geri çekilmesiyle İkinci İnönü Muharebesi Türk ordusunun zaferi ile bitmiştir.⁵⁷

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın 1 Nisan 1921 tarihinde T.B.M.M.'ye gönderdiği raporu şu şekildedir; *"Metris Tepe'den 1.4.37 saat 6.30 sonrada gördüğüm vaziyet: Gündüz bey şimalinde sabahtan beri sebat eden ve dümdar olması muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi Sağ Cenah Grubu'nun taarruzuyla gayr-ı muntazam olarak çekiliyor. Yakından takip ediyoruz. Hamidiye istikametinde temas ve faaliyet yok. Bozüyük yanıyor. Düşman binlerce maktulleriyle doldurduğu muharebe meydanını silahlarımıza terk etmiştir."*⁵⁸

55 Tavukçu, "Milli Mücadele'de İnönü Muharebeleri", 204 – 230.

56 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Belge Nu: 2330, 1991, 55 – 56.

57 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 439 – 444.

58 Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı, *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, Sayı:92, Belge Nu: 2349, (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991), 103.

Yeniden teşkil edilen ordunun ikinci zaferini müjdeleyen bu rapor üzerine Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa nezdinde Türk ordusuna şu şekilde tebriklerini iletmiştir; “Bütün dünya tarihinde sizin İnönü Meydan Muharebesi’nde yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görevi üzerine almış komutanlar pek azdır. Millerimizin kurtuluş ve hayatı; dahice idareniz altında şerefle hizmet eden komutan ve silâh arkadaşlarımızın yurtsever kalbine güvenle dayanıyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstila altındaki bahtsız topraklarımızla, beraber bütün yurt bu gün sonuna kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istilâ hırsı emsalsiz yurt severliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak parça parça olmuştur. Adınızı tarihin kıvanç yazıtına yazan ve bütün ulusu hakkımızda sonsuz minnet ve şükrana sürükleyen kutsal savaş ve zaferinizi kutlarken; üstünde durduğunuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir şeref meydanı seyrettirdiği kadar; milletimiz ve kendiniz için çok parlak yükselme ile dolu bir geleceğin ufku bakmakta ve hükmetmekte olduğunu söylemek isterim.”⁵⁹

Anadolu’nun her köşesinde ve T.B.M.M.’de büyük bir sevinç yaşatan bu zafere müteakip Türk ordusu tarafından takip harekâtı başlamıştır. Batı Cephesi Komutanlığına verilen emirde süvari birliklerinin Yunanlıları takip etmesi ve teması daim kılmaları istendikten sonra ileri harekât için her daim hazır bulunmaları emredilmiştir.⁶⁰ Nitekim süvariler Yunan ordusunu eski mevzilerine kadar takip etmiştir. Güneyde ise Türk ordusu birliklerinin geri çekilmesine neden olan ve Afyon’u işgal eden Yunan 1’inci Kolordusu; kuzeyde devam eden İnönü muharebesinin sonucunu dolayısıyla Yunan 3’üncü Kolordusunun geri çekildiğini öğrenmesi üzerine, ileri harekâtını durdurarak birliklerini Afyon’un batısına çekmiştir.⁶¹

Yunan 3’üncü Kolordusunun geri çekilmesiyle Yunan 1’inci Kolordusunun yan ve gerilerine sarkma imkânı yakalayan Türk ordusu bu fırsattan yararlanmak istemiş ve taarruz hazırlıklarına başlamıştır. Bu durumu öngören 1’inci Yunan Kolordusu Komutanı Afyon’u boşaltarak birliklerini Dumlupınar mevzilerine çekmeye başlamıştır.⁶² 8 Nisan 1921 tarihinde Afyon’u geri alan Türk ordusu, Dumlupınar’a çekilmeye çalışan Yunan Kolordusuna karşı ileri harekâta başlamıştır. 8-12 Nisan 1921 tarihleri arasında Aslıhanlar mevkiinde yapılan muharebede Türk birlikleri bir sonuç elde edememiştir. Güney Cephesi Komutanlığı bünyesinde İnönü muharebesinin yarattığı durum sayesinde elde edilen avantajı kullanmak maksadıyla icra edilen Aslıhanlar Muharebesinden sonuç alınamaması üzerine 13-15 Nisan 1921 tarihleri arasında Dumlupınar mevzilerine yerleşen Yunan Kolordusuna tekrar taarruz edilmiş, ancak yine bir sonuç elde edilememiştir.⁶³ 23 Marttan itibaren devam eden muharebelerde her iki tarafında çok sayıda kayıpları

59 Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Yarım Elma Yayınları, 391.

60 Genelkurmay Başkanlığı *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 452.

61 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 4/1, 1984, 441.

62 Genelkurmay Başkanlığı *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 540.

63 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 4/1, 1984, 443 - 447.

olmuştur. Tespit edilen bilgilere göre Türk ordusunda; 681 şehit, 1822 yaralı, 6 esir, 1361 kayıp, 1080 firar olmak üzere toplam 3950 personel savaş dışı kalırken Yunan ordusunda ise; 755 ölü, 2773 yaralı, 403 kayıp olmak üzere toplam 3931 kişi zayıat bulunmaktadır.⁶⁴

Aslıhanlar ve Dumlupınar Muharebelerindeki Türk taarruzu, birbiri ile irtibatı kopmuş durumda olan Yunan Kolordularından 1'incisine karşı düzenlenmiş olup, eldeki birlik sayısı yeterli olmasına rağmen Güney Cephesi Komutanlığının bazı taktiksel hataları nedeniyle başarıya ulaşmamıştır. Bundan sonraki süreçte bu tarz durumların önüne geçebilmek adına 1-8 Mayıs 1921 tarihleri arasında her iki cephe birlikleri birleştirilerek İsmet Paşa'nın komutasında Batı Cephesi Komutanlığı emrine verilmiş ve kolordular iki ya da üç tümenli gruplar olarak yeniden teşkil edilmiştir.⁶⁵

İkinci İnönü zaferinin de birincisi gibi siyasi ve askeri sonuçları olmuştur. T.B.M.M. ve Türk ordusunun muharebenin sonuçları çerçevesinde elde ettiği siyasi avantajlar arasında; hükümetinin varlığını İtilaf Devletlerine kabul ettirmesi, iç ve dış politikada hükümetin nüfusunun artması ve egemenliğinin pekişmesi, İtilaf Devletleri arasında baş göstermeye başlayan görüş ayrılıklarının daha da netleşmesi ile Fransızların ve İtalyanların işgal ettikleri bazı bölgelerden çekilmesi⁶⁶, İtilaf Devletlerinin uzun zaman ısrar ettiği Sevr Antlaşması hükümlerinde ciddi değişikliklere gitmesi, SSCB'nin T.B.M.M.'ne Yunanlıların tahribatına karşılık olarak 30.000 altın rubleyi hibe etmesi gibi hususlar sayılabilir.⁶⁷ Basın alanında ise işgal güçleri tarafından uygulanan sansür, her iki zaferden sonra azalmaya ve basın organları Milli Mücadele ile ilgili yayın yapabilmeye başlamışlardır.⁶⁸ Söz konusu dönemde toplumsal alanda etkisi oldukça yüksek olan gazeteler sayesinde daha çok insan verilen mücadeleye destek olmuştur.

İkinci İnönü Muharebesinin özellikle Türk ordusunu etkileyen sonuçları ise; askeri strateji ve taktik doğrultusunda savunma savaşına dair hususların netleşmesi, ordunun elverişsiz şartlar içerisinde ikinci kez kazandığı bu zaferle kendine güveninin ve sevk - idare işlerliğinin yükselmesi, savaş esnasında tatbik edilen tecrübeler içerisinde ordunun teşkilat yapısının güncellenmesi şeklinde sıralayabiliriz.⁶⁹

Sonuç

Türk milletinin 1911 – 1922 yılları arasında devam eden savaşlar dönemi içerisinde 1919 – 1922 yılları arasında gerçekleşen Milli Mücadele'sinin, Milli Mücadele

64 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 512.

65 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi*, 4/1, 1984, 448.

66 Mevlüt Çelebi, "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye – İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 31/91, (2015): 97-103.

67 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 514.

68 Yücel Özkaya, *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919 – 1921)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, (Ankara: 1989), 71.

69 Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi*, 2/3, 1999, 513 - 515.

dönemi içerisinde de İnönü Muharebelerinin ayrı bir yeri ve önemi olmuştur. Siyasi, askeri, ekonomik ve psikolojik olarak sınırlı imkânlar dahilinde devletin ve milletin istiklali için başlatılan bağımsızlık mücadelesinin ilk zaferleri olan İnönü Muharebeleri, hem arşiv kaynakları hem de birincil ve ikincil kaynaklar yardımıyla izah edilmeye çalışılmıştır. Uzun yıllar devam eden muharebelerin ardından devlet ve toplum düzeyinde her anlamda tükenmişlik yaşanmasına rağmen, Milli Mücadele askeri açıdan Kuva-yı Milliye ile başlamış ve süreç içerisinde evrimleşerek 1921 yılında İnönü Muharebelerini ortaya çıkarmıştır. Bu muharebeler hem devlet ve ordu yapılanmasının hem de toplumsal bütünlüğün pekişmesine çok büyük katkılar sağlamıştır.

Milli Mücadele'nin başından itibaren hedeflerini Misak-ı Milli ile belirleyen Türk milleti, istiklal ve hürriyetinin tanınmasını ve vatanında barış içinde yaşamayı talep etmiştir. Bu emele ulaşmakta ilk adım İnönü Muharebeleri olmuştur. Muharebeler arasında icra edilen uluslararası konferanslarda ve antlaşmalarda da bu hususu dile getiren T.B.M.M., İnönü Muharebeleri ile de Türk milletinin sulh ve istiklalden vazgeçmeyeceğini kanıtlamıştır. İnönü Muharebelerinin kendine özgü siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal/psikolojik sonuçları önem arz etmiştir. Bu başlıkların dışında her iki muharebenin dış politikada ve basın alanında da olumlu sonuçları olduğu beyan edilmiştir. Böylelikle hem dış politikada hem de iç politikada verilen mücadeleye destek artmıştır. 1921 yılı içerisinde başka muharebelere de girecek olan Türk ordusu, İnönü mevzilerinde kazandığı tecrübeleri gelecekte yaşayacağı durumlara uyarlayabilmiştir.

Türk tarihinin en fırtınalı dönemlerinden olan Milli Mücadele döneminde Türk ordusunun bu ilk iki kritik muharebesi, doğru açıdan bakıldığında İstiklal Harbi'nin mevcudiyetini belirleyen harplerdir. İnönü Muharebeleri sayesinde iç ve dış politikada taraftar bulan T.B.M.M. hükümeti siyasi ve askeri olarak ilkelerini netleştirebilmiştir. 6 Ocak – 1 Nisan 1921 tarihleri arasında gelişen siyasi olaylarla birlikte ele alınan İnönü Muharebeleri, yeni Türk Devletinin yeniden teşkilatlanan ordusunun hem düşmanla hem iç isyanlarla mücadele edildiği bir dönemde yurttan ve cihanda tanınmasını ve Türk milletinin Anadolu'da varlığının anlaşılmasını sağlamıştır.

Bu bağlamda İnönü Muharebeleri ekseninde vatan ve istiklal kutsiyeti, ordunun yeniden teşkili çalışmaları, milli hükümet ile devlet düzeninin tekrar tesis edilmesi gayretleri binlerce yıllık Türk devlet geleneği mirasının ışığından beslenerek hayat bulmuştur. İnönü Muharebeleri Türk İstiklal Harbi'nin zaferle nihayete ermesinde ilk ve önemli bir adım olmuştur. Bu ilk adımlar, Türk milletinin varlığının ve bağımsızlığının silinip atılmayacağını deklarasyonu olan Milli Mücadelenin sağlam ayaklarla doğrulmasında kritik bir hassasiyet yüklenmiş ve yönetimin her alanda kendini ispat etmesine olanak sunarak Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunun istinatgahlarından olmuştur.

Kaynakça

- Akşin, Sina. *Kısa Türkiye Tarihi*. 27. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Çanlı, Mehmet. "Milli Mücadele'de Uygulanan Askeri Strateji". Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı. 2019.
- Çelebi, Mevlüt. "Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye – İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 31/91. 2015, s. 93 - 130.
- Eroğlu, Hamza. "İsmet İnönü ve I. ve II. İnönü Muharebelerinin İçerde ve Dışarda Etkileri". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 2/4. 1985, s. 65 - 83.
- Ertan, Temuçin Faik. *Başlangıcından günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ankara: Siyasal Kitabevi, 2019.
- Finkel, Caroline. *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2020.
- Genelkurmay Başkanlığı. *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler (15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923)*. 7. Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, 1975.
- _____. *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (T.B.M.M. Hükümeti Dönemi 23 Nisan 1920-29 Ekim 1923)*. 4/1. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1984.
- _____. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*. 2/1. 2.Baskı, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1994.
- _____. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*. 2/2. 3.Baskı, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- _____. *Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*. 2/3. 3.Baskı, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1999.
- Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*. Sayı:127. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2011.
- _____. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi (Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi)*. Sayı:129. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2012.
- _____. *Birinci İnönü Muharebesinde Garp Cephesi ve 24'üncü Tümen Cerideleri*. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 2019.
- _____. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*. Sayı:91. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1991.
- _____. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*. Sayı:92. Ankara:

Genelkurmay Basımevi, 1991.

Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi. *Harp Tarihi Vesikalari Dergisi*. Sayı: 1. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1952.

İnalçık, Halil. *Osmanlı ve Avrupa*. İstanbul: Kronik Kitap, 2017.

İşcan, Levent. “Türk Kurtuluş Savaşı’nda İnönü Muharebeleri”. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Tez Nu: 530155. Eskişehir: 2018.

Jaeschke, Gotthard. *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi*. 16/12. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1970.

Kültür Bakanlığı. *Atatürk’ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge 1919-1923) - Atatürk Dizisi/34*. 1. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Mango, Andrew. *Sultan’dan Atatürk’e Türkiye*. İstanbul: Pegasus yayınları, 2011.

Mustafa Kemal Atatürk. *Nutuk*. Yarım Elma Yayınları, -.

Ortaylı, İlber. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.

Öz Akçora, Ergün. “Batı Cephesinin Kuruluşu ve Birinci İnönü Muharebesindeki Yeri”. *Fırat Üniversitesi Dergisi*. 1/2. 1987, s. 15 - 28.

Özkaya, Yücel. *Milli Mücadelede Atatürk ve Basın (1919 – 1921)*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara: 1989.

Özlu, Hüsnü. “Harp Raporlarına Göre Birinci İnönü Muharebesi’nin Analizi”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 28/82. 2012, s. 25 - 52.

Tansel, Selahattin. *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*. 4.Cilt, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1974.

Tavukçu, İbrahim. “Milli Mücadele’de İnönü Muharebeleri”. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü. Tez Nu: 609267. Ankara: 2019.

T.B.M.M. “T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (13.01.1337)”. Erişim 26.12.2021. <https://www.T.B.M.M..gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/T.B.M.M./d01/c007/T.B.M.M.01007133.pdf>.

T.B.M.M. “T.B.M.M. Zabıt Ceridesi (02.04.1337)”. Erişim 26.12.2021.

<https://www.T.B.M.M..gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/T.B.M.M./d01/c009/T.B.M.M.01009015.pdf>.

Türker, Selami. “Birinci – İkinci İnönü Muharebeleri”. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü. Tez Nu: 64024. İstanbul: 1997.

Türkmen, Zekeriya. "Ordulaşan Millet: Türkler Birinci Dünya Harbi'nden Türk İstiklal Mücadelesine Uzanan Süreçte Ordu – Millet dayanışması". *Hunlardan Günümüze Türk Askeri Kültürü*. Editör, A.Sefa Özkaya. 3.Baskı. İstanbul: Kronik Kitap, 2020.

Uyar, Mesut ve Edward J. Ericson. *Osmanlı Askeri Tarihi*. 3.Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

GAB AKADEMİ

Cilt/Vol: 2 Sayı/Num: 1
Haziran/June 2022
ISSN 2792-0194

İlk Dönem Hafızlığının Günümüzdeki Hafızlık Eğitimi ile Karşılaştırılması

Comparison of Hifz Education in The First Period of Islam with Today's
Hifz Education

Hülya BAŞTÜRK

Yüksek Lisans Öğrencisi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı

Master Student, İnönü University Institute of Social Sciences, Department of Philosophy and
Religious Studies, Religious Education

Malatya, Turkey

basturkhulya@hotmail.com orcid.org/0000-0002-3587-6024

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 15.11.2021

Accepted / Kabul Tarihi: 04.06.2022

Published / Yayın Tarihi: 28.06.2022

Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/ Cilt: 2 Issue/ Sayı: 1 Pages/ Sayfa: 146-160

İlk Dönem Hafızlığının Günümüzdeki Hafızlık Eğitimi ile Karşılaştırılması

Özet

Kur'an-ı Kerim, indirilmeye başlandığı andan günümüze kadar, başta Hz. Peygamber olmak üzere asırlardır milyonlarca kişi tarafından ezberlenen tek kitap olma özelliğine sahiptir. Hafızlık, Hz. Peygamber döneminden günümüze kadar anlayış, amaç ve metot olarak farklılaşmıştır. Çalışmamızda, ilk dönemde ve günümüzde hafızlık eğitiminin amaç ve yöntemleri ortaya konularak iki dönemin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Kur'an'ı yaşamayı amaçlayan ve manaya çokça önem veren sahabilerin, on ayet ezberleyip o ayetleri hayatlarına uyguladıktan sonra bir diğer on ayeti ezberleme metodunun, yerini zamanla, manayı geri planda bırakarak hızlandırılmış bir şekilde Kur'an'ın tamamını ezberlemeye bıraktığı sonucuna ulaşılmıştır. Başlangıçta ders halleri aracılığıyla sürdürülen hafızlık eğitimi, zamanla kurumsallaşarak sistemli hale gelmiş ve günümüzde Müslümanların yaşadığı her yerde, Allah'ın rızasını kazanma ümidiyle sürdürülen bir ibadet halini almıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Hafızlık, Kur'an, Ezber

Comparison of Hifz Education in The First Period of Islam with Today's Hifz Education

Abstract

The Qur'an is the only book memorized by millions of people for centuries, especially the Prophet Muhammad, from the moment it's revelation until now. Memorization of the Qur'an has differed in understanding, purpose and method from the prophet's time to now. In our study, it is aimed to compare the two times by revealing the purposes and methods of memorization education in the first period of Islam and today. The method of memorizing another ten verses after memorizing ten verses and applying them to their lives, over time, has been replaced by an accelerated way of memorizing the entire Qur'an, which keeps meaning in the background. Hifz education, which was initially carried out through lesson groups, became institutionalized and systematic over time, and today it has become a worship practiced in the hope of gaining Allah's approval, wherever Muslims live.

Key Words: Religious Education, Hafeez, Qur'an, Memorization

Giriş

Kur'an-ı Kerim'i baştan sona ezberlemiş olan kişilere hafız denilmektedir. Hafız kelimesinin bu anlamıyla kullanımı Hz. Peygamber ve sahabe döneminden sonra başlamıştır. Çünkü o dönemlerde Kur'an'ın tamamını ezbere bilenler için hafız değil "Kur'an'ı cem edenler" ifadesi kullanılmıştır. Sadece isimlendirme olarak değil, amaç ve yöntem olarak da günümüzdeki hafızlık ile ilk dönemdeki hafızlık farklılık arz etmektedir.

Sözlü aktarım kültürünün hâkim olduğu Araplarda hıfz çok gelişmiştir. Kur'an indirilmeye başlandığında yazı araç ve gereçlerinin çok kısıtlı olması, Kur'an'ı korumak için Müslümanları hafızlarına güvenmeye sevk etmiştir. Onlar Kur'an'ı korumak, onun hükümlerini yaşamak, ayetleri namazlarda okuyabilmek, bilmeyenlere ayetleri aktarmak ve Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla Kur'an'ı hıfz etmişlerdir. Hz. Peygamber, ashabını etrafına toplayarak ayetleri onlara okuyup tekrar ettirerek ezberlemelerini sağlamıştır. Sahabiler ise onar onar ayet ezberleme metodunu takip etmişlerdir. Zaman değiştikçe hafızlık eğitiminde kullanılan metotlar da değişmiştir. Günümüzde hafızlık yapmanın temel gayesi, sevap kazanmak ve Hz. Peygamber'in hafızlar için söylediği övgülere layık olma çabasıdır.

Araştırmamız, Hz. Peygamber'in ve sahabenin yaşadığı zamanın kastedildiği ilk dönemde, Kur'an hafızı olmanın amaç ve metotlarını günümüzdekilerle karşılaştırarak benzer ve farklı yönlerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın, İslam'ın en doğru şekilde anlaşıldığı ve yaşandığı zamanlardaki hafızlığın amacını ortaya koyarak günümüzdeki hafızlığın ve hafızlık eğitiminin özünden uzaklaştığını göstermesi ve öze dönülmesi için tavsiyelerde bulunması önemli görülmektedir. Geçmişte ve günümüzde hafızlığa yüklenen anlam, Kur'an'ı ezberlemenin amaçları ve eğitim metotları kıyas edilirken günümüz için yalnızca ülkemizdeki durum göz önünde bulundurulmuştur.

1. Hafızlığın Tanımı, Ortaya Çıkışı ve Önemi

Hafız kelimesi, sözlük anlamı "korumak, ezberlemek" olan hıfz kelimesinden türemiştir. Kur'an'ın tamamını ezberleyene "koruyan ve ezberleyen" manasında hafız denilmiştir. Üç yerde Allah'ın sıfatı¹ olarak, üç yerde ise ismi² olarak geçmektedir. Hafız kavramıyla aynı manaya gelen kurra, hamil (hamilul-Kur'an), mukri, ehlu'l-Kur'an ve sahibu'l-Kur'an kelimeleri de Kur'an'ın tamamını ezberleyen kişiler için kullanılan sıfatlardır. Kur'an'ın kitap haline getirilmesinden önce tamamını ezberlemiş olan kişiler için hafız değil, "Kur'an'ı cem edenler" ifadesi kullanılmıştır³

1 Hud, 11/57; Sebe, 34/51; Şura, 42/6.

2 Yusuf, 12/64; Hicr, 15/9; Enbiya, 21/82.

3 Nebi Bozkurt, "Hafız", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1997), 77 <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz--kuran>.

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde okuma yazma bilenlerin sayısının az olması, Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmemesi, Arap kültüründe sözlü aktarımın doğal bir durum olarak kabul edilmesi ve yazma araç-gereçlerinin oldukça kısıtlı olması gibi durumlar, Kur'an hıfzının başlamasında etkili olmuştur.⁴ O dönemde Kur'an'ı hıfz edenlerin temel amacı, onun kaybolmasını önlemek, hükümlerini hayata geçirmek ve onu korumak olmuştur. Hafız kavramının bugün anladığımız haliyle kullanımı ise Kur'an'ın kaybolma endişesi kalmadığı zamanlarda başlamıştır. O zamanlardan günümüze kadar hafızlık, Hz. Peygamber'in "Sizin en hayırlınız Kur'an'ı öğrenen ve öğretenidir"⁵ hadisindeki şerefe nail olmak için gerçekleştirilen bir Kur'an öğrenim şekli olarak anlaşılmıştır. Kur'an'ı hıfz etmek hem bir ibadet şekli hem de Kur'an'a duyulan saygının yansımaları olarak görülmüştür.⁶

Sahabenin Kur'an'ın ezberlenmesinde, yazıya geçirilmesinde ve sonraki dönemde cem edilmesinde rolü büyüktür. Ashab, Hz. Peygamber tarafından Kur'an'ı ezberlemeye teşvik edilmiştir. Onlar ayetlerin hafızalarda korunması ve namaz sırasında okunması amacıyla, indirilen ayetleri ezberlemişlerdir. Aynı zamanda ayetler nazil oldukça vahiy kâtipleri, ayetleri hızlıca yazıya geçirmiş ve daha sonra yazdıklarını Hz. Peygamber'e okuyarak doğruluğunu test etmişlerdir. Kur'an'da bildirildiği üzere, inkâr edenlerin, ashabın Kur'an hususunda gösterdikleri bu çaba karşısında "Bunlar, onun başkalarına yazdırdığı, sabah akşam kendisine okunan eskilerin masallarıdır!"⁷ şeklinde konuşmaları buna delildir.⁸

İslam tarihinde meydana gelen elim bir hadise, hafızlığa verilen önemin ve duyulan ilginin artmasına sebep olmuştur. Bi'ru Maune Olayı diye adlandırılan bu hadise şöyle gerçekleşmiştir: Amir b. Sa'saa kabilesi kendilerine İslam'ı öğretmeleri için Hz. Peygamber'den öğreticiler göndermesini talep etti. Müslümanların can güvenliği hususunda liderlerinden kesin bir söz alan Hz. Peygamber, aralarında hafızların bulunduğu 70 kişilik heyeti onlara gönderdi. Heyet, Bi'ru Maune kuyusunun başında konaklarken Beni Amir kabilesi ve onların yardım istediği bazı ailelerden toplanan silahlı gruplar tarafından saldırıya uğradı ve Amr b. Ümeyye haricinde tüm sahabiler şehit edildi.⁹ Hz. Peygamber bu olayın gerçekleştiğini vahiy yoluyla öğrenmiş ve derinden üzülmüştür. Müslim'in rivayetine göre Enes b. Malik, Rasulullah'ın Bi'ru Maune şehitlerine üzüldüğü kadar hiçbir seriyyeye üzülmeyeceğini ifade etmiştir.¹⁰ Öyle

4 Hatice Şahin, "İslam Kültür Tarihinde Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzde Uygulama Biçimleri" (Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2011).

5 Buhari, Fedailü'l-Kur'an, 21

6 Suat Cebeci, "Kur'an Öğretim Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi.", *Diyanet İlmî Dergi* 46, sy 4 (2010): 7.

7 Furkan, 25/5.

8 Muhammed Zahid el-Kevseri, *Makalatu'l-Kevseri* (Kahire: Mektebetü'l Tefkiye, 1952), 23-24.

9 Ahmet Önkal, "Bi'rîmaune", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 1992.

10 Bkz. Müslim, Mesacid ve Mevaziu's-Salat, 302.

ki Hz. Peygamber, bir ay boyunca bu hadisenin sorumlularına sabah namazlarında beddua etmiştir.¹¹ Hafız sahabenin şehit olduğu ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in çok önemsedığı bu hadise, sahabenin Kur'an ezberine daha çok ilgi duymasına ve hafız sahabelerin sayısının artmasına vesile olmuştur.¹²

Kur'an ezberleme faaliyetlerinin ortaya çıkmasında ve günümüze kadar devam etmiş olmasında Hz. Peygamber'in sözleri her zaman büyük motivasyon kaynağı olmuştur. Ezberinde Kur'an'dan bir şey bulunmayan kimseyi harabeye dönmüş bir eve benzeterek meselenin önemini somut bir şekilde ashabına açıklamıştır.¹³ Hafızlığın önemini vurgulayan daha birçok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerde genel olarak hafızların ne kadar şerefli ve saygıdeğer¹⁴ kişiler olduğuna dikkat çekilmiş, onların cennetle ödüllendirileceği¹⁵ bildirilmiştir.¹⁶ Tüm bu hadisler ışığında Müslümanlar, hala bu şerefe nail olabilmek ve sevap kazanmak amacıyla Kur'an'ın tamamını hıfz etmeye devam etmektedirler.

2. Hz. Peygamber Dönemi ve Sonrasında Hafızlık Eğitimi

Kur'an ayetleri indirilmeye başlandığından itibaren ezberleme faaliyetleri başlamıştır. İlk Kur'an hafızı Hz. Peygamberin kendisidir ancak onun hıfzı diğer insanlarınkinden farklı olmuştur. Ayetler onun kalbine ve zihnine Allah tarafından yerleştirilmiştir. Ayetleri kendi çabasıyla ezberlemeye çalıştığında ise Allah tarafından uyarılmış ve Kur'an'ın onun zihninde toplanacağı bildirilmiştir. Hz. Peygamber ayetler nazil oldukça onları ezberlemiş, ashabına aktarmış ve onlara da ezberletmiştir.¹⁷ Her yıl Ramazan ayında Kur'an ayetlerini ezbere bir şekilde Cebrail'e arz etmiş ve Cebrail de onu doğrulamıştır. Vefatından önceki son Ramazan ayında Kur'an'ı iki defa ezberden Cebrail'e okumuş ve karşılıklı yapılan bu son okuyuşa "Arza-i Ahire" adı verilmiştir.¹⁸

Hz. Peygamber döneminde İslam'ın öğretilmesi Kur'an'ın öğretilmesi demektir. Bu sebeple Hz. Peygamber ilk önce kendi evinde Müslümanlara Kur'an'ı öğretmiştir. Bir süre sonra müşriklerin baskıları sonucunda Kur'an öğretimi, Erkam isimli sahabinin evinde devam etmiştir.¹⁹ Hz. Peygamber, okuduğu ayetlerin özellikle namazlarda

11 Bkz. Buhari, Meğazi, 28.

12 el-Kevseri, *Makalatu'l-Kevseri*, 25.

13 Tirmizi, *Fedailü'l-Kur'an*, 18

14 Bkz. Ahmed b. Hanbel, XLI, 299; Buhârî, *Tefsir* 417; Beyhâkî, *Sünenü'l-kübrâ*, II, 395.

15 Bkz. Tirmizi, *Fedailül-Kur'an*, 13.

16 Mesut Çakır ve Yavuz Horoz, "Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy 9 (2018): 118-40.

17 Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012).

18 Buhari, *Fedailü'l-Kur'an*, 7.

19 Mustafa Asım Köksal, "Darülerkam", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993), 520, <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulerkam>.

okunması için ezberlenmesi hususunda ashabını teşvik etmiştir. Sahabenin Kur'an ayetlerini ezberlemeye çalışmasının temel nedenlerinden biri de ayetleri hayatlarına uygulamak olmuştur. Bu sebeple onlar ayetleri topyekûn değil, tedrici bir şekilde ezberlemişlerdir. Sahabenin oluşturduğu meclislerde bir sahabi on ayet okumuş, diğerleri dinlemiştir sonra başka bir sahabi diğer on ayeti okumuştur ve bu şekilde ezberlemeye devam etmişlerdir.²⁰ Ayrıca onlar, on ayet ezberleyip bu ayetleri anlayıp hayatlarında tatbik ettikten sonra aynı yolla on ayet daha ezberleme cihetine giderek kendilerine has bir ezber metodu geliştirmişlerdir.²¹ Muvatta'dan aktarıldığı üzere Hz. Ömer'in Bakara Suresi'ni ezberlemesi 8 yıl sürmüştür. Bu durum Hz. Ömer'in yavaş ezberlemesinden değil, hükümleri anlayıp hayatına geçirek ezberlemesinden kaynaklanmaktadır.²² Kur'an'ı en çok ezberleyenler ise onu yazanlar olmuştur. Okuma yazma bilenlerin çoğu Ensar'dan oldukları için onlar Kur'an hızında ilerlemişlerdir. Hz. Ömer Kur'an'ın tamamını ezberlememiş, Hz. Ebubekir ise ömrünün sonlarına doğru ezberini tamamlamıştır. O dönemde Bakara Suresi'ni ezberleyenlerin sayısının çok az olduğu rivayet edilmiştir.²³

Musab b. Umeyr'in Medine halkına Kur'an'ı öğretmesi için gönderilmesi ile Kur'an öğretimi Mekke dışına çıkmıştır. Medine'ye hicretten sonra Mescid-i Nebevi hızla inşa edilmiştir. Hz. Peygamber yeni ayetler nazil oldukça ashabını namazlardan sonra Mescid-i Nebevi'de etrafına toplar ve onlara hükümleri bildirmiş ve ayetleri onlara tekrar ettirerek ezberlemelerini sağlamıştır Hz. Peygamber, erkeklerden sonra kadınları da burada bir araya getirerek ayetleri aynı şekilde onlara da açıklamıştır.²⁴

Sahabiler, yeni öğrendikleri ayetleri ezberlemek için adeta yarışmışlardır. Birçok kişi aynı anda sesli bir şekilde Kur'an okurdu öyle ki bir kimsenin onların Kur'an okuduğu yerden geçerken duyduğu ses arı vızıltısı gibi gelmiştir. Hz. Peygamber onlara, hep birlikte Kur'an okurken ayetleri karıştırmamaları için seslerini alçaltmalarını söylemiştir. Onların bu çabası Hz. Peygamber'in Kur'an'ı bilenlere verdiği değerden kaynaklanmıştır. O, savaşlarda sancağı genellikle hafızlara teslim eder, savaşlardan sonra cenazeleri defin sırasını önce hafızlara verir ve namazlarda imam olarak Kur'an'ı en iyi bilenleri tayin ederdi.²⁵ Hz. Peygamber Kur'an'ı ezberlemeye teşvik ettiği gibi ezberledikten sonra onu unutmaktan da ashabını sakındırmıştır. O dönemki

20 Muhammed Abdulhay el-Kettani, *Nizamü'l-Hükümeti'n-Nebeviyye (et-Teratibu'l-İdariyye)*, çev. Ahmet Özel, c. 2 (Beyrut: Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, t.y.), 153-154.

21 Hüseyin Algur, *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumları* (İstanbul: DEM, 2019), 43.

22 el-Kettani, *Nizamü'l-Hükümeti'n-Nebeviyye (et-Teratibu'l-İdariyye)*, 2:191.

23 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: TDV, 2014), 66.

24 Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 578.

25 Zübeyde Şakar, "Kur'an'ın Cem'inde ve Devamında Hafızlığın Yeri ve Rolü" (Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, 2014), 20.

insanların aklına hitap edecek şekilde deve metaforuyla durumu izah etmiştir. Kur'an hafızının deve sahibine benzediğini söylemiştir. Kişi, devesini sürekli gözetirse ona sahip çıkar aksi takdirde deveyi elinden kaçıır. Kur'an hafızı da aynı şekilde hıfzına sahip çıkmalıdır çünkü Kur'an'ın hafızadan çıkışı devenin ipinden kaçışından daha hızlıdır şeklinde açıklamıştır.²⁶

Hz. Peygamber döneminde eğitim alanında yapılmış uygulamalar Hülefa-i Raşidin döneminde büyük oranda devam etmiştir ve bu dönemde Kur'an eğitimi daha planlı ve sistemli hale gelerek artış göstermiştir. Yeni fetihlerden dolayı İslam'a yeni girmiş kişilerin Kur'an öğrenmeye olan ihtiyacı bu dönemde Kur'an eğitiminin önemini artırmıştır ve mescitlerde Kur'an eğitimine öncelik verilmiştir. Ebu Derda'nın Dimeşk mescidinde oluşturduğu Kur'an öğretim halkası meşhur hale gelmiştir. Mekke'de Abdullah b. Abbas, Kufe'de Abdullah b. Mesud ders halkalarını oluşturmuş ve birçok insana Kur'an öğretmişlerdir.²⁷ Ebu Musa el-Eş'ari'nin öğreticilik yaptığı Basra'da ise birçok kişi Kur'an'ı ezberlemiştir. Rivayet edildiğine göre Ebu Musa bir gün yetiştirdiği hafızları yanına çağırarak onları Kur'an'ı unutmamaları hususunda uyarmıştır. Bu rivayete göre o toplantıya katılan hafızların sayısının üç yüzü bulunduğu ifade edilmiştir.²⁸ Ebu Musa el-Eş'ari, dönemin halifesi Hz. Ömer'den bu hafızlara maaş bağlamasını talep etmiştir. Hz. Ömer onları takdir etmiştir ancak daha sonra bu uygulamanın insanların Kur'an'ı anlamadan yalnızca metnini ezberlemesine sebep olacağından endişelendiği için maaş uygulamasından vazgeçmiştir.²⁹

Hülefa-i Raşidin döneminde ve bilhassa Hz. Ömer zamanında mektepler Kur'an eğitimi açısından önemliydi. Kur'an eğitimi merkezli bu mekteplerin hocaları hafızlardan seçilirdi.³⁰ İlk dönemlerde camiler, genellikle yüksek seviyede Kur'an eğitimi vermek için kullanılmıştır. Cemaatin ibadet halindeyken rahatsız edilmemesi için çocukların Kur'an eğitimi camilerde değil, kütüphane adı verilen mekânlarda gerçekleştirilmiştir.³¹ Batılı yazar Goldziher, kütüphanelerin İslam'ın doğuşundan itibaren Kur'an'ı ve dini bilgileri öğretme görevini üstlenen mekânlar olduğunu ısrarla savunmuştur ancak İslam'ın ilk zamanlarında Kur'an'ın tamamını ezberleyenlerin çok az olması bunun mümkün olmadığını gösterir niteliktedir. Zira okuma-yazma araç gereçlerinin çok kısıtlı olduğu bu dönemde Kur'an'ın öğretilmesi için muallim olarak hafız sahibilere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu zamanda çocukların Kur'an eğitimi, Hz. Ali ve Abdullah b. Mes'ud gibi sahabilerin ders halkalarında gerçekleştirilmiştir.

26 Buhari, Fedailü'l-Kur'an, 23.

27 Bahaüddin Varol, "Hülefa-i Raşidin Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış (I)", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 486-87.

28 Müslim, Zekât, 119.

29 el-Kettani, *Nizamü'l-Hükümeti'n-Nebeviyye (et-Teratibu'l-İdariyye)*, 2:191.

30 Şakar, "Kur'an'ın Cem'inde ve Devamında Hafızlığın Yeri ve Rolü", 73.

31 Bozkurt, "Darülkurra", 75

Öyle anlaşılmaktadır ki ilk küttaplar genel anlamda okuma yazma öğreten mekânlar iken daha sonraki dönemlerde Kur'an'ı öğretildiği ve ezberletildiği mekânlar halini almıştır.³²

Emevi ve Abbasi dönemlerinde küttaplar hafızlık eğitimi açısından önem arz etmiştir. Eğitim usulü karşılıklı arza dayanan küttaplarda ayetler, önce hoca sonra talebe okunuyor ve okunan ayetler defalarca tekrarlanıyordu. Öncelikle Fatıha suresi ezberleniyor ardından Nas suresinden başlanarak Kur'an sondan başa doğru ezberleniyordu. Bakara Suresi'nin ezberlenmesiyle talebe hıfzını tamamlamış oluyordu.³³ Kurra denilen öğreticilerin görev yaptığı küttaplarda, Kur'an hıfzından önce hadis, tefsir ve fıkıh gibi konularda eğitim verilmiştir. Bu uygulamayla talebelerin Kur'an'ı hıfzımden önce onu anlayacak seviyeye ulaşmaları ve ayetleri ezberlerken onlardan ibret almaları amaçlanmıştır.³⁴ Bu, hafızlık eğitiminin bir program üzerine inşa edilmeye başlandığının bir işaretidir. Nitekim Endülüslü âlim İbn Arabi, kendi ülkesinde hafızlık eğitimi verilmeden önce dil bilgisi, yazı yazma ve hesap yapma eğitimi verildiğini daha sonra Kur'an ezberletildiğini bildirmiştir. Hafızların eğitim gördüğü ayrı mescitlerinin bulunduğu Endülüs'te Kur'an'ı ezberleyenler daha sonra hadis, tefsir ve fıkıh ilimlerinden birine yönlendirilmiştir. İbn Arabi'ye göre bu metot oldukça başarılı olmuştur.³⁵

Kur'an'ın indirilmeye başlandığı zamandan beri sadece erkekler değil kadınlar da Kur'an'ı hıfzedebilmek için çaba sarf etmişlerdir. Abbasiler döneminde kadınlardan Kur'an'ın tamamını hıfz etmiş çok kişi bulunuyordu. Halife Harun Reşid'in eşi Zübeyde Hanım'ın yüz kadar hafız cariyesi olduğu ve bunların Kur'an okurken seslerinin sarayın dışından duyulduğu rivayet edilmiştir.³⁶

Müslümanların Kur'an ve dini bilgileri öğrenmeye istekleri sürekli artarak devam etmiştir. Eğitim faaliyetlerinin büyük oranda cami ve mescitlerde yürütülmesi zamanla birtakım problemlere yol açmıştır. Cami içindeki ders halkalarından yükselen seslerin birbirine karışması hem talebelerin öğrenmesine engel olmuş hem de camiye ibadet etmek için gelen cemaatin seslerden rahatsız olmasına sebep olmuştur. Mescitlerin öncelikli görevinin Müslümanların ibadet mekânı olması nedeniyle eğitim faaliyetlerinin cami ve mescitlerden taşınması öngörülmüştür ki bunun için medreseler kurulmuştur. Medreselerin kuruluşunun tek nedeni bu değildir, dini ve siyasi bazı sebepler de medreselerin kuruluşunu hızlandırmıştır.³⁷

32 Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1976), 39-42.

33 M. Jacob Landau, "Küttab", içinde *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003), 4.

34 Çelebi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, 40.

35 Bozkurt, "Hafız", 76.

36 İbn Hallikan, *Vefeyatu'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman* (Beyrut: Daru's-Sadir, 1972), 314.

37 Çelebi, *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*, 108.

Hafızlık eğitimi, medreselerin kurulmasıyla giderek sistemli hale gelmiş ve kurumsallaşmıştır. Camiler dışında Kur'an eğitimi için yeni mekânlar ihdas edilmiştir. Darülhuffaz, darülkur'an veya darülkurra isimleriyle açılan medreselerde Kur'an okuma eğitimi verilmiş, Kur'an'ın bir kısmı ya da tamamı ezberletilmiştir. Yüksek Kur'an eğitimi için ihdas edilen ilk müstakil kurumlar "darülkur'an" adı verilen medreselerdir. İlk darülkur'an, Rişa' b. Nazif tarafından Şam'da kurulan Rişaiyye Darülkur'an Medresesidir. Bu medreseler daha sonra darülkurra adıyla İslam coğrafyasında yaygınlaşmıştır. Darülkurra kavramı Hz. Peygamber zamanında da kullanılmış bir ifadedir. İbn Sa'd'ın rivayetine göre Abdullah b. Ümmü Mektum, Medine'ye hicret ettiğinde Mahrame b. Nevfel'in evinde konaklamıştır ve müslümanların Kur'an okumak üzere toplandıkları bu eve "Darü'l-Kurra" denilmiştir.³⁸

3. Günümüzde Hafızlık Eğitimi

Günümüzde, Kur'an'ı hıfz edenlerin temel gayesi, Allah'ın rızasını kazanmak ve Hz. Peygamber'in hafızlara yönelik övgülerine mazhar olabilmektir. Bu sebeple hafızlık eğitimi, dünyanın dört bir yanında, Müslümanların yaşadığı coğrafyalarda halen sürdürülmektedir. Ülkemizde de hafızlık faaliyetleri resmi ve gayri resmî bir şekilde devam etmektedir. Günümüzde darülkurra gibi sadece hafız yetiştirmeye yönelik ihdas edilmiş herhangi bir kurum bulunmamaktadır. Hafızlık eğitimi halen büyük oranda Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı Kur'an kurslarında ve Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı bazı okullarda sürdürülmektedir.

Eski eğitim sisteminin disiplin anlayışı nedeniyle kursların öğrenci sayısı azalmaya başladığında yetkililer, kurslardaki eğitimin çağın şartlarına ayak uydurma gerekliliğini fark etmişlerdir.³⁹ Ayrıca hafızlık eğitiminin kendine has bir programı olmayışı da büyük bir eksiklik olarak hissedilmiştir. Eğitimin değişen dünya şartlarına uygun olarak geliştirilmesi için özgün bir programa ihtiyaç duyulmuştur. Dolayısıyla öğretmenler, öğrenciler, veliler ve uzmanların görüşleri ışığında, uzun bir süreçte "Hafızlık Eğitim Programı" hazırlanmış ve hazırlanan program 2010 yılında uygulamaya konulmuştur. Programın en temel amaçlarından biri, hafızları Kur'an'ı anlamaya ve anladıklarıyla hayatı anlamlandırmaya teşvik etmek olmuştur.⁴⁰ Programın dikkat çeken bir özelliği, öğrencilerin sosyal becerileri geliştirmeye yönelik "Sosyal Etkinlik ve Rehberlik" alanı oluşturulmasıdır. Öğrencileri zinde tutmak, zihinsel kapasitelerini artırmak amacıyla öğretim alanları planlanmıştır. Öğrencilerin sosyalleşmesi için sosyal etkinliklere önem verilmiş, daha kaliteli ve çağdaş bir eğitim sunmak için eğitim bilimlerinin verilerinden ve teknolojiden yararlanılmıştır. Sosyal Etkinlik ve Rehberlik alanının amacı, öğrencilerin kursta geçirdikleri zamanı sosyal gelişimlerine uygun

38 İbn Sa'd, *et-Tabakatü'l-Kübra*, c. 4 (Beyrut: Daru's-Sadîr, 1968), 205.

39 Muhammed Şevki Aydın, *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 214.

40 DİB, "Hafızlık Eğitimi Programı" (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010), 7.

olarak geçirmelerini sağlamaktır. Sportif aktiviteler, bilgi yarışmaları, drama gösterileri, dini musiki, münazaralar ve öğretici oyunlar gibi etkinliklerle hafız adaylarının motivasyon ihtiyacı sağlanmalıdır. Yapılabilecek etkinliklerin detayları programda açıklanmıştır. Etkinlikler seçilirken göz önünde bulundurulması gereken en önemli şey ise öğrencilerin ihtiyaçlarıdır.⁴¹ Yapılan bir araştırma, hafızlık öğrencilerinin en çok ihtiyaç duydukları şeyin, moral ve motivasyon olduğunu göstermiştir.⁴²

Hafızlık eğitimi hazırlık, ezberleme ve pekiştirme olmak üzere üç dönem üzerine programlanmıştır. En fazla dört ay süren hazırlık döneminde öğrencilere Kur'an-ı Kerim'i tecvit kurallarına göre okuma becerisi kazandırılması, ezber yeteneğinin geliştirilmesi ve hafızlık yapmak için motivasyon kazanması amaçlanmıştır. Ezberleme döneminin süresi ise bireysel farklılıklara göre değişmektedir. Kimileri için bu dönem kısa sürerken, kimileri için daha uzun bir süre gerekmektedir. Zaten programda hafızlık eğitiminin niteliğinin öğrenci merkezli olduğu ve her öğrencinin kendi yeteneklerine göre değerlendirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Pekiştirme döneminde, ezberlenen sayfalar tekrarlar yaptırılarak sağlamlaştırılır. Hafızlık eğitiminin süresi toplamda en fazla iki yıl olarak planlanmıştır ancak gerekli görüldüğü durumlarda öğrencilere ek süre hakkı tanınmıştır. Her üç dönemin temelini Kur'an-ı Kerim, Dini Bilgiler ve Sosyal Etkinlik ve Rehberlik alanları oluşturmaktadır. Haftalık ders saati 30 saattir ve her alandaki derslerin içerikleri, amaçları ve uygulama esasları detaylı olarak belirlenmiştir.⁴³

Programda hafızlık eğitiminin yöntemi de ortaya konulmuştur. "Geleneksel Yöntem" ve "Tekrarlara Göre Yapılandırılmış Yöntem" ismiyle iki yöntem belirlenmiştir. Kur'an kursunun nitelikleri, öğrencinin ihtiyaçları ve isteklerine göre bu iki yöntemden istenilen tercih edilebilir. İhtiyaç duyulduğunda bir öğrenci için iki yöntemin de tercih edilmesi mümkündür. Ülke genelinde uygulama birliği sağlamak için sistemleştirilen geleneksel yöntem, hafızlığını azami süre olan 24 ayda tamamlamak isteyen öğrenciler için uygundur. Bu yöntemde göre hafız adayı, cüzlerin son sayfalarını ezberleyerek ilerler. Başlangıçta, birinci cüzün son sayfasından (20. sayfa) başlamak üzere her gün bir cüzün son sayfasını ezberler ve otuzuncu cüzün son sayfasını ezberleyinceye kadar böyle devam eder. Daha sonra öğrenci, ilk cüzden otuzuncu cüze kadar her cüzün 19. sayfası ezberlerler ve yeni ezberlenen sayfalara ham denir. Ancak öğrenci geçen ay verdiği ham ezberini de pekiştirmiş olmalıdır çünkü yeni ham ezberini verdikten hemen sonra akışı bozmayacak şekilde, geçen ay ezberlediği ham sayfayı da ezberden okur. Bu şekilde geçen ay ham olan sayfa has hale gelmiş, yani pişmiş olur. Aynı işlemler hafızlık tamamlanuncaya kadar tekrarlanır.⁴⁴

41 DİB, "Hafızlık Eğitimi Programı", 52-66.

42 Suat Cebeci ve Bilal Ünsal, "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları.", Değerler Eğitimi Dergisi 4, sy 11 (2006): 39.

43 DİB, "Hafızlık Eğitimi Programı", 9-12

44 DİB, "Hafızlık Eğitimi Programı", 14-16

Hafızlığını kısa sürede bitirmek isteyen adaylar için daha çok tercih edilen yöntem ise tekrara dayalı yapılandırılmış yöntemidir. Bu yöntem çağdaş araştırmaların verilerinden faydalanılarak oluşturulmuştur. İnsan zihninin çalışma sistemine göre duyu organlarıyla algılanan veriler kısa süreli belleğe dağınık bir şekilde aktarılır ve bu bilgiler tekrar yoluyla işlenirse uzun bellekte kalıcı hale gelir. Tekrar dayalı yöntem de buna dayanmaktadır. Bu yöntemde, ezberlenecek sayfa ikiye ayrılır. Önce sayfanın altında kalan ikinci bölüm ezberlenir ve sonra en az dört defa tekrar edilir. Öğrenci ezberini hocasına ve arkadaşlarına dinletir. Aynı uygulama ilk bölüm için de yapıldıktan sonra iki kısım birleştirilir ve öğrenci ezberini yine hocasına ve arkadaşlarına dinletir. Böylece sayfa ezberlenmiş olur ancak ezberi korumak için ezberlenen sayfalar 6 defa tekrar edilir. Birinci tekrar 1 saat sonra, ikinci tekrar 24 saat sonra, üçüncü tekrar 48 saat sonra yapılır. Saate tam olarak riayet etmek gereklidir. Dördüncü tekrar 7 gün, beşinci tekrar 14 gün ve son olarak altıncı tekrar 30 gün sonra yapılır. Özet bir şekilde anlatmaya çalıştığımız yöntemlerin tafsilatı programda mevcuttur.⁴⁵

Hafızlık eğitimine dair yaşanan son gelişme, Millî Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığının iş birliğiyle 2014 yılında “Örgün Eğitim ile Birlikte Hafızlık Projesi” adıyla başlatılan uygulamadır. Hafızlık öğrencilerinin okul ortamından uzak kalmadan, akranlarıyla birlikte hafızlık yapmalarını sağlamak amacıyla proje, İmam-Hatip ortaokullarında uygulanmış ve projeyi uygulayacak müstakil proje İmam-Hatip ortaokulları açılmaya başlanmıştır. Proje, ilk olarak Ankara’da, Medine İmam-Hatip Ortaokulu’nda başlatılmıştır. Hemen sonra çeşitli illerin okullarında proje hayata geçirilmiştir. Ayrıca “Hafızların Eğitim Gördüğü İmam-Hatip Liseleri”nde hafızların hıfzını muhafaza etmeleri, pekiştirmeleri için Türkiye Diyanet Vakfı ve MEB tarafından ortaklaşa bir proje yürütülmektedir. Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık projesi özellikle çocukların erken yaşta hafızlığa başlamalarını sağlaması yönüyle oldukça önemlidir. Proje, velilerin de ilgisini çekmiştir ve çocuğunun bu okullarda eğitim almasını isteyenlerin sayısı artmaktadır.⁴⁶

4. Tartışma ve Sonuç

Kur’an hafızı olma çabası, İslam’ın zuhurundan günümüze kadar var olmuştur ve halen devam etmektedir. Ancak ilk dönem Müslümanları ve günümüz Müslümanları, Kur’an’ı hafızetme amacı bakımından ayrılmaktadır. Okuma yazma bilenlerin sayısının az; yazı araç ve gereçlerinin çok sınırlı olduğu Arap toplumunda, öğrenilenlerin unutulmaması ve başkalarına aktarılabilmesi için hafızaya kaydetmek oldukça önemli olmuştur. Dolayısıyla sahabenin, Kur’an ayetlerini iyice anlamak ve anlatmak için ayetleri ezberlemeleri onlar için büyük önem arz etmiştir. Ayrıca onların, ayetleri ilk

45 Bkz. DİB, “Hafızlık Eğitimi Programı”, 14-20

46 DÖGM, Örgün Eğitimle Birlikte Hafızlık Projesi Uygulama Usul ve Esasları, Ankara: MEB Din Öğretimi Genel Müdürlüğü.

ağızdan yani Hz. Peygamber'den işitmeleri ve onun hafızlardan övgüyle bahsedişine şahit olmaları, Kur'an'ı ezberleyebilmeleri için büyük motivasyon kaynağı olmuştur. Günümüzde ise milyonlarca Mushaf bulunduğu için Müslümanların istedikleri anda Kur'an'a başvurabilmeleri ve onu anlatabilmeleri için onu ezberlemiş olmalarına ihtiyaçları yoktur. Teknolojinin oldukça geliştiği bu çağda, saniyeler içerisinde Kur'an'a ulaşmak mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla bu durum günümüzde hafızlık eğitiminin temel amaçlarından olmaktan çıkmıştır.

Sahabiler, salt bir şekilde Kur'an'ın tamamını ezberlemiş olmak için değil, ayetleri teker teker anlayabilmek, anladıkları ayetleri hayatlarına uygulayabilmek ve başkalarına aktarabilmek için Kur'an'ı hifz etmek için çabalamışlardır. Sahabenin oluşturduğu meclislerde bir sahabi on ayet okumuş, diğerleri dinlemiştir sonra başka bir sahabi diğer on ayeti okumuştur ve bu şekilde ezberlemeye devam etmişlerdir. Ders halkaları kurarak, ezberleme faaliyetlerini genişletmişlerdir. Ayrıca onlar, on ayet ezberleyip bu ayetleri anlayıp hayatlarında tatbik ettikten sonra aynı yolla on ayet daha ezberleme cihetine giderek kendilerine has bir ezber metodu geliştirmişlerdir. Bu yüzden bazı sahabilerin Kur'an'ın tamamını ezberlemeleri yıllar almıştır. Günümüzde bu şekilde bir ezber metodu uygulanmamaktadır. Çalışmamızda bahsettiğimiz geleneksel yöntem ve tekrarlar göre yapılandırılmış yöntem, hafızlık eğitiminde en çok kullanılan metotlardır. Bu metotlar, ezber yaparken manaya değil sadece metine odaklanmayı amaçlamıştır. Hafızlığın temel amacı, Allah'ın kelamını ezberleyerek onun rızasını kazanmak ve Hz. Peygamber'in övgülerine mazhar olmak haline gelmiştir. Ayrıca günümüzde hafızlığın; resmi kurumlarda görev almayı kolaylaştırmak, toplumda değer ve saygı görmeyi sağlamak gibi yönleri vardır. Bunlar günümüzdeki hafızlığın temel olmasa da yan amaçları olarak sayılabilir.

İlk dönemde hafızlık eğitiminin belli bir sistematığı yoktu. Hafızlık eğitiminin yapılabilmesi için ihdas edilmiş özel mekanlardan ve belirli bir programdan söz edilemez. Sahabiler belli bir mekânda olmaksızın bazen Hz. Peygamber'in yanında, bazen kendi oluşturdukları ders halkaları aracılığıyla, bazen de kalabalık gruplar içinde ayetleri ezberlemeye çalışmışlardır. Hz. Ömer döneminde kütüphanelerin Kur'an öğretim faaliyetleri için kullanılan en önemli mekanlardan biri haline gelmesiyle hafızlık eğitimi sistemleşmeye başlamış ve medreselerin kuruluşuyla sistemli hale gelmiştir. Darülcüme medreseleri gibi hafızlık için özel medreseler ihdas edilmiştir. Bugün ülkemizde hafızlık eğitimi, büyük oranda Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı kurslarda ve Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda resmi, sistemli, belli bir plan ve programa göre gerçekleştirilmektedir. Çağın değişen şartlarına ayak uydurabilmek için hafızlık eğitimi programları, teknolojinin, modern eğitim bilimlerinin, psikolojinin ve çeşitli bilim dallarının verilerinden faydalanarak oluşturulmaya çalışılmıştır. Öğrencilerin motivasyonlarını sağlayabilmek için hafızlık eğitiminin yanında sosyal etkinlikler ve rehberlik alanına da önem verilmesi amaçlanmaktadır. "Örgün Eğitim ile Birlikte

Hafızlık Projesi", bu alanda önem arz etmektedir. Bu projenin uygulandığı okullarda eğitim alan hafızlık öğrencileri, bir yandan hafızlığa devam ederken bir yandan okul ortamından uzak kalmadan, akranlarıyla birlikte sosyalleşme imkânı bulmaktadırlar.

Neticede İslam'ın zuhurundan günümüze kadar Müslümanların Kur'an'ı ezberlemelerindeki ortak hareket noktaları, Kur'an ile hemhal olmak ve hafızlığın müka-fatına erişmek olmuştur. Bu sebeple Kur'an indirilmeye başlandığı andan itibaren Müslümanlar tarafından ezberlenmediği bir dönem olmamıştır.

Araştırmamızın sonucunda şu önerilerde bulunmamız mümkündür:

Sahabenin Kur'an'ı anlamak amacıyla ezberlemesi hafızlığın esasını oluşturmuştur. Bu yüzden gerek DİB gerekse MEB, Kur'an'ı anlayarak hafızlık yapma konusuna önem vermişler ve bu yönde çalışmalar yapmışlardır. Ancak hafızlığını yeni bitirmiş kişilerin dahi Kur'an'ı anlama noktasında büyük sıkıntılar çektiklerini görülmektedir. Bu sorun temel olarak, hafızların çoğunun Arapça bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Mevzuatta ve Diyanet'in hafızlık eğitimi programlarında Arapça bir ders olarak yer almamaktadır. Dolayısıyla daha önce herhangi bir Arapça eğitimi almadan Kur'an kurslarında hafızlık yapmaya başlayanların Kur'an'ı hufz ederken anlama imkânı oldukça azalmaktadır. Hafızlık projesi uygulayan İmam-Hatip ortaokulları bu açıdan daha şanslıdır çünkü İHO'ların müfredatında Arapça dersi yer almaktadır. Ancak bu okullarda verilen Arapça eğitiminin niteliği ayrı bir tartışma konusudur. Bizim bu konuda önerimiz, hafızlığa hazırlık eğitiminin süresinin artırılarak hafız adaylarına Arapça eğitiminin de verilmesidir. Ancak bu bir anda gerçekleştirilebilecek basit bir iş değildir. Arapça eğitimi programa alındığı takdirde öncelikle, kurslarda Arapça öğretimini sağlam bir gerçekleştirebilecek nitelikli hocaların görevlendirilmesi şarttır. Şu anda DİB bünyesinde çalışan öğreticilerden İlahiyat Fakültesi ve denginde yükseköğrenim mezunu olanların oranı diğerlerine göre oldukça düşüktür. İlahiyat Fakültesinden mezun olan her kişinin iyi derecede Arapça bilmediği de ortadadır. Dolayısıyla kurslarda Arapça eğitimi verecek hocaların bir sınavla tespit edilmesi, mümkünse Diyanet'in dini ihtisas merkezlerinden mezun olanlardan seçilmesi gerekmektedir. Ayrıca kurslarda yapılacak Arapça dersinin belli bir programa oturtulması gerekmektedir. Mesleki Arapça eğitiminin yapılması daha uygun olacaktır. Bu sayede hafızlar, hem Kur'an'ı okurken anlayabilecek hem de dini ilimlerde kendini geliştirme imkânı bulabilecektir.

Kaynakça

- Algur, Hüseyin. *Hafızlık Eğitimi Alan Bireylerin Motivasyon ve Psiko-Sosyal Durumları*. İstanbul: DEM, 2019.
- Aydın, Muhammed Şevki. *Bir Din Eğitimi Kurumu Olarak Kur'an Kursu*. Ankara: DİB Yayınları, 2010.
- Bozkurt, Nebi. "Darülkurra". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8:543-45. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulkurra#1>.
- — —. "Hafız". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 15:74-78. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1997. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hafiz--kuran>.
- Cebeci S. & Ünsal B., "Hafızlık Eğitimi ve Sorunları.", *Değerler Eğitimi Dergisi* 4, sy 11 (2006): 39.
- Cebeci, Suat. "Kur'an Öğretim Geleneği Olarak Hafızlık Eğitimi." *Diyanet İlmî Dergi* 46, sy 4 (2010): 7-22.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: TDV, 2014.
- Çakır, Mesut ve Yavuz Horoz. "Hafızlığı Teşvik Eden Hadisler Üzerine Bir Değerlendirme". *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy 9 (2018): 118-40.
- Çelebi, Ahmed. *İslam'da Eğitim ve Öğretim Tarihi*. Çeviren Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.
- DİB. "Hafızlık Eğitimi Programı". Diyanet İşleri Başkanlığı, 2010.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*. Çeviren Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- İbn Hallikan. *Vefeyatu'l-A'yan ve Enbau Ebnai'z-Zaman*. Beyrut: Daru's-Sadır, 1972.
- İbn Sa'd. *et-Tabakatü'l-Kübra*. C. 4. Beyrut: Daru's-Sadır, 1968.
- Kettani, Muhammed Abdulhay el-. *Nizamü'l-Hükümeti'n-Nebeviyye (et-Teratibu'l-İdar-iyye)*. Çeviren Ahmet Özel. C. 2. 2 c. Beyrut: Daru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, t.y.
- Kevseri, Muhammed Zahid el-. *Makalatu'l-Kevseri*. Kahire: Mektebetü'l Tefikiye, 1952.
- Köksal, Mustafa Asım. "Darülerkam". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 8:520-21. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1993. <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulerkam>.
- Landau, M. Jacob. "Küttab". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 27:3-4. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2003.

- Önkal, Ahmet. "Bî'rimaune". İçinde *TDV İslam Ansiklopedisi*, 6:195-96, 1992.
- Şahin, Hatice. "İslam Kültür Tarihinde Kur'an Hıfzı Geleneği ve Günümüzde Uygulama Biçimleri". Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.
- Şakar, Zübeyde. "Kur'an'ın Cem'inde ve Devamında Hafızlığın Yeri ve Rolü". Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2014.
- Varol, Bahaüddin. "Hülefa-i Raşidin Dönemi Eğitim ve Öğretim Faaliyetlerine Genel Bir Bakış (I)". *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, 479-504.

